

Romsics Gergely

Külpolitikai gondolkodás a Magyarországi Tanácsköztársaságban

A revolucionizmus fogalma és a kutatás dilemmái

A magyarországi Tanácsköztársaság rövid története során kialakult külpolitikai orientációk, a kulcsszereplők és politikai elitcsoportok világgépét meghatározó vélelmek rendszerező áttekintése szinte elvégezhetetlen feladat. Ennek oka nem abban keresendő, hogy ezek komplexebb mintákat képeznének, mint más korszakok gondolkodástörténete. Ám egy krízisben fogant, és válságról válságra bukdácsoló kérészállam kialakulatlan kormányzati intézményrendszere és bizonytalan társadalmi környezete nem vezethetett négy és fél hónap alatt a gyorsan változó nemzetközi környezetet általánosságban értelmező, intézményesült és koherens, a döntéshozatalt kiszámíthatóan befolyásoló irányok kialakulásához. A Tanácsköztársaság létrejötte előtt kialakult koncepciók és a körülményekhez való alkalmazkodás kényszerei ötvöződtek a tényleges lépésekben, amelyek mögött sok esetben az egyéni befolyás és meggyőző erő, esetleg egyes csoportok kollektív döntései, s nem egy közös szervezeti kultúrán nyugvó bürokrácia vagy szerves és kollektív külpolitikai kormányzati identitás álltak.

A Tanácsköztársaság rövid epizódja a fentiek dacára gazdag fejezetet képez a magyar külpolitikai gondolkodás történetében. 1919 tavaszán-nyarán olyan – részben nagyon komoly elméleti felkészültséggel rendelkező – politikusok hatottak a külkapcsolatok alakulására, akik a megelőző években, évtizedekben a nemzetközi rendszer értelmezésére is vállalkozó ideológiai és tudományos iskolák munkáival elmélyülten foglalkoztak. A politikus- és mozgalmár múlttal rendelkező személyek pedig sok esetben praktikus tapasztalataikra hagyatkozhattak, melyeket ugyan nem a klasszikus diplomácia területén szereztek, de a propaganda, a szervezetek működtetése és a nemzetközi munkásmozgalom a gyakorlati tudás gazdag forrásai voltak. A külpolitikai gondolkodást – csoportonként és egyénenként változó elegyként – így dogmatikus elméletvezéreltség s bejárattott cselekvési minták alkalmazása éppúgy jellemezte, mint a helyzet kaotikussága, illetve

a releváns tapasztalat részleges hiánya által kiváltott, kapkodásba hajló pragmatizmus és opportunizmus. Ezért a múltra vetülő tekintet korlátait elfogadó történet-szi vállalkozásnak le kell mondania egy nagyívű, világos szerkezetű és impozáns tabló megrajzolásáról. Az interpretáció éles kontúrokkal megrajzolt állókép helyett legfeljebb sokszor egymásnak ellentmondó pillanatfelvételek sorozatán keresztül közelíthet a magyar történelem talán legrövidebb „korszakához”. Ám éppen a külpolitikai gondolkodásban kimutatható gazdag elméleti háttér és a gyakorlati kísérletezés a bő négy hónap egészét átható kettőssége indokolja az ilyen irányú kutatások folytatását. Erre törekedve jelen tanulmány a nemzetköziről való gondolkodás és a politikai cselekvés metszetében igyekszik vizsgálni a Tanácsköztársaság vezető köreinek tevékenységét, a kognitív struktúrákra, világképekre és keretekre, valamint az ezekből kiindulva értelmezhető döntéshozatal példáira helyezve a hangsúlyt.

Az elemzés kiindulópontját Martin Wight brit történésznek és a nemzetközi politikaelmélet klasszikusának meglátása képezi a rendszerfelfogások három nagy eszmetörténeti és ideológiai hagyományáról. Wight elsősorban az európai modernitást vizsgálta, de az ókori és középkori előzményekre is kitért munkáiban. Kutatásait összegezve fő művében három párhuzamosan létező szellemi tradíciót azonosított. Az évszázadok során kialakult realista hagyomány az államok közötti viszonyok eleve biztonsághiányos és versengő jellegéből indult ki, a racionalizmus pedig a realisták által elképzelt rendszernek apránkénti megváltoztathatóságából, mely normák és nemzetközi szervezetek, valamint egy általános, az együttélést segítő szocializációs folyamat révén történhet. Wight az első tradíciót Machiavelli, a másodikat Grotius nevével is fémjelezte.¹ A magyar politikai gondolkodásban a századfordulón ezek jól azonosíthatóak – különböző alakváltozataikban – például Tisza István vagy Réz Mihály, illetve Apponyi Albert vagy Gratz Gusztáv világlátásában.

Wight a revolucionizmust azonosította a harmadik hagyományként, hozzáfűzve, hogy az inkább ciklikusan jelentkezik, és duzzad fel valódi hatással bírő korszakmévé. A Mannheim Károly gondolatait is tükröző történeti áttekintésében Wight ehhez a tradícióhoz rendelte a radikális protestáns szektákat a kora újkorban, a jakobinizmust és a liberális nacionalizmus konspiratív teoretikusát, Mazzinit is – de egyértelműen a bolsevik/szovjet logikát emelte ki paradigmátikus alakváltozataként.² A revolucionizmust e szélsőséges formában a nemzetközi rendszer egészére kiterjesztendő rend megvalósítása iránt elvi elkötelezettség jellemzi, míg az erre a célra irányuló tényleges külpolitikai praxis sokszor opportunistá jegyeket is hordoz – hiszen a cél szentesíti az eszközt.³ A revolucionista ideológia a másik két hagyománytól abban is különbözik, hogy a szó vesztfáliai értelmében vett külpolitika (a belpolitikától elkülönülő, az állami cselekvést a nemzetközi rendszer kényszereit

¹ WIGHT, 1992.

² WIGHT, 1992. 8–12. Lásd továbbá: MANNHEIM, 1996., különösen: 241–242.

³ Wight az *Interimsethik* kifejezést kölcsönzi a német teológiából, azaz arra utal, hogy a revolucionista ideológia megvalósulásáig, éppen azt elősegítendő, más erkölcsi szabályok érvényesek, mint az objektívalódott erkölcs világában. Utóbbi abszolút etikát fejezi ki a társadalmi felépítményben, az oda vezető úton azonban a relatív moralitás segít továbbhaladni. Minden lépés kapcsán a döntő és felteendő kérdés: közelebb visz-e a célhoz? (WIGHT, 1992. 252.)

figyelembe véve irányító terület) létezését sem ismeri el.⁴ Megközelítésében a társadalmak politikai berendezkedése határozza meg barát és ellenség kérdését, és ezáltal a nemzetközi térben követett célokat is. Az egyes ideológiai rendszerek fennmaradásuk biztosítása érdekében természetsszerűleg önmaguk „másolására” törekednek, így a nemzetközi folyamatok valójában világnézeti küzdelmek leképeződései.

Magyarországon 1918 októberétől Károlyi Mihály egy „puha” revolucionista ideológia jegyében képviselte antantbarát politikáját. Ennek gyökerei Kant időskori filozófiájáig és a 19. századi liberális békeirányzatokig nyúltak vissza, de magán hordta a századfordulós progresszív-liberális békemozgalom számos jegyét is.⁵ Az októbrista vezetők, legalábbis a forradalom első fázisában, a demokratikus társadalmak között kialakuló spontán békés rendben bíztak, amelyben a nemzeti és a kozmopolita etika kéz a kézben, a Mazzini által álmodott harmóniában, a demokratikus nemzetállamok szövetségének vagy konföderációjának formájában hozná el a világbéke korszakát.⁶ Ezen ún. idealista külpolitika eredménytelensége, amely a liberális demokráciák között automatikusan kialakuló baráti viszonyba vetett hiten nyugvó irány hitelvesztésével járt együtt, 1919 márciusára már a végző kudarcot jelentő második Vix-jegyzék előtt is megérlelte a körülményeket az irányváltásra. Károlyi szatmári beszédének nyomán, a szociáldemokrata vezetők és a vezérkar dinamikus, fiatal főtisztjei álláspontjának ismeretében nincs okunk kételkedni abban, hogy 1919 során a magyar külpolitika konfliktusosabb irányt vett volna a Tanácsköztársaság létrejötte nélkül is.⁷ A békepolitika kudarcát minden korábbinál világosabban jelző újabb jegyzék azonban végleg lezárta az októberi kísérletet, egy, a korábbinál jóval radikálisabb, s Károlyi idealizmusából nem levezethető *másik* revolucionista külpolitika híveit segítve a hatalomba.

A március 21-én kialakult új hatalmi koncentráció vezető személyiségei külpolitikai helyzetértékelésükben radikálisan eltértek a Károlyi- és Berinkey-kormányok irányvonalától, a személyi kontinuitások ellenére.⁸ A Forradalmi Kormányzótanács két szövetségre lépett politikai irányzat képviselőiből állt, akik – kétségtelen ideológiai különbségeik dacára – *ekkor* egyaránt kisebb és nagyobb tőkés (esetleg késő-feudális) imperializmusok agressziójaként értékelték a fegyverszünet óta bekövetkezett eseményeket. Ebben a tekintetben a mérsékeltbb szociáldemokraták

⁴ Ennek példaként lásd jelen tanulmányban a 62–64. lábjegyzetekhez kapcsolódó diszkussziót a „külpolitika végéről” a proletárdiktatúrában.

⁵ Ez utóbbit megkülönböztette egyéb korszakoktól és kortárs irányzatoktól, hogy a polgári imperializmuskritikából is építkezve, a nemzetközi élet (kereskedelem, biztonság stb.) intézményesítését javasolta, ám a rendszer természetes egységeinek tekintett nemzetállamokat megőrizni kívánta. Lásd: OSIANDER, 1998; CEADEL, 1987. A békemozgalom korabeli irányzataihoz és célkitűzéseikhez lásd: SZÉKELY, 1998. 37–55; TAYLOR–YOUNG, 1987.

⁶ MASTELLONE, 1994.

⁷ HAJDU, 1978. 318–322; RÉVÉSZ, 2019. 108–111. A Tanácsköztársaság szempontjából is fontossá vált, hogy a Böhme Vilmosmal együttműködő főtisztizti kör – így Stromfeld Aurél, Tombor Jenő, Julier Ferenc – elfogadta és képviselte a konfliktus vállalásának szükségességét. Ez utóbbi megkönnyítette a proletárdiktatúra és a hadsereg együttműködését, akárcsak a tehetséges tisztek továbbszolgálatát az átmenet után.

⁸ Böhme Vilmos és Kunfi Zsigmond a Berinkey-kormányban és a Forradalmi Kormányzótanácsban is tárcát kapott.

és a saját pártjukon belül is radikálisnak számító kommunisták között sem volt különbség (ld. alább). A nyugati orientáció kudarcának tudatában egyetértettek továbbá abban, hogy az oroszországi szovjethatalom az egyetlen valódi hatalommal bíró természetes szövetséges az antiimperialista harcban, ahogy abban is, hogy ez a harc csak a magyar imperializmus hagyományainak radikális tagadásával párosulva lehet hiteles. Ez a gyakorlatban az etnikailag nem magyar többségű területekről való lemondást jelentette, elfogadva a nemzetiségi elitek függetlenedési szándékát, ha nem is az általuk kívánt, nemzetiségi szempontból igazságtalan határokat. Végül – és ez volt az új külpolitikai paradigma harmadik pillére – hittek Európa közelgő nagy forradalmában, a háborús tapasztalatok nyomán egymással szolidárisává váló egykori nemzeti munkásosztályok lázadásában és erősödő internacionalizmusában.⁹

A világkép alapvetésének egységessége azonban nem jelentette, hogy a döntések minden esetben pontosan ezeket és csak ezeket a megfontolásokat tükrözték. Az elméleti meggyőződések egyes pontjaiban komoly különbözőségek mutatkoztak, s ezeket az alapokat a pillanatnyi helyzet is könnyen megingathatta. Mi a teendő, ha az európai forradalom kitörése váratna magára? Ha az oroszországi szovjet segítsége elmarad? A külpolitikai „tervezés” kudarcai újabb és újabb elhamarkodott döntéseket eredményeztek. Az első periódus után egyértelműen megbomlott a cél- és eszközrendszer egysége is, a különböző csoportok más és más szempontokat követve fokozatosan eltérő politikai irányvonalakat alakítottak ki a maguk számára.

Ezeknek az irányvonalaknak az elemzése tanulmányunk fő célja. Ám még a tartalmi vizsgálat előtt fontos figyelembe venni két szempontot, melyek az átfogó történeti értelmezés kialakítását nehezítik. Az egyik szempont a döntések kapcsán sokszor azonosítható, visszatekintve egyértelműen irracionálisnak látszó megfontolások problémája. Mint Hajdu Tibor felhívja rá a figyelmet, az osztrák vezetők például maguk sem akarták elhinni, hogy Kun Béla, a tényleges külpolitikai döntéshozatal és cselekvést meghatározó külügyi népbiztos nem fog letenni Ausztria forradalmasításáról az elképzelés próbálkozásról-próbálkozásra egyre nyilvánvalóbb kilátástalansága ellenére. De Kun úgy ítélte meg: a forradalom terjesztése egyszerre praktikus és elvi parancs, történjen bármi, ez a pont nem kerülhet le tartósan a napirendről. Nemcsak Kun, de időről-időre a vezetők nagy pszichológiai terhet hordozó csoportjának tagjai – különösen a Tanácsköztársaság megrendülése idején, saját bukásuk lehetőségével szembeesülve – „hisztérikus állapotban voltak, reális politikai döntéseket azért sem hozhattak, mert a térség kiszámíthatatlan helyzete nem nyújtott erre alapot”.¹⁰

Ez a fontos figyelmeztetés az egyik oka az áttekintő-rendszerező történeti tabló megrajzolásával kapcsolatos kétségeinknek. Tovább nehezíti az átfogó értelmezés kísérletét az a tény, hogy a forrásanyag maga hiányos. Egyes esetekben olyan állagok sem találhatóak meg, amelyek például a hatvanas években még rendelkezésre állhattak. Ám a források eleve töredékesek voltak. A július 5-én lezajlott

⁹ Vö. Kun Béla exorzéját a Kormányzótanács március 27-i ülésén, illetve az ahhoz fűzött kommentárokat. Közli: IMRE, 1986. 104–106.

¹⁰ HAJDU, 2010. 24.

kulcsfontosságú találkozó, ahol Böhm Vilmos hadügyi népbiztos, a hadsereg főparancsnoka pártja vezetőit a kommunistákkal való szakításra igyekezett rábeszélteni, a szakirodalom tanúbizonysága szerint is csak Böhm emlékiratai alapján rekonstruálható. Míg ez, különösen más, kevesebb részletet tartalmazó visszaemlékezésekkel összevetve, elegendő a találkozó tényének rögzítéséhez, az ott elhangzottak pontos és teljes összegzését sem Böhm, sem más emlékiratíró szövege nem garantálja, a műfaj sajátosságaiból következően.¹¹ Még kevésbé megbízhatóak a periratok.¹² Az Ágoston Péter külügyi népbiztos, szociáldemokrata tudós az ún. népbiztosok pere során keletkezett bírósági anyagát feldolgozó Ormos Mária idézi Ágostonnak a vizsgálati fogság és az eljárás idején tett nyilatkozatait, amelyek kivétel nélkül a tanácskormány területvédelem iránti elkötelezettségét hangsúlyozzák. 1919 elején a román expanzióval szembesülő, bihari kormánybiztos Ágostontól ez a mentalitás aligha volt idegen.¹³ Alább még elemzendő, 1919. júniusi tárgyalásai Pozsonyban és tavasz-nyári feljegyzései azonban nem tükrözik azt a 11 hónappal későbbi, a per idején tett kijelentését, amely szerint a Tanácsköztársaság vezetői felismerték: „*azon határok között, amelyek közé ellenséges hatalmak Magyarországot szorítani akarják, ez az ország fenn nem állhat, és hogy ennél fogva az ország épségének megőrzése vagy helyreállítása érdekében szükség van arra, hogy hadakozzunk a szomszéd országokkal*”.¹⁴ Naplójának bizonyossága szerint az utódállamok budapesti bevonulása ellen tartotta csak kívánatosnak a fegyveres ellenállást, és hajlott a legnagyobb területi concessziókra is.¹⁵

Éppen az egykorú források szűkössége miatt fontos az antant diplomáciai testületeinek anyagát is vizsgálni, és az ezekben található beszámolókat – megfelelő forráskritika mellett – bevonni a magyar fél gondolkodását rekonstruáló elemzésbe is. A bécsi brit katonai missziót vezető Thomas Cunninghame és a rangidős amerikai küldött, A. C. Coolidge professzor, akárcsak Magyarországra látogató munkatársaik és segélyszervezeti képviselők jelentései, megkerülhetetlen elemét képezik a forrásbázisnak. Ahogy a talán legkorábbi diplomáciatörténeti feldolgozás szerzője kiemelte, a történész hagyatkozása erre a korpuszra éppannyira természetes, amennyire szükséges is, hiszen ezek a jelentéstevők „*a Szövetséges Hatalmak szeméiként és füleiként*” végezték munkáikat, és jelentéseik gyakran az egyetlen fennmaradt egykorú forrást jelentik egy-egy megbeszéléstről vagy javaslatról.¹⁶

A töredékes forrásanyagból következik, hogy a talán legtöbbször felvetett kérdés ügyében nem rendelkezünk perdöntő, közvetlen és egykorú bizonyítékkal. A kérdés arra vonatkozik, hogy szociáldemokrata politikusok – a párt balszárnyát, így például Landler Jenőt leszámítva – valóban készen álltak-e volna akár erőszak árán szakítani a kommunista vezérkarral, és gyorsan fegyverszünetet kötni a nyugati hatalmakkal. Ilyen irányú gondolkodás – mint látni fogjuk – nagyon is zajlott,

¹¹ BÖHM, 1923. 438–440.

¹² A Károlyi-kormány tagjainak vonatkozásában lásd Csunderlik Péter kritikai értékelését azonos problematika kapcsán: CSUNDERLIK, 2019. 236–237.

¹³ ROMSICS, 2019. 161.

¹⁴ ORMOS, 2011. 132–133.

¹⁵ Ágoston Péter naplója, 1919. ápr. 27. MTA Kézirattár, Ágoston Péter hagyatéka, Ms 5060 (a továbbiakban: Ms 5060), 3. dosszié, 8. f.

¹⁶ LOW, 1963. 43.

sokkal nehezebb azonban megválaszolni azt a kérdést, hogy egy adott pillanatban a változást kereső szociáldemokraták meddig lettek volna hajlandók elmenni céljuk érdekében. A magyar történetírás az államszocializmus korai korszakában már megalkotta az áruló szociáldemokrata vezetők, s elsősorban Böhm Vilmos torzképét, a dokumentumokat úgy értékelve, hogy vezetésével lényegében puccs készült.¹⁷ Az 1969-től a propagandairódalommal párhuzamosan készülő szaktörténeti feldolgozások az árulás toposzát elhagyták ugyan, de megőrizték a szociáldemokrata-kommunista szakításra vonatkozó végkövetkeztetést.¹⁸ Az ezt az álláspontot képviselő Hajdu Tibor és Borsányi György érveivel vitatkozva ugyanakkor S. Balogh Éva úgy vélte: a szociáldemokratákat a Tanácsköztársaság nyugati „hitelességük” miatt „használta fel”, csupán időnyerésre, az intervenció leállítására törekedve. Nézete szerint a szociáldemokrata vezetők is a kommün hívei voltak, s meg is maradtak annak. Ha ennél többet ígértek, azt Kunnal egyeztetve tették. Még az utolsó pillanatban is így volt ez: a bécsi követé kinevezett Böhm Kunnal utoljára július 30-án találkozott az osztrák–magyar határon, s Böhm nem titkolta előle egy szociáldemokrata átmeneti kormányra vonatkozó tárgyalásait az antant bécsi képviselőivel.¹⁹

Tanulmányunkban amellet sorakoztatunk fel érveket, hogy a forrásanyag hiányossága ellenére belátható: nem konspiratív módon, de legkésőbb az áprilisi román offenzíva idején kialakult egy szociáldemokrata külpolitikai platform, amely Kun Béla irányvonalának kormányon belüli ellenzékeként is működött. Ennek pontosabb felrajzolása egyfelől segít értelmezni az időszak kapkodó és ellentmondásos folyamatait, másfelől érdekes elméleti kérdést is felvet: ha mindkét pártból érkező politikusok a revolucionista hagyomány képviselői közé sorolandók, miért hajlott az egyik csoport többségében a megegyezésre a fő ellenséggel, míg a másik csak a harc végsőig való folytatását tudta elképzelni? Megelőlegezett válaszuk szerint a különböző marxista hagyományok szétszalazása révén az eltérő külpolitikai logikák létezése könnyen érthetővé válik. Annál nagyobb dilemmává lép azonban elő a kérdés: hogyan sikerült oly sokáig elkerülni a politikai vezetők legfelső csoportjának nyílt kettéhasadását – legalábbis a Tanácsköztársaság nemzetközi kapcsolatainak vonatkozásában?

Marxista elmélet és külpolitikai gondolkodás az első világháború után

Az első világháború korszakában a marxista irányzatok képviselői által a nemzetközi rendszerről és politikáról kialakított értelmezések az ún. imperializmus-elméletekre támaszkodtak első sorban. Az idős Friedrich Engels Marx-kommentárjaiban, valamint *A munkásosztály helyzete Angliában* című korai munkájának 1892-es angol nyelvű kiadásához írt előszavában már előre jelezte az egyre élesebb versenyhelyzetbe kerülő nemzeti tőkés csoportok agressziója és a kapitalista államok

¹⁷ GÁBOR, 1960.

¹⁸ HAJDU, 1969. 337–341; BORSÁNYI, 1979. 191.

¹⁹ S. BALOGH, 1979. 89.

társadalmi békéjének megrendülése révén előálló háborús veszélyt.²⁰ A *tőke* Engels által kiegészített és sajtó alá rendezett III. kötete több helyen – a profitráta elkerülhetetlen csökkenésének marxi tételéből kiindulva – megelőlegezte azt a tézist, amely szerint a világgpiac felosztása, a kolonizálható vagy függésbe vonható területek elfogyása nyomán jelentkező protekcionizmus erősödése megváltoztatja a kapitalizmus logikáját. Képviselői nemzeti blokkokba tömörülve a hazai, kartellizált termelési rend javára kiaknázható erőforrások és monopolizálható piacok biztosításának igényével lépnek fel a nemzetközi politikai-gazdasági rendszerben. Ezzel pedig megteremtődnek a világgpiac ellenőrzéséért folyó nagyszabású háború előfeltételei.²¹

Az engelsi sejtés beigazolásának lehetősége a baloldali gondolkodást (a marxizmuson túl is) nagyban befolyásolta. Különösen megnőtt az említett analízis hatása, miután 1904–1911 között a nemzetközi, rendszerszintű konfliktus valószínűsége egyre nyilvánvalóbb módon növekedni kezdett – azaz a hármastant több lépcsőben lezajlott keletkezése, a két marokkói válság és a boszniai annexió idején. Magyarországon a korszak fontosabb imperializmus-elméletei közül mindnek kimutatható a recepciója – még ha ez természetesen az intellektuális eliteire is korlátozódott.²² A magyar marxisták ugyanakkor egyértelműen Rudolf Hilferding komplex olvasatát becsülték a leginkább, s hatása mellett Rosa Luxemburg és a szociálliberális J. A. Hobson a késői kapitalizmus túltermelési válságára fókuszáló gondolatait elégtelennek találták. Hilferding nemcsak azt tanulmányozta írásaiban, hogy a kapitalizmus késői fázisa a hazai vásárlóerő korlátozása révén hogyan teszi szükségessé az extenzív piacszerzést gyarmatok, protektorátusok, kliensállamok formájában. Legalább ekkora jelentőséget tulajdonított a pénztőke (pénzintézetek által ellenőrzött, vagy birtokolt ipar) érdekeinek, amely a piacok biztosítása mellett hármastant célkitűzést követ. A legnagyobb lehetséges gazdasági zóna ellenőrzését ambicionálja (1), ezt igyekszik védővámok révén lezárni (2), és tartósan – nemzeti értelemben vett – monopolisztikus módon kizsákmányolni (3). Mindez azt eredményezi, hogy a dinamikusabban növekvő új gazdaságok tőkései az erőforrások koncentrációja érdekében kénytelenek az általuk ellenőrzött kormányokat céljaikra felhasználva a belpolitikában elnyomni a proletariátust, majd – ezeket az erőforrásokat felhasználva – agresszív, terjeszkedő és újrafelosztó külpolitikát írnak elő a tőlük függő politikai osztály számára.²³

Magyarországon Varga Jenő, a hazai marxista szellemi élet legnagyobb presztízsű közgazdásza már 1914 előtt lándzsát tört a hilferdingi megközelítés mellett.²⁴ A recepció egészéből kitetszik ugyanakkor, hogy Hilferding hatása a világháború alatt teljedett ki. A háborút elutasító közgazdász a következetesen háborúellenes, szakadár szociáldemokraták számára biztosított fontos muníciót, alátámasztva radikális és „hazafiatlan” érvelésüket, amely szerint a világháborúban minden tőkés állam hasonló felelősséget hordoz. A Hilferding-recepciónak is volt köszönhető ezért, hogy 1918 őszére a magyar marxista baloldal rendelkezett olyan

²⁰ MARX, 1894. I. 213–248. és II. 42–83; ENGELS, [1892]. 265–278.

²¹ GERMAIN, 1966; MICHAEL, 1997. 452–466.

²² A magyar szociáldemokrácia népszerű „pantheonjához” lásd: VÖRÖS, 2004. 40–57.

²³ HILFERDING, [1910]. 5/22. fejezet.

²⁴ VARGA, 1911. 211–222; VARGA, 1913. 521–524.

kiérlelt diskurzussal, amelynek hivatalos ideológiává emelése feledtethette a mérsékelt szociáldemokraták a háborút elfogadó korábbi álláspontját, a *Burgfriede* (az ellenzéki akciók önkéntes korlátozásán alapuló politikai béke) 1917-ig tartó periódusát, s egyben visszatekintve képesnek bizonyult a világháború koherens értelmezésére.²⁵

Hilferding maga azonban – bár az ún. független (háborúellenes) szociáldemokraták közé tartozott – nem volt a proletárforradalom feltétlen híve, s utóbb még a weimari köztársaság pénzügyminiszteri tárcáját is elfogadta. Tartott a fiánctőke által megszállt állam munkásellenes diktatúrájától, amelyre a válasz szerinte is a proletárforradalom lehetett volna. Mégis kívánatosabbnak tartotta – s ebben a reformista szociáldemokrata Karl Kautskyval, sőt Hobsonnal volt rokon – a nemzeti imperializmusok és védővámok rendszerének felszámolását, és a világgazdaságban realizálható haszon a kereskedelem szabadsága révén automatikusan megvalósuló arányosabb elosztását a nemzetek között. Ezt a gondolatmenetet támadta Buharin és Lenin utóbb áruló „reformizmusként” – tegyük hozzá, saját, világforradalmár nézőpontjukból teljes joggal. S ez a megközelítés magyarázza nemcsak azt, hogy miért egyes pacifista és radikális szociáldemokraták utasították el leghatározottabban a lényegüknél fogva protekcionista német Közép-Európa-terveket a háborús években, de azt is, hogy ugyanezek az értelmiségiek és politikusok a wilsoni gondolatban miért láttak valódi ígéretet. Számukra, legalábbis egy ideig, Wilson elnök igazságosságát és demokráciát hangsúlyozó megszólalásai egy olyan jobb béke lehetőségét teremtették meg, amelyet polgári demokraták és szocialisták egyaránt elfogadhatnak.²⁶ Igaz volt ez 1918 végén Varga esetében is, de különösen Kunfi Zsigmond 1918 őszi megnyilvánulásaiban ragadható meg a polgári és marxista pacifizmus „szinkretikus” összekapcsolása. S mint Varga Lajostól tudjuk, ezekben a sorsdöntő hónapokban a pacifista, más kérdésekben a balszárnyhoz sorolt Kunfi külpolitikai tekintélye a pártban meghatározó volt.²⁷

A marxista külpolitikai gondolkodásnak azonban létezett radikális, a wilsoni „tőkés” ajánlatot elutasító vonulata is. S nemcsak az Oroszországban radikalizált hadifoglyok körében: az MSZDP 1918. október 13-án tartott kongresszusán Kunfi pacifista, Károlyi politikáját több szempontból megelőlegező beszédét követően Pogány József és Landler Jenő a tanácsforradalom kitörését jövendő hozzászólásaiból egy alternatív fejlődési út körvonalai rajzolódottak ki. Szerintük a háború jelentette megpróbáltatások és a leszerelési válságok nyomán utóbb lehetőség kínálkozott volna a hatalom megragadására, méghozzá az orosz mintát követve.²⁸

²⁵ A háborús erőfeszítések – fenntartásokkal történő, a demokratizáció követelését fenntartó – támogatásának szociáldemokrata igazolásához lásd: GARAMI, 1916. 10–17. A hilferdingi ihletésű antimilitarizmus Székely Artúrhoz és a Galilei-körhöz köthető előzményeihez lásd: CSUNDERLIK, 2017. 47–49. A háború alatti irodalomból lásd: SZÉKELY, 1916. 86–93; SZABÓ, 1915; WELTNER, 1916., illetve legáltalánosabban és legmagasabb színvonalon: VARGA, 1916a. 81–104.

²⁶ Lásd Ágoston Péter hozzászólását a *Szocializmus* folyóirat Közép-Európa vitájához (ÁGOSTON, 1916. 58–60.). Illetve: VARGA, 1916b.

²⁷ VARGA, 2010. 273.

²⁸ A béke kérdése és Magyarország jövő fejlődésének megalapozása (Kunfi Zsigmond előadói beszéde). 1918. október 13. MMTVD 4/B kötet, 463–474.

Álláspontjuk nagy mértékben egyezett – praktikus következményeiben mindenképpen – a leendő kommunista párt külpolitikai helyzetértékelésével. Így amikor 1919. március 21-én, a második Vix-jegyzék okozta kormányválság nyomán felvetődött a külpolitikai mozgástér és orientáció kérdése, a kommunisták és a szociáldemokrata balszárny között nem mutatkozott jelentős nézetkülönbség.²⁹

Úgy tűnik, ekkorra Kunfi kisebbségben maradt nézetével, amely az antantot csak zsarolta volna a bolsevizmus kártyájával. Olyan következetes szociáldemokraták, mint Böhm Vilmos, a szocialista fordulat mellett álltak, beleértve ebbe a szovjethatalom felé történő nyitást is, amely az antantbarát külpolitika végét jelentette.³⁰ Kunfi nézeteivel rokonságot ezekben a hónapokban leginkább Ágoston Péter és Mónus Illés³¹ gondolkodásában lehet kimutatni, azonban ez is jelzi, hogy esetükben kisebb, elméletileg felkészült, de nem ortodox marxista körről volt szó. Ágoston még a Tanácsköztársaság idején megjelent (bár a Károlyi-érában írt) művében is vállalta „wilsoniánus”, németellenes szimpátiáit és kantiánus gyökerű békegondolatait, míg Mónus bátran kelt Kunfi védelmére a Tanácsok Országos Gyűlésén júniusban.³² Azt azonban Ágoston is belátta, hogy a bolsevikokat látszanak igazolni a körülmények. Ezért naplójában egyszerre beletörődéssel és reménykedve állapította meg, hogy „csak balfelé való fordulás lehetséges, mert az Entente olyan perfidül viseli magát, hogy vele egyezkedő polgári kormánynak híveket nem lehet szereznie”, s azért van csak ok optimizmusra, mert bár „jönni fog a szocializmus teljes világa, [...] nem úgy, mint Oroszországban, mert nálunk s Pesten érettebbek erre a viszonyok.”³³ (Tegyük hozzá: ez a vélekedés nem csupán a szociáldemokrata vezetés és értelmiség körében nyert teret: a katonák közül például Tombor Jenő nyilatkozott ekkor hasonlóan, míg Károlyi külpolitikai gondolkodásának keleti fordulatát Hajdu Tibor alaposan elemezte.)³⁴

Miért nem számoltak a március 21-én hatalomra kerülő magyar kommunisták az antanttal való megegyezés lehetőségével? Egyfelől azért nem, mert az antant háborúban állt a bolsevik Oroszországgal. Ám e praktikus – s kétségtelenül elegendő – ok mellett fenntartásaiknak sokkal mélyebb, elvi okai is voltak. Ellentétben a jobbszárnyhoz sorolt szociáldemokratákkal, a doktriner kommunisták nem fogadták el a cári hatalom elleni civilizációs háború tézisét, mely a központi hatalmak háborús szándékait volt hivatott igazolni. Lenint követve vallották, ahogy Szabó Viktor fogalmaz: „nemcsak egy-egy ország, hanem az összes kapitalista állam »burzsoá« vezető rétege felelős volt a háború kirobbantásáért”.³⁵ Ez a nézet Magyarországon már 1918-ban, Kun Béla röpiratában központi helyen szerepelt, de az elméletileg talán legfelkészültebb „külpolitika-specialista”, Alpári Gyula írásából kiviláglík, hogy

²⁹ VARGA, 2019. 39.

³⁰ MMTVD 5. kötet, 679–682.

³¹ Az egykorú forrásokban Mónus eredeti családnevével, Brandsteinként szerepel. Mivel Mónus Illés néven vált ismertté, a szövegben az egyértelműség érdekében így hivatkoztam rá.

³² ÁGOSTON, 1919. 2; 14; 65.

³³ Ágoston Péter naplója. 1919. február 15. MTA Kézirattár, Ms5060 3. dosszié, 5–6. f.

³⁴ BÖHM, 1923. 193; 241–242.

³⁵ SZABÓ, 2015. 364.

1918-ra a hadifoglyok mellett az itthoni radikálisok is legkésőbb 1917 végére magukévá tették ezt a nézetet.³⁶

Az oroszországi polgárháború viszonyai között radikalizálódott kommunisták gondolkodásában az orosz bolsevikokéhoz hasonló jelentőségre tett szert a háború által katalizált, nyugat felé természetes módon tovaterjedő forradalom hittétele.³⁷ Logikájuk pontosan tükrözte Hilferding Buharin és Lenin által végrehajtott radikális és kritikus újraolvasását. Ám mint Alpári példája is mutatja, nem csak a volt hadifoglyokra hatott a keleten diadalmas új ideológia. A hazai, újsütetű kommunisták egyfelől hajlottak elfogadni a hazatérők vezetését, másfelől maguk is tájékozott – bár korántsem a bolsevizmus iskoláját kijárt – forradalmár baloldaliak voltak.³⁸ A háború végeztével az osztályharc kiújulását jósolta címlapján a *Vörös Ujság* legelső száma, amelynek *Osztályharcot!* címmel megjelent programcikke leszögezte: „az imperializmus azt jelenti éppen, hogy a kapitalizmus a termelés menetét már gazdasági eszközökkel nem képes fenntartani, hanem véres osztályháborút kell felidéznie, hogy azt kapitalisztikus alapon tovább folytathassa” – erre azonban a munkásság válasza az „egyöntetű nemzetközi forradalom” lesz.³⁹ Az imperializmus-elméletek jelentőségét mutatja, hogy még ugyanebben a számban Buharin *Miért vagyunk kommunisták?* című írásának fordítása szintén hosszabban tárgyalta a kapitalizmus késői szakaszának jellemzőit, és tette ezeket felelőssé a világháborúért.⁴⁰

A kommunisták olvasatában – amely Lenin nyomán kizárólag a forradalmi átalakulásban látta az imperializmus meghaladásának lehetőségét – minden késő kapitalista rend hasonló logika mentén törekszik érvényesíteni a (pénz)tőkés érdekeket, ezért a Wilsonba vetett októbrista remények csak annyiban nem minősültek önámításnak, amennyiben az amerikai elnök magyar hívei maguk is a tőkés termelési rend fenntartására törekedtek. A szociáldemokraták esetében ugyanakkor wilsonizmusuk (is) árulásnak minősült. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi politikának ez az értelmezése 1918 előtt nem volt jelen Magyarországon – tehát csak jóindulattal beszélhetünk elméleti „hagyományról”. 1917 tavaszán és őszén a leendő pártideológus és külügyér Alpári ugyan a „polgári” Wilson elnökkel szemben fenntartásainak adott hangot, ám elfogadta egy, a protekcionizmussal szakító új nemzetközi gazdasági rend programját.⁴¹ *Magyarság és világháború* és *London-Bécs-Zimmerwald* címet viselő szeptember eleji írásaiban pedig kifejezetten támogatta az

³⁶ Az oroszországi volt hadifoglyok kérdésköréhez lásd: *A Szociális Forradalom a magyar kommunisták céljairól. Szociális Forradalom*, (1918. április 3.); MMTVD 5. kötet, 105. Alpárihoz lásd Alpári Gyula vezércikkét az orosz proletárforradalomról, *Neues Politisches Volksblatt*, (1917. november 10.); MMTVD 5. kötet, 14–16., továbbá írását az orosz tanácskormány békéért folytatott küzdelméről: *Neues Politisches Volksblatt*, (1917. november 24.); MMTVD 5. kötet, 19–20.

³⁷ Szamuely Tibor cikke a *Szociális Forradalomban* az érlelődő forradalmi helyzetről: *Szociális Forradalom*, (1918. május 11.); MMTVD 5. kötet, 179–180.

³⁸ TÖKÉS, 1967. 83–95.

³⁹ *Osztályharcot! Vörös Ujság*, (1918. december 7.) 1.

⁴⁰ BUHARIN, 1918. 1.

⁴¹ ALPÁRI Gyula: *Amerikai béke – vagy népi béke?* *Neues Politisches Volksblatt*, (1917. január 27.) Közli: ARANYOSSI, 1960. 129–131.

antant demokrácián alapuló békepolitikáját, míg annak megvalósítását a független (háborúellenes) szociáldemokratáktól várta.⁴²

Alpári álláspontja 1918 elejétől változott meg – így például ekkor már ellenezte a nemzeti (kis)államok 1917-ben még elfogadott létrejöttét, mivel azokban a győztes imperializmusok leendő játékszereit vélte felfedezni. Az 1917-ben még jóindulattal említett antanthatalmak valódi célja újabb interpretációjában immár a „*nagy gazdasági területek feldarabolása és jelentős, nem uralkodó kisebbségekkel bíró apró nemzeti államokra történő felbontása*” volt, amely azonban „*szerencsétlenség lenne. Ezeknek az államoknak a nemzetiségi viszályok tűzfészekévé kell válniuk, és külpolitikájukat tekintve, a nagyhatalmak uszályhordozóivá lennének.*”⁴³ Egyedül a nemzeti és osztályprivilegiumok teljes lebontása mellett végbemenő átalakulást – azaz a forradalmat – tekintette kívánatos végkifejletnek. Bár a sajtóban megjelenő elemzésében a kommunizmus helyett következetesen a „demokrácia” szót használta, ekkori gondolatai már megfelelnek az 1919-ben is képviselt nézeteinek.⁴⁴

Alpári hazai imperializmus-elméletének alakulása, az oroszországi magyar kommunisták által hangoztatott állásponthez való hasonulása az 1919-es radikális baloldali rendszerértelmezés megszilárdulásának története egyben. A mérsékelt, szociáldemokrata többség a közös gyökerek ellenére eltérő olvasata – amely Alpári 1917-es gondolataihoz állt közelebb – komoly konfliktuspotenciált rejtett magában: a revolucionista-marxista hagyomány két nagy áramlata ellentétes módon értékelték a nem-szocialista országokkal való viszony lehetőségeit. A szociáldemokraták is ellenezték az antant szovjetellenes intervencióját, de ebből nem következett, hogy elutasították volna a megegyezést a nyugati hatalmakkal. Remélték a forradalmi hullám nyugati irányú tovaterjedését, de nem tekintették ezt a magyar Tanácsköztársaság rövid távú fennmaradásához szükséges elengedhetetlen feltételnek és különösen nem olyan fejleménynek, amelyet magyar vagy egyéb nemzetközi marxisták beavatkozása érdemben siettethet. Kielezett döntési helyzetekben pedig, amint a következő részek ezt bemutatják, ez az elméleti törésvonal jelentős gyakorlati nézeteltérésekhez vezetett.

Az imperializmus-elméletek eltérő recepciója tehát utóbb nagyon is gyakorlati következményekkel járt. Noha szintén ellentét feszült a széthullófélben lévő „szent istváni birodalom” másajkú népeivel kapcsolatos kommunista és szociáldemokrata álláspontok között, ez kevésbé járult hozzá utóbb az ellentétek kiéleződéséhez. Az elvi lehetőség erre ugyanakkor fennállt: a *Vörös Ujság* első száma az imperializmusok kritikája mellett az októbrista nemzetiségi politika ellen is támadást intézett. Szerzői kijelentették, „*a Kossuth Lajos-politika nem más, mint burzsoápolitika*”,

⁴² Alpári jóslata és útmutatása szerint, ha „*a népek letépik magukról a hivatalos és félhivatalos porázt, ha minden nép felismeri békeérintéseit, ha egységesen sikraszállnak a megegyezésért, csak akkor köthetik meg a megegyezéses békét. Ennek az útja azonban nem Bécsen és Londonon és nem is Stockholmon, hanem Zimmerwaldon keresztül vezet.*” ALPÁRI Gyula: London-Bécs-Zimmerwald. *Neues Politisches Volksblatt*, (1917. szeptember 4.) Lásd még ehhez az inkább a Károlyi Mihály-féle és szociáldemokrata pacifizmushoz közelítő állásfoglaláshoz: ALPÁRI Gyula: Magyarság és Világháború. *Neues Politisches Volksblatt*, (1917. szeptember 2.) Mindkettőt közli: ARANYOSSI, 1960. 139–141. és 135–138.

⁴³ ALPÁRI Gyula: Világos szemmel. *Neues Politisches Volksblatt*, (1918. október 20.) Közli: ARANYOSSI, 1960. 182–185.

⁴⁴ Vö. ALPÁRI, 1919.

hiszen „a területi integritás és a nemzetek önrendelkezési jogának politikája nem fér össze”.⁴⁵ A kommunista frakció mindvégig kitartott decemberi álláspontja mellett, sőt, mint a következőkben ezt részletesen is bemutatjuk, több esetben készen állt magyar többséggel bíró területek feladására is.⁴⁶ A forradalom túlélésének biztosítása, beleértve különösen a nemzetközi embargó feloldását, többet nyomott a latban, mint egyes területek – kommunista logika szerint – ideiglenes elvesztése.⁴⁷ Tézisük szerint a Duna-medence, majd pedig Közép-Európa és a Nyugat forradalmasítása nyomán kialakuló munkás-konföderáció a nemzetiségi kérdést amúgy is megoldotta volna. Kun Béla nyilvánosan is kijelentette, hogy valójában maga az önrendelkezés is

„a mi szempontunkból ma pusztán fikció, mert mi nem önrendelkezési jogot, nem elkülönülést, hanem a proletariátus egyesülését akarjuk, nemzetiségre való tekintet nélkül, nemzeti határok mellőzésével. A mi célunk egy nemzetközi szovjetköztársaság mint átmeneti forma a nemzetközileg megvalósított szocializmus egységes birodalmához. [...] [A] területi integritás politikával szakítanunk kell, mert ez nem is tartozik a program kérdéséhez, ez kis probléma, melyen előbb utóbb a nemzetközi forradalom keresztül fog minket vinni, úgy, hogy el is fogjuk felejteni.”⁴⁸

Az elszakadás jogát a szociáldemokrata párt sem vitatta el a társnemzetektől, legkésőbb 1918. októberi kongresszusa óta. A magyar területekhez azonban sok szociáldemokrata elvi okokból is ragaszkodott, s a kisebbségek kérdését nem meghaladandó, hanem megoldandó feladatnak tekintette.⁴⁹ Úgy tűnik, még a leginkább baloldali, közép-európai társforradalmakat majd ezek nyomán egy régiós tanácsblokk kialakulását váró szocialisták, így mindenekelőtt Pogány József vagy épp Landler Jenő sem a nemzetiség, a nemzeti identitás feloldódásával számoltak 1919 márciusa előtt. Sokkal inkább nemzeti társadalmak „összenövésében” reménykedtek, amely azonban feltételezte az igazságos határokat. Ebben szerepet játszhatott, hogy számos helyen magyar identitású munkástömegek koncentráálódtak a nemzetiségi többséggel rendelkező területek ipari központjaiban. A harcias Pogány így korántsem a kérdés elvetését javasolta 1918. október 15-én megjelent *Népszavacikkében*: bár kikelt a kapitalista wilsonizmus ellen, a proletárforradalmaktól éppen az igazságos etnikai határok megvonását, a valódi „wilsoni” béke eljövételét remélte.⁵⁰

Az 1919. március 21-én (ideiglenesen Magyarországi Szocialista Párt néven) egyesült párt egykori szociáldemokrata és kommunista tagjai tehát sok szempontból hasonlóan látták a világot, ám legalább két kulcsfontosságú ügyben eltérően értelmezték a lehetőségeket és feladatukat. A körülmények miatt a nemzetiségi

⁴⁵ A kátyuba jutott radikalizmus. *Vörös Ujság*, (1918. december 7.) 3.

⁴⁶ TOKODY, 1980. 53.

⁴⁷ Paraphrase of Telegram from General Smuts to Mr. Balfour. 1919. április 6. FRUS PPC 5. kötet, 62.

⁴⁸ Kun Béla előadássorozata a pártprogram módosításáról. Harmadik előadás. MMTVD 6/A. 485–493.

⁴⁹ VARGA, 2010. 368–371.

⁵⁰ POGÁNY József: Történelmi pillanatban. *Népszava*, (1918. október 15.) 1.

kérdés kapcsán nem robbant ki belső konfliktus, hiszen a Tanácsköztársaság fennállása alatt a magterületek megőrzése volt a legfontosabb cél. Az a kérdés, hogy milyen módon, milyen politikai-etnikai keretek között szerveződjenek újjá a térség társadalmi, sokszor fel sem tevődött, mert rövidebb távú logikák irányították a gondolkodást. Sokkal nagyobb mértékben hatott a kormányzaton belüli vitákra az imperializmus-értékelések és a nemzetközi rendről alkotott elképzelések különbsége. Amikor a külpolitikai cselekvést csaknem monopolizáló Kun Béla és közvetlen munkatársai köre által kidolgozott, a forradalom gyors terjedésére épülő stratégia sikertelennek bizonyult, megrendült a külpolitikájukat alátámasztó lenini-buharini feltevérendszer hitele is. Ezekben a legitimitás-válságokhoz hasonlító helyzetekben természetes módon nőtt meg az alternatív – szociáldemokrata gyökerű, és eszmetörténetileg az osztrák marxizmussal rokonítható – koncepciók vonzereje. A Tanácsköztársaságban hatalmat gyakorlók körében létrejött áramlatok, platformok az április végi válság után kiéleződött konfliktusa jelentős mértékben magyarázható a fentebb bemutatott kettős hagyományrendszer és politikai logika megidézése révén. A következő – a külpolitika-történetet és az *intellectual history*-t ötvöző – fejezetek ezt, az elméleti ellentétek által előre jelzett konfliktustörténetet bontják ki.

Siker, áttörés nélkül: 1919. március–április

A Tanácsköztársaság létrejötte komoly megdöbbenést okozott a békekonferencián. Ennek számtalan nyoma bukkan fel a forrásokban, így például Tasker Bliss tábornok, az egyik vezető amerikai delegátus levelezésében, Harold Nicolson naplójában, de még a Négyek Tanácsa megbeszéléseiről készült feljegyzésekben is. Közös ezekben az egykorú szövegekben a felismerés, hogy az antant, illetve a szövetséges dunai kisállamok mohósága váltotta ki ezt a reakciót Magyarországon.⁵¹ Az is kitészik a szövegekből, hogy a francia vezérkar rövid időn belül kidolgozott terve a Tanácsköztársaság leverésére szinte támogatók nélkül maradt az első időszakban. Különösen az amerikai delegáltak ellenezték az intervenciót, és képviselték azt a nézetet, hogy a magyar helyzetet diplomáciailag kell orvosolni. Ebben ugyanakkor nem csak elvi megfontolások játszottak közre: a legnagyobb veszedelemnek a párizsi tárgyalók a forradalom tovaterjedését tartották, amely többük szerint csak valószínűbbé vált volna, ha az antant a magát békésnek beállító új kormány ellen erőszakosan lépett volna fel.⁵² Ahogy korábban a régi magyar vezető réteg semmi szimpátiára nem számíthatott Wilsontól, az elnök és környezete ekkor egyik végletből a másikba esve bizalmat szavazott az új rendszernek, amelyet jórészt elhibázott nagyhatalmi döntések eredményének tartottak.⁵³ Az amerikai „egységfront” Lloyd George személyével is kiegyezett, aki szintén a méltányos bánásmód

⁵¹ NICOLSON, 1933. 287–288. A francia intervenciók tervekkel szembeni ellenérzésekhez általánosságban PALMER, 1934. 378–379; MANTOUX, 1955. 1. kötet, 52–57.

⁵² SEYMOUR, 1965. 185; Meeting of the American Commissioners plenipotentiary. 1919. március 27. FRUS PPC 11. kötet, 134–135. Értékeléséhez: HAJDU, 1979. 23.

⁵³ GLANT, 2008. 248.

biztosításában látta az erkölcsileg jobb és politikai szempontból realisabb választ a kialakult helyzetre.⁵⁴

A békekonferencián praktikus és elvi okok együttesen vezettek tehát az intervenció álláspont elutasításához. A Magyarországon tartózkodó és Kunnal az elsők között tárgyaló Philip Brown professzor, a Bécsbe küldött Coolidge beosztott munkatársa március végi jelentésében leszögezte: az alapvető kérdés, hogy Magyarország pacifikálható-e. (A beszámolót Bécsből Coolidge továbbította, lényegében azonos álláspontra helyezkedve diplomatává lett tudóstársával.) Ha igen, s így a nemzetközi rendre nem jelent fenyegetést, úgy nem érdemes bonyolult és költséges intervenció vállalkozásba kezdeni. Ha azonban akár a területi rendezést, akár Európa társadalmi rendjét felforgatni próbálná, csak a rendszer felszámolása maradna járható út a szövetségesek számára.⁵⁵ Intervenció-ellenességük tehát feltételes volt, s egyfajta megelőlegezett, bár nagyon is korlátos, bizalmon alapult.

A párizsi reakciók természetesen nem voltak ekkor ismertek Magyarországon, ám ennek ellenére is számos szociáldemokrata – elvi meggyőződését követve –, és a kommunisták Kun vezette központi csoportja hajlott a békét hirdető diplomáciára. (Utóbbiak, mint látni fogjuk, kétségtelenül pragmatikus okok miatt, időt kívánva biztosítani a megszerzett hatalom konszolidálására.) Ám ez két egyéb, fontos szemponttal is ütközött. A szövetségesek *de facto* háborúban álltak a bolsevikokkal Oroszországban, míg a Tanácsköztársaság létrejöttének egyik fontos előfeltétele volt az a magyar marxista és nem marxista baloldal körében egyaránt terjedő nézet, amely szerint az ország csak a szovjet–orosz orientáció révén kompenzálhatja az antant rosszindulatát. Ebben a vélekedésben sok szociáldemokrata is osztozott. Kifejezetten kommunista tézis volt ugyanakkor a másik szempont, a világforrádalom kirobantása érdekében végzendő munka szükségessége. A szociáldemokraták jobbszárnya és centruma inkább az osztrák reformizmussal, a kapitalista rend jelentős, de nem alapvető átalakításának programjával szimpatizált. Számos párttársuk ugyan a világforrádalmat várta (akár Hilferding nyomán), ám kitarított amellett, hogy ehhez az egyes országokban megfelelő belső feltételeknek kell kialakulnia. Az utóbbi álláspontok inkább békés és önkorlátozó külpolitikát, míg az előbbi, a kommunista tézis határozott ideológiai hadviselést írt elő a születőfélben lévő magyar tanácsrendszer számára. Az eltérő világképek és az ezekből fakadó politikai preferenciák magukban hordozták a Tanácsköztársaság alapvető külpolitikai dilemmáit, egyben tükrözték a kormányra jutó koalíció gondolatvilágát tagoló törésvonalakat, még ha a siker öröme ezt ideig-óráig feledtetni is tudta. Legalább részben ez a forradalmi eufória és az oroszországi szovjet támogatásnak felismert szükségessége segítette hozzá Kunt és a kommunistákat, hogy ebben az időszakban döntően ők maguk fektessék le a külpolitika meghatározó vektorait.

A szovjet tényező hatása már abban is megmutatkozott, hogy a külpolitikai irányítás Kunhoz került. Borsányi szerint a Tanácsköztársaság irányítói „a szociáldemokrata vezetők között találhattak volna olyan embert, aki az antantországok szocialistái szemében posszibilis [volt]. De az eddigi tapasztalatok meggyőzték a közvéleményt ennek

⁵⁴ Low, 1963. 45.

⁵⁵ Professor Philip M. Brown to Professor A. C. Coolidge. 1919. március 26. FRUS PPC 12. kötet, 419–427.

az orientációnak céltalanságáról.”⁵⁶ A személyi döntés koncepcionális párhuzamát a Forradalmi Kormányzótanács nevet felvett kormány március 22-én kiadott első proklamációjában, pontosabban a proklamációba foglalt szövetségi üzenetben leljük meg. Ennek szövege szerint a Tanácsköztársaság vezetése deklarálta „teljes eszmei és lelkiközösségét az orosz szovjetkormánnyal, fegyveres szövetséget ajánl[ott] Oroszország proletárjainak”.⁵⁷ Ez a megfogalmazás egyben – különösen a fegyveres szövetségre vonatkozó kitétel miatt – az antanttal szembeni, aligha megfontolt vagy akár szándékos, de kétségtelen provokációként is hatott.

A szovjet–orosz szövetség melletti döntés komoly feladatokat rótt a Tanácsköztársaságra. A Moszkva jóindulata révén realizálható politikai előnyök nagy része csak a térbeli összeköttetés biztosítása után érvényesülhetett. Az olyan támogató nyilatkozatok, mint Csicserin felszólítása a magyarországi hadifoglyokhoz a Tanácsköztársaság melletti fegyveres kiállásra, kisebb katonai jelentőséggel bírhattak csak – noha a forradalom internacionalizmusának demonstrációját a nemzetközi ezredek létrejöttének gyorsítása révén kétségtelenül elősegítették.⁵⁸ Ebből azonban az is következett, hogy a magyar vezetés az ukrán polgárháború és dezintegráció kérdésében a szovjet–orosz irányvonallal részben szembe forduló, az ukrán baloldali erők összefogását szorgalmazó álláspontot képviseljen. Moszkvának fontosabb volt a közeli Ukrajna megbízható és alárendelt szereplők – ukrán bolsevikok – révén történő ellenőrzése, mint szárazföldi összeköttetés biztosítása Magyarország felé. Budapest számára ezek a prioritások érthető okokból éppen fordítottan tételeződtek.⁵⁹

A magyar kormány eszközei elégtelenek voltak a többszörös polgárháborúba süllyedt Ukrajna stabilizálásához. Ám ez utólagos bölcsesség, s úgy az ekkor keletkezett táviratokból, mint a Kormányzótanács üléseiből kiviláglik, hogy ha a probléma összetettségét alá is becsülték, az ukrán kérdés jelentőségét saját szempontjukból helyesen mérték fel a forradalmi vezetés meghatározó szereplői.⁶⁰ Kezdeti optimizmusukat utólag az is magyarázza, hogy az orosz Vörös Hadsereg első főparancsnoka, Jukums Vácietis március 25-én felszólította az ukrán kommunisták Vörös Hadseregének parancsnokságát, hogy nyugati irányú offenzívával teremtsen összeköttetést Magyarországgal. A szovjet orientáció március végén, ha nem is tűnhetett problémamentesnek, kétségtelenül reális opciónak mutatkozott.⁶¹

A kommunista doktrína azonban nem csak a világforradalom kiindulópontjának tekintett Oroszország felé tett külpolitikai fordulatban érezte hatását. A már említett március 22-i proklamáció az orosz szövetség mellett célként határozta meg a forradalom európai és regionális terjesztését is. Ennek jegyében és a proletárszolidaritásra apellálva az uralkodó osztályokkal való szembe fordulásra és az esetleges magyarországi intervenció megakadályozására szólította fel az antant és

⁵⁶ BORSÁNYI, 1979. 142.

⁵⁷ Mindenkihez! A Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács felhívása Magyarország dolgozóihoz. 1919. március 22. MMTVD 6/A kötet, 3–4.

⁵⁸ Szovjet–Oroszország tanácskormányának felhívása a magyarországi orosz hadifoglyokhoz. 1919. március 24. Közli: IMRE, 1979. 27–28. Vö. RÉVÉSZ, 2019. 180–181.

⁵⁹ BORSÁNYI, 1979. 148.

⁶⁰ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. március 25. és 27. Közli: IMRE, 1986. 71. és 84–85.

⁶¹ HAJDU, 1969. 54–55; 78–79.

utódállamok munkásságát. Az osztrák és német proletariátust pedig arra biztatta, hogy „kövessék a magyar munkásság példáját, szakítsanak végleg Párizssal, szövetkezzenek Moszkvával, állítsák fel a tanácsköztársaságot, és fegyverrel a kezükben szálljanak szembe a hódító imperialistákkal”.⁶² Ez a lépés a kommunista revolucionizmus azon tételének volt egyértelmű gyakorlati alkalmazása (a következő hónapok számos hasonló felszólításával egyetemben), amely a „proletár külpolitika” célját lényegében a diplomácia konvenciói szerint zajló külpolitika felszámolásában, az elnyomott társadalmak közvetlen megszólításában határozta meg. Ez átmeneti állapot, írta vélhetően Alpári Gyula a *Vörös Ujság* vezércikkében, mivel „a kommunista társadalomban [...] nem lesz szükség külpolitikára”. Ám „a külpolitika megszűnése lassú folyamat”, s a nemzetközi munkástanács kialakulásáig a forradalmasító propaganda diplomáciai jelmezben, például nyilvános jegyzékek segítségével szolgálja a forradalom céljait.⁶³

1919. március végén ez a nézet egyszerű propagandánál és a kommunista kisebbség radikalizmusánál is jóval több volt. A Kormányzótanács március 27-i ülésének jegyzőkönyve mutatja, hogy a szociáldemokrata többség felzárkózott a forradalom eljövételében bízó, a külpolitikát erre alapozni hajlandó kommunisták mögött. Hajdu Tibor kiemeli, hogy nemcsak a forradalomba vetett hit volt közös, de – s ezt számos dokumentum is alátámasztja – annak „menetrendjével” kapcsolatban is egyetértés uralkodott. Bár többször felmerült a közép-európai tanácsköztársaság gondolata az első napokban,⁶⁴ meghatározó jelentőséget a kérdésben megszólalók inkább a német és a berlini „hídként” számba vett ausztriai fordulatnak tulajdonítottak. Tetten érhető ez az optimizmus már Garbai Sándor munkástanácsok előtt elmondott március 21-i beszédében is, ahogy a kormányülések jegyzőkönyveiben és a sajtóban megjelent írásokban.⁶⁵

Mindkét fentebb bemutatott külpolitikai irányvonal ütközőpályára állította a Tanácsköztársaságot és az antanthatalmakat. Ez egyes szociáldemokraták számára doktrinális hibának is minősült. Ágoston Péter feljegyzése szerint – amelyet azonban utóbb, kormányzótanácsi ülésen nem fejtett ki! – a konfliktus vállalása nemcsak veszélyezteti a Tanácsköztársaságot, de éppen azokat a társadalmakat pacifikálja a háborús termelés és ellátás viszonyainak meghosszabbításával, amelyekben a háború utáni dekonjunkció a politikai átalakulás fontos előfeltétele. Ezért naplójában arra a következtetésre jutott, hogy „nem szabad most megmozdulanunk, mert akkor megkönnyítjük nekik az átmenetet, mert hadi gyáraknak adunk foglalkozást”.⁶⁶ Ágoston Kunfi Zsigmonddal együtt éppen ezért arról győzködte Borghese herceget, a budapesti olasz küldöttet, hogy Kun Béla március 24-re datált nemzetközi jegyzékének, s ne a forradalmi kiáltványnak higgyenek. Borghese értelmezése szerint Ágoston és Kunfi egyaránt kiállt a regionális stabilitás (a belgrádi fegyverszünet betartása) és a kontinentális konszolidáció lehetősége (agresszióról

⁶² Mindenkihez! A Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács felhívása Magyarország dolgozóihoz. 1919. március 22. MMTVD 6/A kötet, 3–4.

⁶³ [ALPÁRI Gyula]: Proletár külpolitika. *Vörös Ujság*, (1919. április 29.) 1.

⁶⁴ Levél V. I: Leninhez. [Kun Béla] Közli: KUN, 1966. I. köt. 188; A szovjetállamok közép-európai blokkja: Pogány József népbiztos elvtárs nyilatkozata. *Pesti Napló*, (1919. április 10.) 1.

⁶⁵ HAJDU, 1979. 24–26; A Munkástanács történelmi ülése. *Népszava*, (1919. március 22.) 3–4.

⁶⁶ Ágoston Péter naplója, 1919. január 14. MTA Kézirattár, Ms5060 3. dosszié, 2.f.

való lemondás, az oroszországi szovjethatalommal kötött szövetség laza jellege) mellett.⁶⁷

Kétségtelen, hogy Kun említett jegyzéke más hangot ütött meg, mint a *Mindenkihez! világforradalmár* sorai. Elfogadta a népek önrendelkezésének elvét, és külpolitikai célként határozta meg, hogy „*békében éljen minden más nemzettel*”. Jelezve, hogy Kun is tisztában volt a kiáltvány jelentette problémával, kifejezetten hangsúlyozta, hogy az nem az antanttal való szakításként értelmezendő, hanem a szövetségre lépő „*két fél alkotmányának azonos szerkezetéből fakadó barátság*” visszatükröződése csupán.⁶⁸ Kun konciliáns hangvételét aligha befolyásolták a Párizsban zajló párhuzamos folyamatok, a beavatkozást elvető álláspont időleges diadala. Nincs jele, hogy ezzel tisztában lett volna, abban azonban reménykedett, hogy amennyiben sikerül időt nyernie, létrejön a kapcsolat Moszkva és Budapest között, s oszthatta azt a széles körben elterjedt és a magyar sajtóban ekkoriban naponta ismételt helyzetértékelést is, amely szerint küszöbön állt az antanthatalmak belső összeomlása.

Akik Kunfi Zsigmond *Az egyetlen út* címet kapott írását olvasták ekkoriban, aligha érezték feszültséget a két meghatározó politikai vélekedései között. Kunfi maga is forradalmiként értékelte a pillanatot, kijelentve, hogy „*a világ szekere [...] feltartóztatlanul rohan a proletárság világoralma, a nemzetközi szociális világforradalom felé*”.⁶⁹ Csak a későbbi hónapokban mutatkozott meg, hogy Kunfi óvatos fogalmazása megengedte a szociáldemokrata felfogás szerint szükséges lokális, nemzeti forradalmak „*bevárását*”, míg a kommunista logika ezek akár konspiratív úton történő katalizálását írta elő. S valóban: március 27-én még szociáldemokrata vezetők megerősítő és támogató megjegyzései fogadták Kun első nagyívű helyzetértékelését. Ebben számba vette a világforradalom és a keleti orientáció esélyeit egyaránt. A kormányzótanácsban elhangzott hozzászólás jól összefoglalja a kezdeti eufória közepette kialakult korai meggyőződéseket, pontosabban Kun szuggesztív verzióját ezekről. Az alábbi hosszabb idézet pontosan az indokolja, hogy a monológ egyszerre mutatja meg, milyen folyamatokat követtek a Tanácsköztársaság döntéshozói, és azt is, hogyan volt lehetséges az új rendszer első napjaiban az akkor zajló folyamatokat egységes és – mint utóbb kiderült – túlzóan optimista keretbe foglalni:

„Egész Dél-Németország, megbízható információk szerint, forrongásban van. Spandauból berlini támadásra készülnek ismét. A katonamozgalomból egyre inkább munkásmozgalom lesz. [...] A Keletre való összeköttetés dolgában jelentem, hogy Galagan ukrán követ közvetítést kér Ukrajna és az orosz szovjetköztársaság között, hogy a három köztársaság egységes területet alkosson. Én holnap érintkezésbe lépek rádió útján nemcsak Leninnel, hanem Teruboviccsal is. Vinnyicsenko holnap érkezik ide és vele vezetjük a tárgyalást. Amennyiben ez sikerülni fog, rögtön elintéződik egész sereg kérdés. [...] Az oroszok részéről akkor, amikor kitört a német forradalom, megindultak az élrelmező vonatok. Az

⁶⁷ Aide-Mémoire for Prince Borghese, 1919. március 29. FRUS PPC 5. kötet, 18; ORMOS, 2011. 142; L. NAGY, 1965. 86–89; 103.

⁶⁸ JUHÁSZ, 1988. 24–25; L. NAGY, 1965. 103.

⁶⁹ KUNFI Zsigmond: *Az egyetlen út. Vörös Ujság*, (1919. március 28.)

én véleményem is az, hogy azt a négy vármegyét, amelyekről beszéltünk, föl kell szabaddítanunk Német-Ausztria számára. Arra kérek felhatalmazást, hogy a ma éjszakai tárgyalások folyamán kijelenthessem ezt, és amikor reális garancia van, akkor adjunk nekik; amíg nincs forradalom, addig nem adunk nekik enni. Nekem nem a kenyér az első, hanem a forradalom Nyugat felé. [A cseh forradalmár szocialista vezető] Muna itt van most Tótországbán, igazán nekünk dolgozik. Ha Ausztriában van forradalom, Csehországban is van. És akkor végigvisszük a forradalmat a francia határig. Olyan fontos érdekünk ez, hogy miután a négy határvármegyéből amúgy sem vándorol hozzánk élelmiszer, ezeket az osztrák–német proletárforradalom részére élelmezési hinterlandul odaadassuk.”⁷⁰

A kontinentálissá táguló forradalom rögtönzött mesterterve minden jelentős tényezővel számot vetett – az antanthatalmak és utódállami szövetségeseik reakciójának kivételével. Erre vonatkozóan minden kétséget kizáró forrással ebből az időpontból nem rendelkezünk, de a közvetett bizonyítékok mellett szólnak, hogy a Tanácsköztársaság vezetése az antant viszonylagos passzivitását az első napokban nem annyira a megengedő hozzáállás, hanem a gyengeség jeleként értékelte. A benyomást erősíti a *Vörös Ujság* aznapi lapszáma is, amely cikkek sorában bizonygatta ezt. Ha a lap jövőhorizontja bármilyen mértékben irányadónak tekinthető a politikai elit gondolkodása szempontjából is, úgy utóbbi doktriner optimizmusában a külpolitikai lehetőségeket és az európai helyzetet alapvetően tévesen értékelte. Március 27-én címlapon szerepelt Clemenceau bukása, aki „a magyarországi események miatt hamarosan le fog mondani”, míg a harmadik oldal a valóságban a katonai erő bevetése ellen tiltakozó Wilsont állította be az intervenció szorgalmazójaként, aki azonban Magyarország ellen küldhető katonaság nélkül maradt a névtelen szerző szerint.⁷¹ Landler pedig április 3-án szögezte le, hogy bár a Tanácsköztársaság hadereje is gyenge, az antant passzivitása nem választás vezetői részéről, hanem a katonai gyengeségből fakadó kényszer, s végső soron „az antant hadügyileg abban a helyzetben van, mint mi”.⁷²

A fenti vélekedések által is elősegítve, 1919 márciusának végén a kommunista irányvonal diadalmaskodott a magyar külpolitikában. Megengedve, hogy a forradalom terjedésének és terjesztésének kérdésében, tehát az európai proletárláml létrejöttéhez vezető út jellegét illetően fennmaradtak elvi nézetkülönbségek a szociáldemokraták és radikálisabb partnereik között, ekkor a szovjet orientáció és a nemzetközi munkásforradalom támogatása meggyőző opciónak tűnt a szociáldemokraták számára is. Tanulságos, hogy Kunnal szemben a kormányzótanács ülésén ketten szólaltak csak fel. Erdélyi Mór, aki a közellátásért felelős biztosként inkább a délvidéki és a remélt ukrán élelmiszertranszferek Ausztria javára történő átengedését javasolta, mivel a Kun által felajánlani tervezett négy vármegye jelentette a főváros és a hadsereg egyetlen jelentős húsforrását. Böhm pedig leszögezte, hogy a forradalom szempontjából mégis az antant hadi potenciálja a döntő, és az,

⁷⁰ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. március 27. Közli: IMRE, 1986. 105.

⁷¹ Clémenceau-t megbuktatták. Wilson végső felhívása. *Vörös Ujság*, (1919. március 27.) 1; 3. Az optimizmust tovább erősítette egy másnapi írás a szomszédállamok hadseregeit és a keleti francia erőket megbénító proletárszolidaritásról a közkatonák körében. Lásd: Hadjelentés. *Vörös Ujság*, (1919. március 28.) 3.

⁷² A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 3. Közli: IMRE, 1986. 174.

hogy az ország ellátása biztosítható maradjon. Bár ezek a megjegyzések kétségtelenül Kun radikalizmusával és világforradalmár nézőpontjával fordultak szembe, inkább csak a túlzások korrekcióját láthatjuk bennük, semmint elvi alternatíva megteremtésének kísérletét. Április derekáig a kormányzótanács ülésain külpolitikai kérdésekben a triumfalista hangulat maradt a meghatározó.

A Smuts-misszió és a forradalmasító külpolitika első szakasza

A Négyek 1919. március 31-én döntöttek egy Magyarországra küldendő delegáció kérdésében. A vezetőjéről Smuts-misszió néven ismert látogatás április 4-én kezdődött, és stratégiai célja a relatív béke biztosítása volt a térségben. Ehhez elsősorban a Vix-jegyzék valamilyen – módosított – formában történő elfogadását kellett volna elérnie a dél-afrikai tábornok-diplomatának. A stratégiai cél érdekében Smuts bizonyos korlátok között a magyar fél részére a jóindulatot bizonyító gesztusokat is tehetett tárgyalásai során, bár Párizs és különösen Pichon francia külügyminiszter élénk tiltakozása elejét vette minden, az antantpolitika valódi fordulatával felérő ígéretnek.⁷³

Jól ismert, hogy Kun a maga részéről nagyobb koncessziókat követelt az antanthatalmaktól, s nem utolsósorban magához igyekezett ragadni a diplomáciai kezdeményezést.⁷⁴ A keleti demarkációs vonal semleges zónájának Magyarország javára történő „eltolását” (átlagban húsz kilométerrel), a zóna nyugati antantcsapatokkal való megszállását, a román csapatok további elnyomulásának felfüggesztését, valamint a konferenciára történő meghívást és a frissen megújított blokád feloldását is tartalmazó maximális ajánlat több volt, mint amit akár Károlynak sikerült elérnie, akár utóbb magának Kunnak. Ő mégis visszatáncolt egy előzetes memorandum aláírásától, noha azt szociáldemokrata tárgyalótársai (Garbai, Kunfi) támogatták volna. Ehelyett olyan válaszejegyzék született, amely a novemberi belgrádi konvenció alapján állt. A jegyzék ezt az önmagában is konfliktusváltalási kedvet sugalló lépést azzal tetézte, hogy a területi kérdések és a Duna-menti együttműködés ügyeiben egy bécsi diplomáciai értekezlet összehívását javasolta, míg a Tanácsköztársaságot a nemzetközi munkásosztály védhatalmaként is igyekezett pozicionálni.⁷⁵ Mindkét lépés a békekonferencia „puha” provokálásaként értékelhető: a bécsi tárgyalások ötlete utóbbi kizárólagos kompetenciáját kérdőjelezte meg az új nemzetközi rend kialakításának ügyében, a munkásszolidaritás elve pedig az államok szuverenitásának évszázados axiómájával állt ellentmondásban.

Kun kockázatvállalási kedve nem győzte meg Smutsot. Mandátuma sem volt a szabad tárgyalásra, de beszámolója szerint (április 6.) a Tanácsköztársaságot gyenge, döntő erejű külpolitikai cselekvésre képtelen hatalomnak látta, amelynek kezdeményezéseit így aligha vette komolyan figyelembe. A Kuntól kapott

⁷³ MANTOUX, 1955. 1. kötet, 98–104.

⁷⁴ ROMSICS, 2001. 135–137.

⁷⁵ A magyar Tanácsköztársaság jegyzékváltása az antántal. *Népszava*, (1919. április 7.) 2. A jegyzékek szövegéről a magyar sajtó látszik a leginkább részletesen tudósítani, de erősíti ezek hitelességét Smuts beszámolója és egyéb ekkor keletkezett szövetséges iratok, amelyeket Ormos Mária tekintett át. (ORMOS, 1990. 225–226.)

válaszjegyzékből ezzel együtt nem egyértelmű ellenséges szándékot olvasott ki, inkább értetlenség cseng ki soraiból.⁷⁶ Smuts megértő viszonyulását, és különösen annak a békekonzferencia egészére kifejtett hatását alááshatta ugyanakkor az a propaganda, amelyről a Magyarországgal és a tábornokkal szemben egyaránt ellenséges brit külügyminisztérium és a bécsi antantmissziók tudósítottak. A magyar sajtó ugyanis április 5–7 között diadalmas hangnemben számolt be a tárgyalásokról. A *Vörös Ujság* nem mulasztotta el kiemelni, hogy az antant csak azért tárgyal Magyarországgal, mert a „világforradalom” egyre erősödő esélyei miatt „*ujra föltámad a megegyezési béke kísértete*”. Ezzel szemben a vezércikk szerzője egyértelműen amellett tette le voksát – már 5-én, tehát a válaszjegyzék nyilvánosságra kerülése előtt, hogy az antanttal való megegyezés helyett „*a magyar proletárforradalom nyugodtan bizhatja sorsát a világforradalom öntudatára*”.⁷⁷ A többi napilap mérsékelt hangja jelezte, hogy a kommunista és egyéb, a tanácskormányt elfogadó erők között szemléletbeli különbség továbbra is fennállt. Ám minden orgánus ünnepelte a kormányzótanács *de facto* elismeréseként értékelt látogatást, ám a kontinens forradalmasításának programja helyett inkább a magyar érdekek képviselésének ezzel megnyílt lehetőségére koncentráltak – a *Népszava*t is beleértve.⁷⁸

Hogyan értékelhető a Smuts-látogatás a külpolitikai gondolkodás látószögéből? Elsősorban olyan kiváló lakmusztesztként, amely bizonyítja, hogy a korai sikerek nyomán – amelyek sorára éppen maga a vizit tette fel a koronát – a kommunista irányvonal képes volt kikényszeríteni az egységet az eliten belül. A tárgyalásokon Kun (és a látogatást előkészítő, majd megbeszéléseken részt vevő Bolgár Elek, kommunista propagandista és bécsi követ) preferenciái érvényesültek. Április 6-án már maga Garbai védte meg Kun válaszjegyzékét a kormányzótanácsban. Ezt ráadásul oly sikerrel tette, hogy az előzőleg még a hadihelyzet súlyosságáról beszámoló Böhm megkönnyebbülten nyugtázta az antant megegyezési kedvét, éppúgy a nagyhatalmak gyengeségére következtetve belőle, mint azt a *Vörös Ujság* és a *Népszava* tette.

Azért sem indokolt pusztán a kapkodás és rögtönzés számlájára írni az udvarias hangnem ellenére hetyke magyar választ, mert dokumentálható, hogy bizonyos felkészülési folyamat zajlott a megbeszélések előtt. Kun Bécsből kapott tájékoztatást Smutsról, amely politikai nézeteit elemezve egyfajta imperialisztikus pacifizmus képviselőjeként írta le őt (meglehetősen pontossággal!). Az áttekintés kiemelte, hogy már a háború alatt is az Osztrák–Magyar Monarchiával kötendő különbéke támogatója volt, jelenleg pedig a kisállamokat védhatalmi ellenőrzés alá vonná.⁷⁹ Csicserin szovjet–oroszl külügyi népbiztos pedig előzőleg azt az általános útmutatást küldte meg magyar partnerének, hogy a reakció fő ereje a francia kormány az amerikai és brit vezetéssel szemben, ezért az antanton belüli megosztottság

⁷⁶ Paraphrase of Telegram From General Smuts to Mr. Balfour. 1919. április 6. FRUS PPC 5. kötet, 61–62. Kontextusához lásd: L. NAGY, 1965. 11.

⁷⁷ Világforradalom. *Vörös Ujság*, (1919. április 5.) 1.

⁷⁸ Smuts tábornok budapesti tárgyalásai. *Pesti Napló*, (1919. április 5.) 1–2; Az antant megbízásából. *Népszava*, (1919. április 7.) 1.

⁷⁹ Távirat, Magyarország bécsi követsége. 1919. április 4. MNL OL K 64 2. cs. 41. t. (1918–1920) 17. sz. 5.f.

erősítése a taktikai cél.⁸⁰ Ezeket figyelembe véve valószínűsíthető, hogy a Smuts-misszió kezelése során tanúsított magatartás arra szolgált, hogy a pillanatnyilag kisebbségben maradt francia álláspont megerősödését valódi megegyezés nélkül elkerülje, tárgyalási folyamatba „húzza be” a győztes hatalmakat, ugyanakkor ne keltse megalkuvás látszatát a nemzetközi forradalom terjesztéséről való lemondással, illetve a párizsi békekonferencia autoritásának elfogadásával. Paradox módon egyszerre volt fontos az az antant elismerése (belső és külső erődemonstrációként), és a megegyezés elkerülése.

A magyar külpolitikai vezetés logikáját boncoló írások értékelése a Smuts-misszióról annak alapján oszlik meg, hogy az egyes szerzők milyen „objektív” szempontokat figyelembe véve, vagy éppen az egyes szereplők perspektívájából, világlátásából kiindulva tették mérlegre Kun Béla lépéseit. Low egyértelműen elhibázott döntésként értékelte a válaszejegyzéket, leszögezve, hogy „*a magyar kormány és a nemzet, részben forradalmi vágyaik és részben területi ambícióik következtében, képtelennek bizonyult ésszerű döntés meghozatalára*”.⁸¹ Értékelése igazgá csak akkor válik, ha elfogadjuk, hogy a tét ekkor a magyar forradalmi kormányzat megmentése és a területek biztosítása volt a lehetséges mértékig. A világforradalmi terveket „alulsúlyozó” szerző ugyanis ezekből az előfeltevésekből indul ki. Low-val szemben Borsányi egyenesen talleyrand-i mesterműnek nevezte Kun eljárását. Ő ugyanis azt a tézist választotta kiindulópontjául, hogy az antanttal való szembenállás a nemzetközi osztályharc részeként szükségszerű volt, és a fiatal proletárdiktatúra látszólagos győzelme pillanatában nem vállalhatta a kiegyezést legfőbb ideológiai ellenségével.⁸² Az újabb értékelések jobbra szintén Kun téves helyzetértékelését emelik ki – igaz, nem is tesznek kísérletet Kun internacionalista-forradalmár perspektívájának rekonstrukciójára.⁸³

Véleményünk szerint Low értékelése elhibázott annyiban, amennyiben nem vet számot azzal, hogy a látogatás és a tárgyalások Kun meghatározó befolyásának jegyében teltek. A területi szempontok másodlagosságát nyomatékosan hangoztató Kun kvázi-magánakciójában pedig nem indokolt burkolt nacionalizmust keresni.⁸⁴ Nincs nyoma annak, hogy Garbai vagy Kunfi komolyan igyekezett volna megszorongatni az intranzigens kommunistát, sem annak, hogy a kormányzó-tanácsban komoly tiltakozással fogadták volna szociáldemokrata tagok, amikor megtudták, a legfőbb döntéshozó szerv teljesen kimaradt a már megszakadt tárgyalásokból. Azt pedig a magyar–orosztáviratokat közlő forráskiadásból tudjuk, hogy Kun Moszkvából sem kapott utasítást, eljárásáról utólag számolt be – bár Lenin és Csicserin aligha volt elégedetlen az ő szempontjaiknak megfelelő, az oroszországi intervenció hátszágában az ellenséget zavaró végvárat megtartó végkimenetellel.⁸⁵

⁸⁰ G. V. Csicserin a francia rágalomhadjáratról. 1919. április 3. Közli: IMRE, 1979. 43–44.

⁸¹ LOW, 1963. 56.

⁸² BORSÁNYI, 1979. 150–154.

⁸³ ROMSICS, 2001. 136–137; VARGA, 2019. 212.

⁸⁴ HAJDU, 1979. 34; PASTOR, 1977. 131–132.

⁸⁵ G. V. Csicserin tájékoztatást kér a Smutsszal folytatott tárgyalásokról és a Tanácsköztársaság külföldi kapcsolatairól. 1919. április 9; Kun Béla a Smuts-tárgyalásokról és a Tanácsköztársaság külföldi kapcsolatairól. 1919. április 10. Közli: IMRE, 1979. 57–58; 60–61.

Valóban arról volt szó, hogy Kun a megegyezést kerülő, de időnyeres céljából a kapcsolatokat megtartani célzó reakciójával ekkor a világforradalmat védte. Reménykedett Oroszország erejében – s a bajor tanácsköztársaságot megelőző erjedés pillanatában, a bécsi és Bécs környéki kommunista mozgósítás ismeretében, valamint Odessza franciák általi evakuálásáról (április 3.) értesülve az eredeti, március 27-én kifejtett forgatókönyvben bízott továbbra is. A Vörös Hadsereg gyengeségéről szóló beszámolók mellett az április 2-án tartott ülésen az is elhangzott a kormányzótanácsban, hogy frontjelentések szerint a franciák csapatokat kénytelenek kivonni, és Besszarábiába irányítják őket. Mindezek alapján vélelmezhető, hogy Kun, ha nem is a Tanácsköztársaság, de az összeurópai forradalmi pillanat képviselőjeként úgy érezte, nem szabad a végső győzelmet egy indokolatlan „breszti” behódolással kockára tenni. Az 1918-ban fenyegetett szovjet–orosz rendszer valóban békére kényszerült, a túlélés volt egyetlen célja. 1919 márciusában azonban a döntő világtörténelmi pillanat kapujában érezhette magát. Ekkori mérész húzása ideiglenesen a belső erőviszonyok szempontjából is igazolást nyert: a Tanácsköztársaság vezető rétege összezárt mögötte.

A Smuts-epizód tehát már felvillantotta a nemzetközi rendszerről alkotott szociáldemokrata és a kommunista értelmezések különbségét, illetve ennek gyakorlati következményeit. Az antant ajánlatának elfogadása pontosan illeszkedett volna abba a szemléletbe, amely a forradalom terjedésében, de nem terjesztésében bízott elsősorban, s a szociáldemokrata teoretikusok elméleteinek megfelelően elképzelhetőnek tartotta a pénztöke által előzőleg háborúba hajszolt, akár különböző alkotmányokkal rendelkező államok egymás mellett élését. Kun ugyanakkor a buharini és lenini Hilferding-olvasat és kritika ideológiai alapján állva elutasította a megegyezést, eleve lehetetlennek tartva azt. Álláspontja alátámasztására hivatkozhatott hírekre az osztrák–magyar határ antantellenőrzésének tervéről, s arra, hogy csak Magyarországgal szemben tartották fenn az áruembargót. Ennek meghoszszabbítása éppen Smuts érkezése előtt történt, s aligha növelte a bizalmat a felek között.⁸⁶ Mindeközben pedig március 24-i jegyzéke szellemében nyilatkozott külföldi újságíróknak, erősítve azt a képet, mely szerint ő és általában a Tanácsköztársaság nem kíván konfliktust a győztes hatalmakkal.⁸⁷ Ez a hibrid stratégia, ameddig keretfeltételei adottak voltak, nem váltott ki érdemi belső ellenállást.

Április első hetének végén valóban úgy tűnhetett, hogy Kun stratégiája, s ezzel együtt a keleti orientáció és a forradalmi gondolat mögé felzárkózó szociáldemokraták helyzetértékelése helyesnek bizonyult. A külpolitikai optimizmus ugyanakkor nem vezetett a harmadik, az antanthatalmakkal való együttműködésen alapuló pillér kidőléséhez, hiszen a külföldi forradalmak kitöréséig érvényes maradhatott az a praktikus belátás, amely szerint a tanácskormánynak időt kell nyernie a maga és az európai mozgalmak számára. A bécsi követség fennmaradt anyagai között szerepelnek olyan telefonsürgönyök, amelyek a bécsi missziók és a kormányzótanács között továbbra is zajló technikai egyeztetéseket bizonyítják, így például egy igen sürgető hangnemből megírt bécsi jelentés, amely a külügyminisztériumot hivatalos statisztikák mielőbbi megküldésére szólította fel, mivel az angol misszió

⁸⁶ ORMOS, 1990. 222.

⁸⁷ Kun Béla elvtárs nyilatkozata. *Vörös Ujság*, (1919. március 30.) 1.

nem fogadta el adatszolgáltatásként az átadott propagandakiadványokat.⁸⁸ Ahhoz azonban nem férhetett ekkor kétség, hogy az antant vélelmezett gyengeségének pillanatában a valódi „proletár külpolitikáé” az elsőség, s így a forradalmasítani kívánt társadalmak közvetlen megszólítása vált prioritássá.⁸⁹ A határozott fellépés lehetőségébe vetett hit tükröződött ezekben a napokban a megjelent hírértelmezésekben is, amelyek újfent a békekonferencia csődjéről szóltak, s Wilson ellenében ígérték megvédeni a 14 pont elveit.⁹⁰

Ebben a pillanatban, amikor a legfontosabb és tulajdonképpen egyetlen szövetséges erősödni látszott, az ellenség, az antanthatalmak pedig passzivitásukkal saját eszköztelenségükről győzték meg a magyar vezetőket, a külpolitika világforradalmi dimenziójának gyakorlati kivitelezése reális lehetőségnek tűnt. A vezetők csoportjában meghatározó helyzetértékelések jellegét jól jelzi, hogy az április 6-i – az aggódóknak megkönnyebbülést hozó – kormánytanács után április 12-én és 14-én újfent, s még optimistább hangnemben tárgyalták a propagandaháború és a forradalmasítás esélyeit.⁹¹ Ekkor alakult meg a Nemzetközi Propaganda Osztály Pór Ernő vezetésével, ám ez a lépés nem egy stratégia nyitányát tükrözte, hanem annak intézményesülését. A propaganda a Tanácsköztársaság első napjaitól kezdve megcélozta a forradalmasítani vagy meggyengíteni kívánt szomszédos és európai államokat. *Ad hoc* jellege nem véletlenül kezdett akkor változni, amikor még a jellemzően leginkább óvatos, sőt, borúlátó Böhm Vilmos is a külföldi mozgósítás lehetőségeit hangsúlyozta a kormányzótanácsban, Budapesten megalakulóban voltak a nemzetközi ezredek, s amikor a helyzet legjobbnak látszott az utolsó, legnagyobb ezirányú erőfeszítések megtételére.⁹²

A forradalmasításra irányuló propaganda-erőfeszítések joggal ítélnélhető kockázatos és improduktív stratégiának.⁹³ Ezt az értékelést kell árnyalni a történész rekonstrukcióra irányuló munkájának, amely rámutat: a meghatározó kommunista vezetők gondolkodása arra a tételre épült, hogy az imperialista tőkével szembeni harc nem egy országban tud kibontakozni, hanem kontinentális, de legalábbis makroregionális léptékben. Pogány már hivatkozott áprilisi nyilatkozatában például azt érezte szükségesnek megmagyarázni, hogy egy Németországot is magába foglaló tömb miért maradhat fenn, kontrahegemonikus blokként ellensúlyozva a nyugati, szövetségbe tömörült imperializmusokat – hiszen már ezzel is eltért a világforgó elméletének minden vagy semmi logikájától.⁹⁴ A propaganda ezért továbbra is minden nemzetközi történésbe a közelgő nagy átalakulás előszelét igyekezett beleláttni, de ezt legfeljebb a politikai elit világgképénél is jobban

⁸⁸ 727. sz. telefonsürgöny, Magyarország bécsi követsége. 1919. április 19. MNL OL K 64 2. cs. 41. t. (1918–1920). s.p.

⁸⁹ VADÁSZ, 1988. 279.

⁹⁰ Wilson burzsoá. *Vörös Ujság*, (1919. április 11.) 3., illetve lásd az ebben az időszakban megjelent külpolitikai összefoglalókat a napilapban.

⁹¹ A Forradalmi Kormányzótanács ülései. 1919. április 8., 12. és 14. Közli: IMRE, 1986. 191–192; 220., illetve 289; 312–317.

⁹² VADÁSZ, 1988. 287.

⁹³ HAJDU, 2010.

⁹⁴ A szovjetállamok közép-európai blokkja: Pogány József népbiztos elvtárs nyilatkozata. *Pesti Napló*, (1919. április 10.) 1.

a valóságtól elrugaszkodott módon, s nem azzal ellentétesen tette.⁹⁵ S míg a világorradalom várása értelmezhető a mítoszképzés világos eseteként, az a gondolat, amely a magyar kísérlet sorsát a kontinentális folyamatokhoz kötötte, éppen hogy nagyon is józan logikával olyan feltevésrendszeren nyugodott, amely a mindenkorai magyar politikai realizmus egyik saroktételeként működött az ország három részre szakadása óta.

A forradalmasító propaganda számára természetes célterületként az optimizmus heteiben Bajorország merült fel. Amikor a müncheni Forradalmi Központi Tanács kiáltványa április 7-én bejelentette a Bajor Tanácsköztársaság létrejöttét, a magyar példára tett hivatkozás is szerepelt benne.⁹⁶ A bajor nyilvánosságban már ezt megelőzően is elterjedt a hír, hogy Kun Béla odautazott, s a kikiáltást megelőző napokban a munkás- és katonatanácsok irataiban rengeteg Magyarországról szóló, s részben onnan érkezett anyag szerepel.⁹⁷ Bár Kun nem utazott Münchenbe, április 7-én Szamuely Tiborra bízták a bajor kapcsolatokat, majd április 9-én üzenetet intéztek a bajor forradalmárokhöz, kiemelve, hogy „mi”, a magyar kommunisták „nem csalódtunk, amidőn ráépítettük sorsunkat a nemzetközi proletárforradalomra, nem homokra, nem ingoványra építettük [sic]”.⁹⁸ Az ukrán Vörös Hadsereg ekkor már zajló, s még nem megállított offenzívája a bajor eseményekkel együtt közelebb hozták a várt kontinentális, vagy közép-európai forradalmat, mint korábban vagy később bármikor történt.

Kevésbé ismert, hogy a magyar kommunisták már a bajor Tanácsköztársaság kikiáltása előtt, szinte az első pillanattól kezdve igyekeztek a forradalmasítást elősegíteni. Pogány Bajorországot, Thüringiát és Szászországot tekintette elsődleges célszágnak, azért is, mert a más hagyományokkal rendelkező porosz szövetségi államot nehezebben megdönthetőnek gondolta. Vadász Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy valójában már március 24-én megindult Budapestről a propagandaanyagok továbbítása Bajorországba, méghozzá átgondoltnak tűnő stratégia mentén.⁹⁹ Mint forrásközléséből kiolvasható, elsősorban a társadalmi elégedetlenség szítása, egyben a munkásforradalom által elérhető azonnali életszínvonal-növekedés illusztrálása volt a propagandaszervek elsődleges célja.¹⁰⁰ Ez a fő tematikus irány, illetve maga a tény, hogy a szinte képviseletek nélkül működő tanácsállam éppen Bajorországban, s szinte az első percben gondoskodott az ott létrejött világháborús távirati iroda átvételéről és további működéséről, mutatja, hogy a sorsdöntőnek, de egyben jelentős kihívásnak tartott (össz)német forradalom ügyéhez hogyan közelített a magyar politikai osztály kommunista elitje, valamint a szociáldemokrata vezetők leginkább baloldali szegmense.

Bajorország felé Ausztria képezett volna hidat, ahogy Magyarország felé a forradalmi és meghódított vagy újraegyesült Ukrajna. A békeszerződés aláírása felé

⁹⁵ HAJDU, 1969. 52. A propaganda és sajtó vonatkozásában lásd: VADÁSZ, 1988. 279; SZABÓ, 2015. 366.

⁹⁶ A Forradalmi Központi Tanács (Zentralrat) kikiáltja a Bajor Tanácsköztársaságot. 1919. ápr. 7. Közli: NÉMETH, 2007. I. 48.

⁹⁷ TOKODY, 1980. 70–71.

⁹⁸ A Forradalmi kormányzótanács ülése. 1919. április 7. Közli: IMRE, 1986. 104; Kun Béla üdvözlése a Bajor Tanácsköztársasághoz. 1919. április 9. MMTVD 6/A kötet, 176.

⁹⁹ VADÁSZ, 1988. 280.

¹⁰⁰ VADÁSZ, 1979.

akarata ellenére egyre közelebb szorított töredékállam emellett „saját jogon” is jelentőséggel bírt. Egy forradalmi, „vörös” *Anschluss* alighanem legitimálta volna a német és főleg az osztrák-német társadalom szemében a politikai változást, egyben lehetségesnek tűnt, hogy a sokat szenvedett Bécsből kiindulva bontakozzon ki az a közép-európai forradalmi szakasz, amely utóbb Berlint és Prágát elérve teljesedett volna ki. Praktikus szempontból pedig a Tanácsköztársaság a bécsi medence éllemezésében fontos és közvetlen módon segíthette a támogatni kívánt osztrák erőközpontot, míg hasonló jelentőséggel bírhatott volna a nagyarányú osztrák ipari és főleg fegyverexport kelet felé.

A legáltalánosabb stratégiai szintet is tükröző gyakorlati dilemma Ausztria kérdésében az volt, hogy a kiváló kapcsolatokkal rendelkező szociáldemokratákra bízta-e a Tanácsköztársaság vezetése az osztrák viszonylat irányítását, vagy a sokkal kevésbé beágyazott, de a forradalmasítás bolsevik technikáit ismerő és azok mellett elkötelezett személyeket. Ebben a kérdésben Kun már a kormányzótanács első teljes ülésén magához ragadta a kezdeményezést, és Bolgár Elek politikai vezető, valamint Fenyő Andor gazdasági felelős személyében két elkötelezett, egyben képzett aktivista-értelmiségi kiküldését javasolta a leendő bécsi „erődbe”. Amint Kun megfogalmazása is sejtette, első pillanattól kezdve a forradalom terjesztésének internacionalista eszközeként tekintett a képviselőre, s ehhez képest másodrangúnak ítélte a koalíciós osztrák kormánnyal fenntartott kapcsolatokat.¹⁰¹ A forradalmasítást célzó stratégia sokáig nem ütközött látható ellenállásba, s különösen a régi szociáldemokrata balszárny részéről támogatást is kapott.¹⁰²

A szociáldemokraták alárendelt szerepe az első napokban kezdett formálódni. Ismét csak Kun javasolta március 27-én, hogy a forradalom oldalára csábítható osztrák szociáldemokratákat Fiedler Rezső, egykori szociáldemokratából lett kommunista és a pártok egyesülését támogató Kunfi propagálja az osztrák vezetők köreiben.¹⁰³ Diner-Dénes József jelentése alapján a Tanácsköztársaság vezetői úgy érezhették, hogy erre reális esély kínálkozik, egyrészt mert márciusban Karl Renner kancellár – jobboldali szociáldemokrata – sem támadta a Tanácsköztársaságot, sőt, megértően nyilatkozott a magyar helyzetről. Másrészt pedig azért, mert a hadügyért felelős Julius Deutsch éppen a kormány legbaloldalibb tagja volt, és szimpatizált a magyar fordulatot levezénylő erőekkel.¹⁰⁴ A különböző bécsi és Bécs környéki katonai és paramilitáris alakulatok forradalmi hangulatáról szintén – mint utóbb kiderült – túlzó jelentések érkeztek.¹⁰⁵

A forradalmi propaganda tervezése során nincs nyoma annak, hogy komoly megfontolást kapott volna az osztrák kormány jóindulatának megőrzése. A magyar és orosz politikai viszonyok logikája egyaránt kizárta azt a fajta nagykoalíciós,

¹⁰¹ BORSÁNYI, 1979. 151.

¹⁰² A Forradalmi kormányzótanács ülése. 1919. április 18. Közli: IMRE, 1986. 327–329. Az ülésen egyedül Kunfi fejezte ki kétségét az osztrák politikai helyzet „agitáció” révén történő megváltoztathatóságával kapcsolatban, de az általános célkitűzéssel, a forradalmasítás elvével ő sem fordult szembe ekkor.

¹⁰³ A Forradalmi kormányzótanács ülése. 1919. március 27. Közli: IMRE, 1986. 104.

¹⁰⁴ Diner-Dénes beszámolója Bolgár Elek és Fenyő Andor bemutatkozásáról, Bécsi követség, 268/1919pol. 1919. március 26. MMTVD 6/A kötet, 34–36.

¹⁰⁵ GÁBOR, 1969. 97.

polgári és munkáspártok között kibontakozó együttműködést, amely Ausztriában ebben az időszakban a törekeny politikai egyensúlyt még képes volt fenntartani.¹⁰⁶ Emiatt – amennyire ez a töredékes források alapján megállapítható – a magyar vezetés egyszerűen nem számolt azzal, hogy a forradalmi opciótól olyan baloldali szociáldemokraták is elfordulnak, mint Otto Bauer, aki utóbb emlékiratában indokolta a koalíciós politika szükségszerűségét (a politikailag öntudatos birtokos parasztság erejére hivatkozva).¹⁰⁷ A március 23-án megjelent osztrák munkásmozgalmi állásfoglalás – az *Arbeiterzeitung* két vezércikke – egyfelől a magyar proletariátusnak üzentte meg, hogy a forradalmi átalakulás lehetősége Ausztriában nem adott, s a „történelmi szükségszerűség” markánsan anti-bolsevik reményét hangoztatta a szocialista jövő elérhetőségével kapcsolatban (*An das Proletariat Ungarns*). Emellett a második vezércikk (*Ungarn und wir*) az osztrák munkásoknak üzentte meg: „Magyarország semmit sem tud adni nekünk.”¹⁰⁸ Az egyértelmű jelzések miatt – ezt bizonyítani ugyanakkor nem lehetséges – az is elképzelhető, hogy Kun kizárólag az osztrák kommunisták forradalmi törekvéseiben bízott, és a szociáldemokraták átcsábíthatóságára pusztán vörös heringként, a radikális és konspiratív revolucionista programmal szembeni esetleges ellenállás megelőzése érdekében hivatkozott. Vagy megtévesztette forradalmártársait, vagy pedig a legnyilvánvalóbb üzeneteket sem volt képes értelmezni a márciusi napokban – működése ismeretében az első lehetőség a valószínűbb.

Április első fele a forradalom előmozdítására tett erőfeszítésekkel telt, feláldozva a szívélyes viszonyt az osztrák kormánnyal (még ha az végleg csak a júniusi akciók miatt romlott is meg). A bécsi követség iratai is tükrözik az aktivitást, amelynek részeként repülőn (!) küldtek agitátorokat vidéki városokba is, ahol az április 12. után kibontakozó sztrájk hullám forradalmivá duzzasztása lett volna a feladatuk. Így utazott volna Bródy Béla újságíró, ekkor az MTI-hez beosztott bizalmi Grazba, hogy a forradalom mellett agitáljon – ha repülőgépe le nem robbant volna. Bolgár határozottságát és megbízásának súlyát mutatja, hogy felháborodottan reklamált a pótrepülőgép (!) elmaradása miatt.¹⁰⁹ Borsányi szerint összesen 45 agitátor indult Ausztriába, s az ötnapos sztrájk- és tüntetősorozat csúcspontjának szánt 17-i bécsi demonstráción többen fel is szólaltak.¹¹⁰

Az első ausztriai forradalmasítási kísérlet, jelentős részben kétségtelenül az osztrák szociáldemokrácia elutasító hozzáállása miatt, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A magyar-osztrák viszonyt ugyanakkor kiélezte, és természetesen hozzájárult ahhoz, hogy az osztrák hatóságok a magyar követséget lényegében ellenséges bázisként kezdték kezelni – beleértve a jobboldali irányítás alatt álló rendőrség feltűnően megértő bánásmódját az épületet kifosztó, Bolgár Eleket pedig elrabló magyar ellenforradalmár tisztekkel szemben május 2. után. Feltartóztatták a Budapest által Münchenbe küldött Seidler Ernőt is – a szintén nagykoalíciós weimari német kormánnyal egyeztetve.¹¹¹ Ennél azonban nagyobb

¹⁰⁶ MURBER, 2018.

¹⁰⁷ BAUER, 1923. III/9. fejezet.

¹⁰⁸ *Arbeiterzeitung*, (1919. március 23.) 1.

¹⁰⁹ MNL OL K 64 2. cs. 41. t. (1918–1920) sz.n. 140.f.

¹¹⁰ BORSÁNYI, 1979. 153.

¹¹¹ VARGA, 2019. 217.

jelentőséggel bírt, hogy a bolsevik forradalmi logika megkísérelt „exportja” megmerevítette az álláspontokat, és ettől kezdve a magyar külpolitika egyik fő pillérével szemben komoly ellenállás volt tapasztalható éppen ott, ahol érvényesülnie kellett volna.

A kommunista külpolitikai gondolkodás gyengéi itt kezdtek legkorábban megmutatkozni: bár az elméleti diskurzusnak nagyon is része volt a machiavelliánus logika alkalmazása, a forradalmi érdek minden eszközzel, színleléssel is történő érvényesítése, a valódi korrekció képessége, a diplomácia rugalmas alakításához szükséges érzék sok esetben teljesen, vagy szinte teljesen hiányzott. Az antanttal való szembe fordulás és együttműködés párhuzamos diskurzusainak fenntartása a magyar közéletben magyarázható azzal, hogy a társadalmi és internacionalista-mozgalmi legitimitás megőrzése tette szükségessé a diplomáciai működést nehezítő, s könnyen leleplezett kettős beszédet. A Tanácsköztársaság, pontosabban a kérdést sokáig monopolizáló kommunista „frakció” Ausztria-stratégiája ugyanakkor csak doktrinerséggel és a racionalitás-horizontok beszűkülésével magyarázható, tehát azzal a jelenséggel, hogy egy szoroson együttműködő team egy meghatározott úton elindulva egyre kevésbé válik fogékonnyá a visszacsatolásként érkező információ stratégiájába való beépítésére. Minden egyes, egyre kétségbeesettebb és így egyre rövidebb próbálkozás megnehezíti az ellentétes jelentésű visszajelzések elfogulatlan mérlegelését, s inkább a kognitív disszonancia csökkentése válik megfigyelhetővé az összképbe nem illő információ eljelentéktelenítése, eltüntetése révén.¹¹² Ez kiegészíthető azzal a megállapítással is, hogy a buharini-lenini elmélet által kijelölt úton megindult vállalkozás kudarcának beismerése magas politikai-bürokratikus költséggel járt volna, s a kommunista platform gyengülésével a kompromisszumra hajlamosabb szociáldemokrata gondolkodás pozíciói erősödhetek volna.

A kommunista káderek által mozgatott Ausztria-politika kudarcát azonban ekkor még nemcsak nem bizonyult szükségesnek megvallani, de egyenesen úgy tűnik, az ebben a kérdésben partvonalra szorult szociáldemokrata népbiztosok megengedően szemlélték a folyamatokat. A kormányzótanácsban kimutatható egyfajta *groupthink* érvényesülése, amelynek jellemzője, hogy a szereplők a nyílt konfliktust valamilyen ok miatt (egymásrataltság tudata, könnyebb kiút keresése stb.) el kívánják kerülni, s ezért konszenzust keresnek. Az adott történelmi helyzetben ezt segítette elő a közös fenyegetettség-tudat, a „proletárállam” védelmének közös igénye, s az ideológiai rokonság tételezése, mely alól csak a második Internacionálé mellett makacsul kitartó szakszervezeti elit jelentett részleges kivételt. Ilyen esetben viszont a domináns szereplő könnyebben gyűjt maga köré támogatókat, és hallgat-tatja el a potenciális ellenzékét.¹¹³ A szűk, határhelyzetben cselekvő csoportokat jellemző társaspszichológiai jelenség 1919 áprilisában meghatározónak bizonyult a döntéshozatalban. A Kunról készített legalaposabb jellemrajz által is valószínűsített dinamika érvényesült, s ez így is maradt mindaddig, amíg a szociáldemokrata

¹¹² Kifejezetten a szovjet vezetés logikáit tanulmányozva vizsgálta premisszákat, tapasztalatokat és a változás képességének összefüggéseit: GEORGE, 1969. A „tunnel vision” (csörlátás) külpolitikai döntéshozatali hatásaihoz lásd: RENSHON–RENSHON, 2008.

¹¹³ JANIS, 1982.

elit kritikus méretű szegmense nem állt készen saját preferenciáit képviselni, akár konfliktust is vállalva.¹¹⁴ Ehhez azonban Kun és a kommunisták politikai gondolkodásának és forгатókönyveinek az eddigieknél jóval súlyosabb kudarcokat kellett elszenvednie.

Az áprilisi válság hatásai a külpolitikai gondolkodásra

Az április 16-án megindult román támadás idézte elő a Tanácsköztársaság elitjén belül a külpolitikai gondolkodás első komoly válságát, s egyben lezárta a kommunista irányvonal megkérdőjelezetlen hegemoniájának periódusát. Legalábbis részben „varázstalanította” Kun Bélát, s gyengítette a *rally 'round the flag*-hatást, azaz a vezető mögötti, krízisekben tapasztalható összezárást, amely az első három hétben világosan megmutatkozott.¹¹⁵ Az immár napvilágra került ellentétek és egyre fokozódó bizalmatlanság közepette kellett (volna) egy korrigált irányvonalnak érvényesülnie. Az ellentétek először ugyan a párttagság szervezeti-belpolitikai kérdésében vezettek robbanáshoz, de jól kimutatható, hogy miután a Forradalmi Kormányzótanácsban a külpolitikai viták intenzitása az április 26. és május 2. között kibontakozott krízis után alábbhagyott, a megbeszélések zártabbak, formálisabbak lettek, s összességében meggyengült az eddig kialakulóban lévő „intézményi norma”, amely a konszenzuseresés jegyében a nyílt, vitákat is megengedő értekezletek tartását ösztönözte. A valódi egység nem állt helyre, s ez jelzi, hogy április második fele a külpolitikai gondolkodás története szempontjából jelentős periódus, amely átalakította azt az intézményi és ideológiai környezetet, melyben a nemzetközi kapcsolatokra irányuló tervezés működött.

A válságot fokozta, hogy nem létezett kiérlelt forгатókönyv a meginduló offenzívával szemben foganatosítandó intézkedésekről. Ez egyfelől természetes következménye volt az új kormányzati és társadalmi rend kialakulatlanágának. Másfelől szembeütő, hogy a Tanácsköztársaság első hetekben kialakult főbb külpolitikai tervei vélelmezett sikerek és kedvezően alakuló folyamatok láncolatán nyugodtak. Így amikor az események új irányt vettek, nemcsak kialakult tervek nem léteztek (ez természetes volt), de felfedték az eddigi külpolitika legnagyobb gyengéjét: az elképzelések mögött meghúzódó forradalmár determinizmust. Jól mutatja ezt, hogy az offenzíva első napjaiban a *Vörös Újság* még Pogány József a *Zeit*nek adott interjúját hozta kiemelt helyen, melyben a tanácsrendszerek és a világforradalom elősegítését híve Kun az antanthatalmakkal való együttműködést és a forradalmak elősegítését egyszerre hirdető kettős beszédét replikálta. Már megindultak nyugat felé a román csapatok, amikor nemzetközi és magyar újságolvasók újra azt hallhatták, hogy a forradalom terjedése megállíthatatlan, a Tanácsköztársaság mégis békepolitikát folytat. Pogány álláspontja szerint ugyan „*tiszteljük a fegyverszüneti szerződést, de az entente-től is megkívánjuk, hogy ezt a szerződést tiszteletben tartsa. Ezt*

¹¹⁴ Lásd az ennek kapcsán jelen tanulmányban többször is hivatkozott kulcsművet: BORSÁNYI, 1979.

¹¹⁵ HETHERINGTON–NELSON, 2003. 37–42; LAMBER–SCHOTT–SCHERER, 2011. 343–348; BAUM, 2002. A fogalom eredetéhez lásd: MUELLER, 1970.

– folytatta éppen érvényét veszítő nyilatkozatát – az entente a tanácskormány fennállása óta meg is tette.”¹¹⁶

A mindenkori propagandacélokat a legtisztább formában tükröző *Vörös Ujság* április 18-án kezdett tudósítani a román támadásról, ám csak április 22-én jelent meg a helyzet általános értékelését elvégző, *Veszélyben a forradalom* címet viselő vezércikk. Még ebben az írásban is megjelent a győzelemben a történelmi erők elsődlegessége miatt feltétlenül bízó determinizmus, a névtelen szerző cikkében utóbb mégis élethalálharcról érkezett.¹¹⁷ Ez a szükségszerű győzelem optimizmusától a bizonytalan kimenetelű harc vállalásáig jutó gondolati ív nagyjából megfelelt annak az eseménysorozatnak, amelynek révén a politikai vezetés is eljutott az ellenállásra vonatkozó döntésig, s az ehhez szükséges intézkedések foganatosításáig. Az április 19-én tartott kormányzótanács-ülés a hadseregszervezés addig vontatottan zajló folyamatának felgyorsítása és a társadalom mobilizálása, tehát az ellenállás mellett döntött.¹¹⁸ A toborzásban olyan pacifista múlttal rendelkező szociáldemokraták is teljes erővel vettek részt, mint a Budapesti Munkás- és Katonatanács előtt felszólaló Ágoston és Kunfi.¹¹⁹ Bár az osztrályháború elvét, akárcsak a Szamuely és más radikálisok által követelt megfélemlítő akciókat, így a túszedést, nem támogatták, a fegyveres harc és a Tanácsköztársaság védelme kérdésében nem mutatkozott törés az eliten belül.¹²⁰

A válsághelyzetben, ahogy a Smuts-látogatás idején is történt, Kun Béla részéről érezhető volt a törekvés, hogy saját elképzelését úgy az antanttal, mint a vélelmezhetően több engedményre készen álló szociáldemokrata vezetőkkel szemben is érvényesítse. Törekvései legfontosabb szövetségesévé Bolgár Elek vált, akivel optimizmusuk és/vagy cinizmusuk hatására egészen a május elsejéről másodikára virradó éjjel kibontakozott kormányválságig a valós diplomáciai lehetőségeket eltúlzó beszámolókat adtak. Kun dolgát megkönnyítette, hogy Borghese herceg, első jegyzékének továbbítója mellett a bécsi amerikai misszió két tagja, a már említett Philip Brown professzor és W. H. Osborn hadnagy is Budapesten tartózkodott a válság idején. Amint Varga Lajos is kiemeli, Kun ügyesen manipulálta a két tapasztalatlan diplomatát, elhitetve velük, hogy uralmának alternatívája a szélsőbaloldali terror, valamint ígéretet tett a területi követelések elfogadására és a külföldi propaganda beszüntetésére.¹²¹ Ezek olyan ajánlatok voltak, amelyeket a Smuts-misszió még örömmel fogadott volna, április végén azonban a jelentései alapján különösen naiv, a román–magyar háborúban még parlamenterkedni is hajlandó

¹¹⁶ Pogány elvtárs a Tanácsköztársaság politikájáról. *Vörös Ujság*, (1919. április 17.) 2.

¹¹⁷ *Veszélyben a forradalom. Vörös Ujság*, (1919. április 22.) 1.

¹¹⁸ HAJDU, 1979. 84–85.

¹¹⁹ A kormányzótanács és a munkásság fele kimegy a frontra. *Az Ujság*, 1919. április 20. 2. (Az írás a budapesti tanácsok egy nappal korábbi egyesült ülésének összefoglalója.)

¹²⁰ VARGA, 2019. 228–230. Vö. Szamuely Tibor felszólalása a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács 500-as bizottságának 1919. április 25-i ülésén: SZAMUELY, 1975. 590–593. A Szamuely híres – a burzsoázia kiirtását ígérő – győri beszédével egyidőben elhangzó állásfoglalásokat összevetve megmutatkozik a közös szándék az ellenállásra. A nézetkülönbségek a forradalmi erőszak alkalmazása tekintetében mutathatóak ki. A népbiztosok fegyverre szólítják a proletárokat. *Pesti Napló*, (1919. április 22.) 2.

¹²¹ VARGA, 2019. 252; Professor A. C. Coolidge to the Commission to Negotiate Peace. 1919. április 25. FRUS PPC 12. kötet, 442–444.

Brown meggyőzésére voltak csak elegendőek.¹²² Kun tudatosan vagy rövidlátásból, de nem számolt azzal, hogy ígéretei egyfelől hiteltelenek lesznek a forradalom terjesztése érdekében kifejtett nemzetközi propaganda fényében, másfelől a bécsi tüntetések kudarca és a bajor Tanácsköztársaság bukása után ajánlata nem lesz vonzó a szövetségeselemeknek, mivel a forradalmasodás lehetőségei radikálisan beszűkültek – mindössze két hét alatt. A folyamatokat Bécsből követő amerikai miszsióvezető, A. C. Coolidge ekkorra felülbíráltta saját március végi pozícióját: nem bízott a „megszállott” kommunisták ígéréteiben, nem hitte, hogy propagandájukat valóban beszűntetnék, s igen gyengének látta a központi hatalmat.¹²³

Kun – bár tisztában kellett lennie partnerei korlátozott befolyásával – április 24–25-én zajlott megbeszéléseinek súlyát felnagyította a kormányzótanácsban.¹²⁴ Brownról kijelentette, az amerikai professzor „Wilsont külön is képviseeli”, aminek semmi alapja nem volt. Az általa javasolt svájci utat úgy állította be, hogy Brown indítványozott ott találkozókat antant-delegáltakkal. Majd erről a saját maga által tett, ám utóbb Brownnak tulajdonított ajánlatáról kijelentette: „Ez jelenti az antant nyomását, hogy a románok állítsák meg további előnyomulásukat. Smutstól informálódott: ez a dolog keresztül is megy.”¹²⁵ A kormányzótanács szimbolikus, személyi változások révén elérendő centrista fordulatának kívánságát úgy tolmácsolta, hogy az amerikaiak által javasolt Garamit kizárta a megfontolható új kormánytagok/népbiztosok köréből, saját távozásának lehetőségét pedig nem vetette fel. Felszólalása végén – ellentétben az április eleji határozott elutasítással – elérendő célnak váratlanul a „breszti békéhez” hasonló megállapodás letárgyalását nevezte. Bolgár ezt követően néhány részlettel támasztotta alá a Kun által vázolt forgatókönyvet, reálisnak tüntetve fel azt. A kommunista felszólalók – az általuk birtokolt információ-többlet révén nyert legitimitásuk teljes súlyával – ezzel látszólag közös platformra helyezkedtek a konfliktus kielezését kerülni szándékozó szociáldemokratákkal. Kun az ülésen a külpolitikai megbeszélés végszavát Garbaival mondatta ki, aki őt ismételve szintén a „breszti békére” irányuló tárgyalásokat nevezte meg célként.¹²⁶

Kun manőverezése közepette is a kommunista ideológiából következő módon járt el. Eszerint minden koncesszió igazolható a forradalomért, a pillanatnyi helyzethez igazodva jogos lehet a kiegyezés a tőkés társadalmakkal, mivel végeredményben éppen az ideológia maga írja elő az eszközök válogatás nélküli használatát. A helyzet érdekességét az adja, hogy jól látszik: a kommunista frakció maga is tudatában volt annak, hogy tervének akár módosított végrehajtásához nemcsak a külső ellenséggel, de a (potenciális) belső ellenzékkel is számolnia kell, s ehhez igazította cselekvési tervét. Nemcsak a szociáldemokraták haboztak levonni az eltérő forradalom-elméleteken alapuló politikai preferenciák következményeit, a magyar kommunisták sem kívánták minden tekintetben követni – a hazai erőviszonyokkal is számot vetve – a határozott belpolitikai leszámolást előíró bolsevik mintát.

¹²² Professor Philip M. Brown to Professor A. C. Coolidge. 1919. ápr. 17. FRUS PPC 12. kötet, 437–438.

¹²³ Professor A. C. Coolidge to the Commission to Negotiate Peace. 1919. ápr. 25. és május 1. FRUS PPC 12. kötet, 442–444. és 448–449.

¹²⁴ L. NAGY, 1965. 122.

¹²⁵ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 26. Közli: IMRE, 1986. 357–358.

¹²⁶ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 26. Közli: IMRE, 1986. 359–360.

Ebbe a stratégiába illeszkedett az április 25–26-án informális módon, Bolgár és Brown útján jelzett megegyezéskészség, majd a helyzet súlyosbodását tükröző, április 28-án készített formális jegyzék. Utóbbi címzettje Wilson elnök volt, s az üzenet Garbai és Kun aláírását viselte. Ez drámaibb hangnemben a korábbi, informális ajánlatot ismételte meg, hangsúlyozva, hogy a Tanácsköztársaság a belügyekbe való be nem avatkozás kölcsönösségére alapozza politikáját, s erre, illetve általános emberiességi szempontokra, valamint korábbi, erőszakmentesnek beállított politikájukra hivatkozva kért közbenjárást a támadások beszüntetése érdekében.¹²⁷ Az április 30-án közzétett, Wilsonnak címzett, de mellette a szomszédos államok vezetőit is közvetlenül megszólító jegyzék pedig kifejezetten a „béke minden áron” 1918-as bolsevik elvét követte, amennyiben fenntartás nélkül elismerte az utódállamok területi követeléseit.¹²⁸ A Tanácsköztársaság vezető elitjének prioritásairól fontos információ, hogy nincsen nyoma a területi engedmények nyilvánvaló módon magyar többségű területeket is érintő jellegével szemben felmerült kritikának a tényleges hatalmat birtokló személyek csoportján belül, ahogy a pártsajtóban sincsen erre vonatkozó megnyilvánulás. Jól tudjuk, hogy a szociáldemokrata platform kifejezetten a nemzetiségi elv érvényesítését követelte, s Lenin maga is – Buharinnal szemben – a „burzsoá” eljárást, azaz a népszavazás útján megállapított határmegvonást tette az oroszországi szovjet hivatalos álláspontjává. Ez a hallgatás nem jelentette ezeknek az elvi preferenciáknak a megtagadását, s így a nemzeti kérdés teljes és következetes figyelmen kívül hagyását, ám a rangsorukat nagyon is világosan jelezte: a munkásállam megőrzését mindkét pártból érkező vezetők (de legalábbis nagy többségük) olyan fontosabb célnak tartották, amely érdekében egyéb igényeiket és elképzeléseiket hajlandónak mutattokoztak zárójelbe tenni.

Kun stratégiáját a jegyzékek alapján több esetben úgy állította be a szakirodalom, mintha az egyszerűen a behódolás gesztusa lett volna a hatalom megőrzése érdekében. Ez azonban teljes egészében nem volt igaz.¹²⁹ Éppen Kun és a szoros munkatársi köréhez tartozó, elméletileg képzett kommunisták (Bolgár, Alpári stb.) bíztak volna legkevésbé abban, hogy a tőkés hatalmak megtűrik a szovjet rendszert – még ha egyes kérdésekben kevésbé radikális lépéseket foganatosít is, mint az Oroszországban történt. Szemben mindazzal, amit a jegyzékek tartalmaztak, Kun az egyetlen jelentős eredménnyel kecsegtető szállba kapaszkodott: új diplomáciai offenzívát kezdett – keleti irányban. Az ukrán helyzet rendezését jó „reálpolitikai” érzékkel már korábban is megkísérelte. Április 22-én levelet, majd 27-én táviratot intézett Leninhez, amelyben segítséget kért, s az ukrán helyzet konszolidálását, illetve Románia megtámadását javasolta.¹³⁰ Ukrajna kérdésében, ahogy korábban is, Leninnél pragmatikusabbnak mutatta magát, és a kormányok/ellenkormá-

¹²⁷ Appeal of the Hungarian Soviet Government Addressed to President Wilson. 1919. április 28–29. FRUS PPC 12. kötet, 453–454.

¹²⁸ A Forradalmi Kormányzótanács külügyi népbiztosának békeajánlata Wilsonhoz, a csehszlovák, a jugoszláv és a román kormányhoz. 1919. április 30. Közli: KUN, 1979. 212.

¹²⁹ JOHANSIK, 2010. 48–49.; VARGA, 2019. 257–258.

¹³⁰ Levél Leninhez. 1919. április 22. és Kun Béla távirata Leninnek az ukrán kormánnyal való megegyezés lehetőségéről a Magyar Tanácsköztársaság megmentése érdekében. 1919. április 27. Közli: KUN, 1979. 204–206; 209–211.

nyok közötti megegyezés előmozdítását kérte.¹³¹ Április 28-án Csicserintől kapott Románia vonatkozásában megerősítést, s ugyanaznap a nyugat-ukrajnai „*de facto* állam” kormányának üzenetével visszaérkezett a Galíciába kiküldött Linder Béla. Bár, mint Pastor Péter felhívja erre a figyelmet, a szovjet reakciók a valóságban hűvösek voltak, és a moszkvai vezetés a budapestitől eltérő prioritásait tükrözték, tartalmaztak olyan korlátozott ígéretek, amelyeket Kun fel tudott használni a viták során.¹³² S természetesen, amint azt Vörös Boldizsár is dokumentálta, a nyilvánosságban a kommunista propaganda aktívan erősítette a reményeket, bizonyos mértékig bevezetve Magyarországon Lenin kultuszát.¹³³

Sikere esetén a fenti terv révén lehetségessé válhatott volna a Tanácsköztársaság ellen a megsemmisítés közvetlen veszélyét egyedül magában hordozó fenyegetés, a román hadsereg megakasztása, egyben a magyar erőtartalékok radikális megnövelése. A győztes hatalmak felé tett lépések és a „keleti politika” párhuzamos reaktiválása azt mutatja, hogy Kun nem feladta korábbi politikáját, hanem adaptálta taktikáját a megváltozott, lényegesen rosszabbra fordult helyzethez. Minden jel szerint élvezte a kommunista élcsapat támogatását: nemcsak Bolgár cinkos közreműködésére számíthatott, de Szamuely kormányzótanács-üléseken tanúsított visszafogott magatartása önmagában is jelzés e tekintetben. A propaganda belföldön nagyjából-egészében kiszámíthatóan működött, és nem beszélhetünk az általa vezetett külpolitikával szembeni elégedetlenség térnyeréséről a (fél)hivatalos sajtóban sem.

A kommunisták a szociáldemokratákkal szembeni eljárása arra enged következtetni, hogy nem vették adottnak az utóbbiak forradalmár elkötelezettségét, a pacifizmustól való elfordulásukat. Annyiban mindenképpen joggal feltételeztek elvi különbséget, hogy a diktatúra modalitásairól való gyakori viták mellett (erőszak alkalmazása, vallási kérdések, a vidék kezelése stb.) a külpolitikai döntési helyzetekben mindig megmutatkozott nemcsak a jobbszárny, de például a balszárnyhoz sorolt, ám pacifista Kunfi, sőt, Smuts látogatásakor még Garbai hajlandósága is, hogy tartós kompromisszumot fogadjanak el az antanttal. A tőkés hatalmakhoz való eltérő viszonyulás mögött, mint jeleztük, kettős különbség állt. A kommunista és a szociáldemokrata fősodor megosztott volt a forradalmak kérdésében (lehet-e egy forradalmakat provokálni?), s a többféle rendszer kérdésében is (létezhet-e egy kozmopolita-pacifista etika, amely a világnézetek versengését nem számolja fel, de a háborút igen?).

A válság tudatosodását követően a Kunnal való szembefordulás több lépcsőben történt. Mint alább megkíséreljük bebizonyítani, az áprilisi válság lezárását korántsem tekinthetjük a külpolitikai gondolkodás végérvényes kettészakadásának kettő, egyfelől a kommunistákat és a hozzájuk közelítő baloldali szociáldemokratákat, másfelől a *mainstream* szociáldemokráciát összefogó platformra. A volt szociáldemokrata népbiztosok relatív aktivitása jól mutatja az április második felében végbement átalakulást. A márciusi fordulat előtt külpolitikai kérdésekben mérsékeltebb álláspontot elfoglaló személyek a válság idején kiléptek az ellenvéleményeket

¹³¹ BORSÁNYI, 1979. 17.

¹³² PASTOR, 2003. 8.

¹³³ VÖRÖS, 2004. 99–100.

úgy-ahogy, időnként képviselő Böhm és Kunfi háta mögül, míg a Pogány távozása után a régi balszárnyat képviselő Landler Jenő kisebbségben maradt. Április 14-én még ő szögezte le újfent, hogy az antant gyengesége teret biztosít a kezdeményező külpolitika számára, mivel a Tanácsköztársaságot katonailag nem képes megbüntetni nemzetközi provokációi miatt.¹³⁴ 26-án, az első, valóban a válságtudat által meghatározott tanácsülésen Dovcsák Antal foglalt állást a kompromisszumos béke mellett. Bár kisebbségben maradt felszólalásával, amelyben új *modus vivendi* megtalálását is javasolta az antanthatalmakkal, az álláspontok elkülönültek. Csak Landler Jenő zárkózott fel a kommunisták intrazigens álláspontja mögé, Böhm, Garbai és mások a problémák közös megoldása mellett foglaltak állást, anélkül, hogy lesöpörték volna Dovcsák felvetéseit.¹³⁵

Dovcsák Antal, akinek megszólalásait Varga Lajos részletesen elemzi, joggal nevezhető a Tanácsköztársaság kialakuló politikai gyakorlatából kiábrándult szociáldemokratának.¹³⁶ Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy április 26-án Dovcsák – szó szerint – a külpolitikában leginkább csak tisztánlátást és realizmust követelt, azaz a kontinens vagy a régió forradalmasíthatóságára épülő politika végét, az antanttal való közvetlen és egyenes tárgyalásokat. S mint jeleztük, több egykori párttársa még ezen követelés mögé sem sorakozott fel egyértelműen.¹³⁷ Szakításra tehát ekkor nem került sor, sőt, egy koherens, alternatívaként számba vehető szociáldemokrata külpolitika körvonalazása sem kezdődött meg a Kormányzótanácsban.

Eközben azonban a szociáldemokraták érintkeztek osztrák kollégáikkal (elsősorban Böhm), s Borghese herceggel is – Ágoston és Kunfi személyében. Ezek Ágoston által lejegyzett kontextusa jelzi, hogy a színpalak mögött alakulóban volt egy alternatív álláspont, amely az eredeti szociáldemokrata világképen nyugodott, és a belső konszolidációt kötötte volna össze békés külpolitikával. Borghese Ágoston által támogatott javaslata megegyezett Brown elképzelésével, s mindkettő gyökerei a szociáldemokratákkal az április második felében folytatott beszélgetésekig nyúlhattak vissza. Az olasz küldött javaslata szerint *„a kormány mondjon le és adja át helyét egy mérsékelt szocialista kormánynak. Én velem [Ágostonnal] tárgyal s a kormányzó tanács ki is jelentette, hogy egyes tagokat: Pogányt, Szamuelyt s Vágót elejti. De ezután megszakadtak a tárgyalások. Az entente úgy látszik nem törődik azzal, amit Borghese ajánl.”*¹³⁸ Ágoston helyesen mérte fel, hogy Borghese elsősorban saját hírnevét igyekezett megbízói és házigazdái felé növelni, akár felelőtlen ígéretekkel. Feljegyzéseiből ugyanakkor az a szempontunkból fontosabb elem is kiviláglik, hogy a személyi változásokat legalábbis egyes szociáldemokraták valódi centrista korrekciónak tartották volna, míg Kun ezt következetesen a lényegi politikai-ideológiai vonatkozásokat nem befolyásoló, taktikai megoldásként támogatta.

Ágoston szövege sem bizonyítéka a két egyesült pártból érkező tanácstagok közötti szakításnak. Másként értelmezték azonos lépéseket, és más értelmezési keretben értékelték a zajló folyamatokat, de nem mondtak le a politika, így a külpolitika közös formálásáról. Borghese pedig szándéka ellenére éppen hogy katalizálta ezt

¹³⁴ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 14. Közli: IMRE, 1986. 286–303.

¹³⁵ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 26. Közli: IMRE, 1986. 352–360.

¹³⁶ VARGA, 2019. 248–249.

¹³⁷ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 26. Közli: IMRE, 1986. 356–359.

¹³⁸ Ágoston Péter naplója. 1919. április 27. MTA Kézirattár Ms5060 3. dosszié, 8.f.

az elkötelezettséget. Az olasz vezetés alatt Budapestre bevonuló cseh erőkre vonatkozó ajánlata heves elutasításra talált. Javaslatát a szovjet–orosz segítségben még egyaránt bízó Ágoston és Kun is visszautasította – teljes egységben: „*Ma az a felfogásunk, hogy inkább a Bakony közepéből folytatunk guerillaháborút, minthogy a cseheknek vagy bármelyik aprócska ellenségnek magunkat megadjuk. [...] Bizunk abban, hogy az oroszok még csak meg fogják Romániának üzeni a háborút, s akkor majd könnyebben a mi helyzetünk. Az ígéret már meg van.*”¹³⁹

Mint tudjuk, az ígéret – ha nem is az Ágoston által várt közvetlen formában – megérkezett 28-án, s tartalmazta a Romániának szóló, május 1-én megküldött ultimátumot.¹⁴⁰ Ez értelemszerűen befolyásolta a helyzetértékelést, s Kun taktikai korrekciója, szociáldemokrata politikusok és a taktikusként elismert Bolgár népbiztosi kinevezése olyan gesztus volt az általa eddig hatásosan manipulált többség felé, amely ezúttal is működött. Böhm – a szociáldemokraták többségéhez vélhetően hasonlóan – valódi korrekciót látott benne, egyben az antant elvárásainak részleges teljesítését.¹⁴¹

A román támadás folytatódó kibontakozása ugyanakkor a szociáldemokrata hátszág aktivizálódását eredményezte, és a szakszervezetek részéről jelentkező nyomást Kunnak nem sikerülhetett a csoportdinamika ösztönös kiaknázása révén leszerelni. A szakszervezeti vezetők ugyanis nem voltak tagjai a kormányzótanácsnak, s így nem hatott rájuk a *groupthink* ott kialakult kultúrája. Bár a források hiányosak, hasonló következtetésre jutott úgy Hajdu Tibor, mint Varga Lajos: május 1-én Peyer Károly és Miákits Ferenc vezetésével a szakszervezetek a Forradalmi Kormányzótanács lemondását, és szakszervezeti kormány megalakítását indítványozták.¹⁴² A következő nap tartott első kormányzótanács-ülésem is jelenlevő szakszervezeti vezetők álláspontja mellett szólalt fel lényegében az egész jelen lévő szociáldemokrata vezérkar (a mérsékelt soraiból az ellenállást ajánló Erdélyi Mór jelentett kivételt).¹⁴³ Abban ugyanakkor minden résztvevő egyetértett, hogy bármilyen politikai korrekció a külpolitika mozgástér növelése érdekében csak a munkásság politikai képviselői közötti hatalommegosztás mikéntjére vonatkozhatott, s polgári politikai erők bevonását mindegyik fél kizárta – sőt, az ezt az álláspontot képviselő, az antant által nyíltan favorizált Garami neve sem került újból szóba.

A hatalom a szervezett munkásság részére történő átadása lényegében szociáldemokrata kormányt jelentett volna, teljesítve ezzel a Borghese és Brown által is javasolt feltételeket. Bár a megbeszélésen egy résztvevő sem mondta ki elvi álláspontként, a vitatott kérdés az volt, hogy megkezdődjön-e Magyarország békés beilleszkedése az antant által szervezett új Európába, vagy megmaradjon olyan kontrahegemonikus „helyőrségnek”, amely tehermentesíti a *forradalmi* centrumot,

¹³⁹ Ágoston Péter naplója. 1919. április. 27. MTA Kézirattár Ms5060 3. dosszié, 8.f.

¹⁴⁰ G. V. Csicserin a románok várható támadásáról Magyarország ellen és a galíciai helyzetről. 1919. április 28. Közli: IMRE, 1979. 81; Az oroszországi és az ukrainai szovjetkörtársaságok külügyi népbiztosainak ultimátuma a román Külügyminisztériumhoz. 1919. május 1. MMTVD 6/A kötet, 370–371.

¹⁴¹ Kun Béla és Böhm Vilmos táviratváltása a Kormányzótanácsban antant nyomásra végrehajtandó személycseréről. 1919. április 29. MMTVD 6/A kötet, 352.

¹⁴² HAJDU, 1979. 99–100; VARGA, 2019. 263.

¹⁴³ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. május 2. Közli: IMRE, 1986. 377–382.

egyben lehetőséget nyújt a *geopolitikai* centrumban – Németországban – várt forradalom elősegítésére. A beilleszkedés szimbolikus dimenzióját az antant-csapatok bevonulása jelentette volna (ezalatt szigorúan a nagyhatalmak értendő), melyet egy francia katonai jelentés alapján a szociáldemokraták támogattak volna. Hasonló benyomásokra tett szert ezen jelentés tanúsága szerint nem sokkal később Brown professzor is, különösen amerikai csapatok várható fogadtatásával kapcsolatban.¹⁴⁴ A beilleszkedési folyamatot ugyanakkor ezen, ekkor még tisztán nem artikulált alternatíva hívei is ideiglenesen fogták fel. Míg Bokányi Dezső munkügyi és népjóléti biztos a szovjet csapatok jövőbeni sikerét nem zárta ki, Kunfi a nemzetközi forradalom – autonóm módon kibontakozó – terjedésében bízott, hangsúlyozva, hogy ez rövidebb, vagy hosszabb időt is igénybe vehet. Agresszió helyett ők várakozást, s addig is együttműködést képzeltek a győztes hatalmakkal, beleértve ebbe a kormány jellegének átalakítását is.¹⁴⁵

Hogyan fogadhatták el a május 2-án tartott, a belső válságfolyamatot lezáró ülés végére – ha valóban így gondolkodtak – ezek a vezetők Kun Béla a munkásvezetők és politikai tisztségviselők összességén, tehát a forradalmi hatalmi eliten belül *kisebbségi* álláspontját annyi megkötéssel, hogy Kunnak demonstrálnia kellett: képes meggyőzni a munkásságot a fegyveres harc folytatásáról? A válságra adott valódi szociáldemokrata válasz hiányához figyelembe kell venni, hogy Kun ekkor nem a kontinentális osztályháború apostolaként szónokolt már. Az elért eredmények hazai megőrzésének programját képviselte, amely egybeesett a szociáldemokrácia igényeivel. Ráadásul már két nappal korábban jegyzéket küldött a támadó seregekhez és Wilson elnökhöz, a priori elfogadva a területi követeléseket, majd éppen a kormányzótanács ülésének napján tájékoztatta a támadó csapatokat az ellenségeskedések beszüntetéséről. Ezt ráadásul a román hadsereg felé a könnyen megvezethető Brown professzorral tette, ezzel is sugallva, hogy személye possibilities az antant számára. A védekezés választása május 2-án ezért nem az antantnak szóló hadüzenetnek tűnhetett, hanem a társadalmi-politikai átalakulás megőrzését lát-szott szolgálni. Ebben a kérdésben pedig nem volt különbség szociáldemokrata és kommunista között. A „mérsékelt” szociáldemokraták számára is elvi lehetetlenségnek kellett tűnjön azt a lehetőséget mérlegelni, hogy a „munkásfelkelés” nyomán kialakult rendet lényegi visszarendeződés kövesse.

Az ügyesen érvelő Kun által hatékonyan kezelt, az első nagy válság idején jelentkező külpolitikai vita olyan gyorsan ért véget, hogy valódi, egymással megütköző álláspontok sem kristályosodhattak ki. Az elnöklő Ágoston Péter és más szociáldemokraták már aznap este ellenvetés nélkül hagyták, hogy Kun Béla a budapesti munkás- és katonatanácsokat gyűlésükön szónoki tehetségével különösebb nehézség nélkül az ellenállás támogatására bírja.¹⁴⁶ Mivel azonban rövideége ellenére is felvetett olyan – többségi támogatást élvező – forgatókönyvet, amely a kommunisták hatalomból való kiszorításával ért fel, a válság utolsó felvonása *hosszabb távon* komoly jelentőséggel bírt a felek egymásról alkotott képe és jövőbeni

¹⁴⁴ De Lobit Franchet d'Esperey-nek. 1919. május 6. Közli: ÁDÁM-ORMOS, 1999. 141. sz.

¹⁴⁵ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. május 2. Közli: IMRE, 1986. 379–381.

¹⁴⁶ A budapesti központi munkás- és katonatanács ülése. *Népszava*, (1919. május 3.) 7.

együttműködésük szempontjából – ezt tükrözte a bizalomcsökkenésről árulkodó, már említett beszédmód is a Forradalmi Kormányzótanács későbbi ülésein

A viták megjelenésével, intenzívebbé válásával a „régí”, egyesülés előtti csoporttagság egyre erősebb előrejelzője lett az egy-egy kérdésben elfoglalt álláspontnak. A nemzetközi tanulmányokban gyakran hivatkozott ún. bürokrácia-elméletekkel szemben a magyar esetben az ideológiai közelség, s nem a szervezeti kultúra, a minisztériumi háttér hatott a helyzetértékelésekre és arra, hogy egyik vagy másik vezető mit tartott működő, s mit áruló vagy éppen reménytelenül kalandor javaslatnak. Nem a „katonák a diplomaták ellen” vagy más, a külpolitika-elemzésben bevett törésvonalak mutatkoztak meg, hanem sokkal inkább a régi párttagok közötti árkok.¹⁴⁷ Ez nem szorul különösebb magyarázatra: az átmeneti, forradalmi állapotban nem léteztek közös szocializációval rendelkező professzionális elitcsoportok, ehelyett a régebbi és sokkal szilárdabb pártpolitikai szocializáció bizonyult meghatározónak. Az új, közös önképen mutatkozó repedések megjelenése után egyre gyakrabban sejlettek fel az egyesült párt máza mögött a régi identitások. A válság előre vetítette, hogy a Tanácsköztársaság külpolitikai döntéshozatalában meghatározó lesz, hogy mennyiben és meddig képes Kun megőrizni karizmáját, fennmarad-e az ún. megengedő konszenzus (*permissive consensus*) a külügyek általa végzett, részben ellenőrizhetetlen intézése iránt, és a Kormányzótanács továbbra is a *groupthink* jellemzőit mutatva fog-e működni, vagy a konszenzuskeresés kultúráját felváltja az összeegyeztethetetlen álláspontok közötti háború.

A külpolitikai tapogatózás időszaka

A szociáldemokrata külpolitikai alternatíva fentebb bemutatott első – ideiglenes, hiszen utóbb egy konszenzusos állásfoglalásban feloldódó – jelentkezése visszaemlékezések, kormányzati iratok és diplomáciai jelentések alapján körvonalaiiban rekonstruálható. Nincs ugyanakkor fellelhető érdemi lenyomata a kor nyilvánosságában. A május elsejei ünnepekre készülő *Népszavában* május 2. előtt nem is nyílt erre tér, május 2-ától pedig már a közös döntést követő mozgósítás propagálása töltötte ki az első oldalakat. Május 6-án aztán véget ért a krízishelyzet nyilvános tematizálása: a *Népszava* és a *Vörös Ujság* is a fegyelem helyreállításáról és egy első – bár fiktív – győzelemről tudósított diadalittas hangnemben.¹⁴⁸ A mozgósítás jegyében folytatódott a szomszédos államokban, hadseregekben és általában Európában zajló forradalmi erjedésről beszámoló cikkek sorozata is. A külpolitikai gondolkodás szerkezetének átalakulása, mint láthattuk, részleges maradt – és jórészt rejtett is.

Ormos Mária a román offenzíva beszüntetésében és a kormányzótanácsnak a harc folytatására vonatkozó döntésében határozta meg azt a két tényezőt, amelyek együttesen a Tanácsköztársaság gyors bukását megakadályozták.¹⁴⁹ Az első

¹⁴⁷ Jól összevethető ez az eltérés a sűrűn és szilárdan intézményesült amerikai külpolitikai döntéshozatal szervezeti hátterének hatásaival a bürokratikus politika-tanulmányok egyik klasszikus elemzésében: HALPERIN ET AL., 2006. 9–97. Általánosságban lásd: HILSMAN ET AL., 1992.

¹⁴⁸ Szolnok visszavétele után. *Népszava*, (1919. április 6.) 3.

¹⁴⁹ ORMOS, 2009. 89.

a szovjet-orosz ultimátum nélkül is bekövetkezett volna, azonban a csapatok megállásával azonos jelentőségű volt, hogy utóbbi miatt csapatkivonásra is sor került a román oldalon. Ez garantálta, hogy a támadás nem folytatódik rövid időn belül, s egyben tágította a magyar külpolitika mozgásterét is. Kun taktikája sikerrel járt, ha stratégiai helyzete romlott is. Mint a bécsi amerikai misszió irataiból kiderül, sem ekkor, sem a jövőben nem tekintették – Brown kivételével – elfogadhatónak a személyét, s a Tanácsköztársasággal való kiegyezés is lekerült a napirendről egy rövid júniusi időszak kivételével.¹⁵⁰ Ám időhöz jutott, konszolidálta a kormányzatot, tehát megteremtődtek a körülmények a hosszabb távra előrettekintő külpolitikai cselekvés számára.

Május során két lehetséges irány is mutatkozott. A Grigorjev-lázadás nyomán összeomlott nyugat-ukrajnai kommunista előretörés hatására felélénkültek Kunék erőfeszítései a Vinnyicsenkó-körhöz tartozó szocialistákkal, tehát az ukrán nemzeti baloldallal való megegyezés létrehozására.¹⁵¹ Május 15-én Lev Birinszkijjal, Nyugat-Ukrajna bécsi képviselőjével került sor tárgyalásra.¹⁵² A magyar oldalról töredékesen ismert folyamatok alapján a történetírásban kialakult kép újabban ukrán források alapján is megerősítést nyert.¹⁵³ Akadályozta ugyanakkor az előrelépést, hogy Lenin és a szovjet-orosz vezetés nem kompromisszumban, hanem a szociálforradalmár ukrán állam és az azzal kompromisszumot kereső Nyugat-Ukrajna legyőzésében volt érdekelt, ezért katonai megoldást sürgetett. Emellett érthető okokból nem a távoli nyugati határvidék eseményeit, hanem a forradalom magterületeihez közelebb eső Don-medence biztosítását tekintette az ukrán hadszíntér elsődleges kérdésének. Ezekben a kérdésekben, mint utóbb kiderült, Kunnak nem volt sem ereje, sem eszköze változást kicsikarni.¹⁵⁴

A második irányt a felélénkülő olasz kapcsolatok jelentették. A magyar kormány iránti olasz jóindulat pontos céljai és főleg határai máig bizonytalanok, az azonban kétségtelen, hogy a délkelet-európai befolyásszerzés és a jugoszláv állammal kialakult területi versengés Rómát érdekeltté tette – ha nem is a Tanácsköztársaság fenntartásában, de legalábbis ideiglenes és korlátos támogatásában.¹⁵⁵ Ez különösen igazzá vált, amikor a prágai olasz pozíciók megrendültek, és Olaszország szövetségi elvetették Bécs megszállásának tervét. Az áprilisban megindult tárgyalások nyomán Bécsben került volna sor fontos árucikkek titkos szállítását lehetővé tevő olasz líra beszerzésére, ám ez a terv a magyar emigránsok jól ismert akciója következtében meghiúsult (s leginkább az osztrák-magyar viszony további romlása volt a következménye).¹⁵⁶ Az olasz szál azonban ezzel nem halt el: a május 12-én

¹⁵⁰ Lieutenant William H. Osborn to Professor A. C. Coolidge, Professor Philip M. Brown to Professor A. C. Coolidge. Bécs, 1919. április 25. FRUS PPC 12. kötet, 444–447. Coolidge a brit és francia misszióvezetőkkel kialakított álláspontjához: Professor A. C. Coolidge to the Commission to Negotiate Peace. Bécs, 1919. május 8. FRUS PPC 12. kötet, 455–456.

¹⁵¹ JÓZSA, 1979. 41; ZSILÁK, 1961. 356.

¹⁵² BORSÁNYI, 1979. 171. Általánosabb értékeléséhez lásd: ORMOS, 1988. 229.

¹⁵³ FORD, 2010.

¹⁵⁴ LENIN 1919. áprilisi táviratát, majd a májusi – súlyosbodó – doni helyzet kapcsán kiadott utasításait idézi: LIPTAI, 1958. 79–82.

¹⁵⁵ L. NAGY, 1965a. 266–268.

¹⁵⁶ Kun Béla külügyi népbiztos levele Otto Bauer államtitkárhoz. 1919. május 10. MNL OL K 81 21. doboz (korábban: 25. cs.) 4. t. 490/1919, 124pol. 120–121. f.

Budapestre érkező Romanelli alezredes jelenléte (mint az egyetlen Budapestre delegált antant-misszióvezető) szimbolikus jelentőséggel bírt, és az olasz kapcsolat továbbra is kulcsfontosságú hadianyag- és élelmiszer-beszerzések lehetőségét ígérte. A kereskedelmi kapcsolatokat, amelyek mibenlétéről sokáig kevés volt tudható, legújabban Hamerli Petrának sikerült főbb vonásaiban rekonstruálni.¹⁵⁷ A legfontosabb politikai következmény mégis az volt, hogy továbbra sem vált láthatóvá Budapesten Kun valódi megítélése a győztes hatalmak vezetői körében, mivel a leggyengébb győző, Olaszország különérdekek által motivált diplomáciája legalábbis részben elfedte a fokozódó elszigeteltséget.¹⁵⁸ A válság elmúltával kihasználhatta az olasz jelenléte saját külpolitikai vezető szerepe legitimálására, az amerikai mintára tett olasz javaslatokat a kormány összetételének megváltoztatására ugyanakkor figyelmen kívül hagyta.¹⁵⁹

Ezt az időszakot elemezve ki kell emelni a május 13-án átadott német békefeltételek jelentőségét mint további olyan tényezőt, amely ideiglenesen a külpolitika Kun által megtestesített irányának presztízsét növelte.¹⁶⁰ A győztes hatalmak által Németországra rótt kötelezettségek ismertté válása nyomán a német baloldalon újabb vita bontakozott ki a kívánatos viszonyulásról. A béke visszautasítása, amely a Weimarból Berlinbe költözött nemzetgyűlésben tartott szavazás esetén elképzelhető volt, az antanthatalmak cselekvőképességét csökkentette volna Európa és a béke egyéb kérdéseiben. Elfogadása esetén újfent elképzelhetőnek tűnt a német forradalom kirobbanása. A békeszerződés jellege és a ratifikációról kibontakozó belnémet vita tehát önmagában is javította a Tanácsköztársaság kilátásait: lekötötte a nagyhatalmak energiáit és erőforrásait, feltámasztotta a közép-európai forradalmi tömb gondolatát, és ezáltal megerősítette a fennálló munkamegosztást a kormányzótanácsban, beleértve Kun vezető szerepét a külügyek intézésében.

A fentiek fényében tesz szert különleges jelentőségre Ágoston Péter *Külpolitikánk* címmel május 16-án megjelent vezércikke a *Vörös Ujságban*. Sem ezt megelőzően, sem ezután nem volt példa arra, hogy az egykori kommunista párt által indított lapban a dogmatikus külpolitika-analízisektől ilyen mértékben eltérő, azokkal vitázó írás jelenjen meg. Ágoston tézisondata szerint a Tanácsköztársaság vezetőinek és proletariátusának fel kell ismernie, hogy „[a] kommunizmus elveit sem belpolitikánkban, sem külpolitikánkban következetesen megvalósítani nem bírjuk”. Mivel az országot az antant imperializmusa és a kisállamok területszerző ambíciója egyaránt fenyegeti, számot kell vetni a geopolitikai helyzetből fakadó adottságokkal. Ágoston érvelése szerint a háború maga volt a szocialista elvek legsúlyosabb megsértése – ám sem az orosz, sem a magyar tanácsállamnak nem maradt más választása. Ha azonban most lehetőség nyílik a békére, azt el kell fogadni, mert a kontinens nagy társadalmi átalakulása nem háborúval, hanem a Tanácsköztársaság megőrzése és példaként történő kiaknázása révén segíthető elő. Az írás azt is leszögezte, hogy az európai fordulat még sok éven át várható magára. Ebben a helyzetben sem jöhet létre valódi baráti viszony a kapitalista és a szocialista államok között, ám

¹⁵⁷ HAMERLI, 2014. 143–144.

¹⁵⁸ Összefoglalásához lásd: SZABÓ, 2009. 36–55. Vö. BORSÁNYI, 1979. 171; ORMOS, 2011. 141.

¹⁵⁹ Vö. A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. május 17. Közli: IMRE, 1986. 425.

¹⁶⁰ JÓZSA, 1979. 42.

Magyarországnak, akár koncessziók árán, a békét fenn kell tartania – egyébként a megsemmisülés vár rá. Ezért elutasította az „idealisták” akcióit, akik „legtisztább szándékaik ellenére is veszélyeztetik az eddig kivívott eredményeket”, s mérsékelt, kooperatív külpolitikát javasolt.¹⁶¹

Ágoston pere során azzal védekezett, tudta nélkül toldottak hozzá egyes radikális kijelentéseket írásához. Központi üzenete azonban máig kiolvasható belőle, s így a szöveg – akármilyen szerzői-szerkesztői közreműködés eredménye is volt – a sajtónyilvánosságban először fejtette ki a szociáldemokraták többségi álláspontját.¹⁶² Ez is jelezte, hogy a régi program, amelyet az április válság újra relevánssá tett, májusban, a válság elmúltával sem került vissza a süllyesztőbe. Nem tértek vissza tehát azok a márciusi napok sem, amikor a szociáldemokrácia vezetői jórészt elfogadták a kommunisták eredeti, a világforradalom közeli kibontakozásának dogmáján nyugvó külpolitikai programját.

Ágoston meglepő módon nem maradt egyedül. Ebben az időszakban más szerzők is többé-kevésbé mérsékelt hangot ütöttek meg. A kommunista platform ugyanis a nyilvános diskurzusban egyelőre tartotta magát a szociáldemokraták által követelt, s a május 2-án elért kompromisszum részét képező irányváltáshoz. A Tanácsköztársaság gyengesége és a belső kohézió megőrzése egyaránt engedményeket követelt, amelyeket a bolsevik doktrína a forradalmi realizmus nevében elő is írt. A válság pedig korántsem múlt még el: a román offenzíva után tíz nappal megindult cseh támadás nem állt le, csak megakadt május első felében Salgótarján előtt, és elterjedt volt a nézet, hogy a döntő támadás, francia és szerb csapatokkal, rövidesen megindul délről Budapest felé.¹⁶³ Nem megállapítható, hogy a magyar vezetők tisztában voltak-e a Versailles-ban kibontakozott vitákkal, ám kétségtelen, hogy – a francia vezérkar héjai mellett ekkor éppen amerikai részről – volt intervenció szándék.¹⁶⁴

Május derekán tehát fennmaradt az a kompromisszum, amely Kun pozícióját fenntartotta a külpolitikában, ám az irányvonal korrekcióját is tartalmazta. Ágoston cikke mellett, aligha őszinte meggyőződésből, Alpári Gyula egyik előadásából készült hosszú írásában szögezte le konklúzióként: „Minden engedményt megtehetünk a külföldi kapitalistáknak, csak egyet nem, a jogot arra, hogy megdöntsék a mi proletárdiktatúránkat.” A szintén az ő stílusában írt *Proletár külpolitika* címet viselő vezércikk pedig általánosságban tárgyalta a proletárdiktatúrák természetes pacifizmusát. Ez különösen érdekes a márciusi és áprilisi írásokkal összehasonlítva, mivel a szerző kifejti, hogy „a proletárállam tehát természetével, lényegével, önönmagával jutna ellenkezésbe, ha háborút kezdene, a támadó jellegű külpolitika az esztelenség és céltalanság netovábbja lenne”.¹⁶⁵ A forradalmasítás stratégiáját nyíltan elvető írás – első alkalommal fordult elő ilyen – a nyugati munkásságra hárította a cselekvés kötelességét, leszögezve, hogy a proletár önrendelkezés „csak akkor ér valamit, ha osztályharcával már megdöntötte a burzsoázia politikai és gazdasági hatalmát”. Ám

¹⁶¹ ÁGOSTON Péter: Külpolitikánk. *Vörös Ujság*, (1919. május 16.) 1.

¹⁶² ORMOS, 2011. 245.

¹⁶³ VARGA, 2019. 327.

¹⁶⁴ LOW, 1963. 66.

¹⁶⁵ Proletár külpolitika (II.) *Vörös Ujság*, (1919. május 13.) 1; Alpári Gyula: A proletárállam külpolitikája. *Vörös Ujság*, (1919. május 23.) 1.

a magyar proletariátus lehetőségei korlátozottak, mivel „nem teheti azt a proletariátus, hogy erőszakkal kényszerítse rá más ország proletárjait a kommunizmus megvalósítására.” Ezért, így a konklúzió, a „különböző országok proletárjainak »önrendelkező joga« egymással szemben fennáll”.¹⁶⁶

A Vörös Ujság májusi cikksorozata egyértelművé teszi, hogy komoly szándék létezett az összezsugorodott területen esetleg fennmaradó Tanácsköztársaság által kötendő kompromisszumok, a forradalmi ideológia elhagyása révén kialakítandó új külpolitikai irányvonal legitimálására – és ennek a feladatnak vélhetően a szerzők is tudatában voltak. Míg Ágoston Péter, ha kicsit könyvízüen is, saját eredeti álláspontját fejthette ki, a többi írásból kiviláglik a korábbi külpolitikai diskurzussal való radikális szakítás elmagyarázásának és elfogadtatásának szándéka. A kommunista lap folyamának szemléje bizonyítja, hogy Ágoston kivételével a szerzők aligha gondolták komolyan az internacionalista forradalmár éthosz feladását, és a kivárás inkább hilferringi, semmint lenini-buharini álláspontjához való visszatérést. Alpári már korábban megszilárdult „keményvonalas” revolucionista nézeteit jól ismerjük, és elméleti képzettsége miatt is jogos a feltételezés, hogy pontosan azon, Wight által is azonosított diplomáciai logika alapján járt el, amely a forradalom megmentése érdekében minden kompromisszumot legitimál, feltéve, hogy ideiglenes engedményekről van szó. Értelmezésünk további közvetett bizonyítéka, hogy május végétől a Tanácsköztársaság pacifizmusára vonatkozó elvi, nagyobb lélegzetű írások eltűntek, és újabb antant-offenzíva megindulása nélkül is visszatért az antant-imperializmusokkal folytatandó forradalmi küzdelem hangsúlyozása.¹⁶⁷

Katonai és titkos diplomáciai offenzíva: a forradalom exportja?

A nyilvános diskurzus ezen május végi megváltozása két offenzív lépéssel függött össze. A Vörös Hadsereg északi hadjáratának második, expanzív fázisa ekkor indult meg, s az előretörés időben egybeesett a forradalmasító külpolitika újraindításával. Amíg a katonai offenzíva a leendő csehszlovák területeket, a propaganda elsősorban Ausztriát, s csak másodsorban a cseh bányászokat és ipari munkásokat célozta. A többi utódállam és a megszállt területek destabilizálására tett kísérletek e fő katonai és agitációs erőfeszítéseket egészítették ki. A május végén kibontakozó külpolitikai fordulat kapcsán adódó legfontosabb kérdés a volt szociáldemokrata vezetők magartására vonatkozik. Természetes, hogy a kommunisták felé mozgó balszárny képviselői az első adandó alkalommal megindítandó offenzívát preferálták. Landler szerepére az északi hadjáratához szükséges politikai akarat megerősítésében már Liptai Ervin is rámutatott, kiemelve a hadtestparancsnok-népbiztos erről szóló memorandumát. Logikáját azonban nemcsak kommunisták, de szociáldemokraták is osztották. Ennek lényege szerint a Tanácsköztársaság ellen irányuló támadások kiújulása pusztán idő kérdése, és addig kell lépni, amíg lehetőség van a kezdeményezés megragadására. A támadás irányát pedig a legkisebb ellenállás

¹⁶⁶ A proletárdiktatura és a népek önrendelkezése. *Vörös Ujság*, (1919. május 17.) 3.

¹⁶⁷ A proletárállamok szövetsége. *Vörös Ujság*, (1919. június 5.) 1.

és a legnagyobb várható stratégiai hozadék jelölte ki: a románnál jóval gyengébb cseh haderő által védett északkeleti fronton indított offenzíva kulcsfontosságú ipari kapacitás biztosítása mellett a szovjethatalommal való kapcsolatteremtés lehetőségével is kecsegtetett.¹⁶⁸

Miért nem volt komolyabb vita az offenzíváról? Ennek hiánya újra csak azt sugallja, hogy a legszűkebb politikai vezetők csoportja nem volt olyan mértékben megosztott, mint a román támadás okozta válság idején. A „belső rendszerellenzék” igen szűk kört jelentett ekkor. Elkötelezett magja azokból a Peyer és Miákits által képviselt szakszervezeti vezetők közül állt, akik május végén újfent tárgyaltak antant-képviselőkkel, és a szakszervezeti kormány május 1-jén felmerült terve mellett kitartva elvben elfogadták a diktatúra leépítésére s antantbarát külpolitikai irányra vonatkozó brit elképzeléseket.¹⁶⁹ Pontosan nem lehet felmérni, hogy az iratokban támogatójukként megjelenő Kunfi Zsigmondon túl mekkora bizalmat élveztek a szakszervezeti vezetők az egykori szociáldemokrata népbiztosok köreiben. Német forrásokból az is kiderül, hogy Garami Ernő neve újra felmerült mint az átmeneti kormány mindkét fél számára elfogadható, meghatározó tagja, aki garantálta volna úgy a demokratikus jelleget mint a munkásérdekek érvényesülését.¹⁷⁰ Korántsem titkos egyeztetésekről volt szó: a résztvevők előre szóltak tervezett tárgyalásukról a népbiztosoknak. A kormányzótanács június 4-i ülésének szűkszavú jegyzőkönyvéből úgy tűnik, tisztán „szakszervezeti” akcióként könyvelték el a lépést, azaz sem büntetni nem próbálták a tömegeket felvonultatni képes, s így bizonyos értelemben sérthetetlen szakszervezeti elitet, sem pedig nem történt kísérlet programjuk valódi politikai vitájára. Ez utóbbi éppannyira fontos, mivel jelzi: a szakszervezeti ellenzék aktivitása nem jelentett automatikusan törést a külpolitikai kormányzaton belül, nem akadt egy Dovcsák, Bokányi vagy Kunfi, aki ekkor úgy érezte volna: eljött az idő az egy hónappal korábban kidolgozott forgatókönyv újbóli megfontolására. Abban pedig már Kun taktikai érzéke is szerepet játszhatott, hogy az ügyet akkor hozta fel, majd söpörte le az asztalról, amikor a Vörös Hadsereg diadalmasan vonult Kassa felé.

Az epizód mögött felsejlő dinamika általánosítható: amíg az északi hadjárat tartott, a külpolitikai gondolkodás főárama megmaradt azokon a kereteken belül, amelyek a Tanácsköztársaság első heteiben kialakultak. Ez a fejlemény azért különösen érdekes, mert ugyanebben az időben a belpolitikai hatalmi harc rendkívüli módon kiélesedett. Varga Lajos legújabb könyve részletesen áttekinti, hogy a kommunista frakció az egységes szocialista pártból hogyan kívánta a szakszervezeti tagokat kiszorítani, s ezzel átalakítani az erőegyensúlyt. Ezzel a pártpuccs-kísérlettel szemben a régi szociáldemokrata vezetők és fórumok – így a *Népszava* – is határozottan léptek fel, ugyanakkor külpolitikai alternatíva megfogalmazására ekkor nem törekedtek.¹⁷¹ A konfliktusnak inkább késleltetett hatásai voltak: bizonyította

¹⁶⁸ LIPTAL, 1973. 325.

¹⁶⁹ Freeman brit dokumentumkiadványokból kimaradt, levéltárban őrzött jelentései alapján rekonstruálja ezt: ZSUPPÁN, 1969. 213. Osztrák források (a Bauer-iratok) alapján megerősíti ezt a beszámolót: GÁBOR, 1969. 165.

¹⁷⁰ TOKODY, 1980. 119; 123. Tokody egy június 3-án született katonai és egy június 6-án keletkezett civil jelentést szemlél.

¹⁷¹ VARGA, 2019. 287–324.

a kommunisták hatalomkoncentrációs, „bolsevik” jellegű törekvéseit, s gyengítette a kormányzó elitcsoport kohézióját. Ezek pedig nem a sikerek pillanatában, hanem utóbb, a soron következő válság idején segítettek elő a szociáldemokrata külpolitikai program határozottabb artikulációját.

Ameddig az offenzíva tartott, és a hírek sikerekről szóltak, valódi külpolitikai vita nem robbant ki a kormányban. A két egykori pártelit tagjai az eredményekből következő lépésekben is egyértettek: az ország területén létrejövő nemzetiségi autonómiák rendszerén túl a szlovák területeken önálló tanácsköztársaság alakulna meg, amely utóbb szabadon döntene a magyar – egyébként is átmenetinek tekintett – tanácsállamhoz való viszonyáról.¹⁷² Praktikusán ez ugyanakkor azt jelentette volna, hogy egy kommunista csoport irányítása mellett az új állam bekapcsolódik a közép-európai harcokba – ez csak a területek utóbb bekövetkezett kiürítése miatt nem valósult meg. Hogy a forradalom exportjának gondolata ily módon újra visszatérhetett, s ez a fejlemény nem váltott ki szociáldemokrata tiltakozást, világosan jelzi a fentebb már kiemelt újbóli összezárást a kormányzó elitben.¹⁷³

A *Vörös Ujság* állásfoglalása világos leírását adta az elvi megfontolásoknak. Eszerint az északi hadjárat „nem nemzeti háboru, hanem egy fázisa a kapitalizmus megdöntésére megindított nemzetközi forradalomnak. [...] Nem azért szabadítja fel a Felvidéket, mert az az ezeréves Magyarország egyik része volt, hanem azért, mert a nemzetközi forradalom stratégiája így követeli. [...] A felszabadított Felvidék proletariátusa maga fog dönteni jövődő sorsa felett.”¹⁷⁴ A *Népszava*, ha forradalmias hangvételű esszé helyett elsősorban a Szlovák Tanácsköztársaság vezetőinek szónokleit szemlélte is, lényegében azonos módon értékelte a helyzetet.¹⁷⁵ Ahogy a tanács hatalom látszólagos bukásának pillanatában a magyar többségű területekről való lemondást is a kormányzati elit egésze elfogadta volna a társadalmi átalakulás megőrzése érdekében, úgy a szintén csak látszólagos győzelem idején is egyetértés volt abban, hogy a magyar többségű területek egy magyar, a szlovákok pedig egy szlovák munkásállam ellenőrzése alá kerüljenek. Egykorú forrásokban nem találtunk arra utaló nyomot, hogy egy magyar vezetésű dunai föderáció képe derengett volna a kommunista külpolitikai vezetés szemei előtt. Nem erre utal az sem, hogy az új tanácsállam elkötelezett internacionalista cseh vezető (a baloldali szociáldemokratából kommunistává lett Antonín Janoušek), az (alig létező) hadsereg pedig a nem kevésbé internacionalista Münnich Ferenc irányítása alá került. Úgy az elhangzó „alapító” beszédek, mint az egyértelműen a III. Internacionálé és a kommunista frakció szellemében foganatosított „személyzeti politika”, a tanácsválasztások gyors kiírása arra utal, hogy a régió rangidős forradalmi alakulatától ideiglenesen még függő, de nem abba betagozni szándékozott, új egység létrehozása volt a cél. Ez megfelelt a Magyarországon működő nemzetközi munkásszövetség nagyon aktív

¹⁷² VARGA, 2019. 349.

¹⁷³ Kun Béla javaslata elhangzott: A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. jún. 4. Közli: IMRE: 1986. 445. A „világforradalom frontján” Magyarország és Oroszország mellett hadrendbe álló új szövetséges képéhez lásd: Kikiáltották az önálló szlovák tanácsköztársaságot. *Népszava*, (1919. június 17.) 5.

¹⁷⁴ A diadal útján. *Vörös Ujság*, (1919. június 8.) 1.

¹⁷⁵ Kikiáltották az önálló szlovák tanácsköztársaságot. *Népszava*, (1919. június 17.) 5.

csehszlovák szekciójában megfogalmazott programnak, amely doktriner módon a világforradalom előmozdításáért való harc feltétlen elsőbbségét hirdette.¹⁷⁶

A fenti értékelésből az is következik, hogy a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása visszatérést jelentett a forradalmasító külpolitikához. Ez az internacionalista gesztus ugyanakkor csak a nyilvános diplomáciában volt szimbolikus jelzés. A színpad mögött a magyar és a velük dolgozó nemzetközi kommunisták propaganda-erőfeszítéseiket teljességükben soha nem függesztették fel. A gyűjtő hangú diplomáciai jegyzékek közzétételéről Kun többször is hajlandó volt taktikai okokból, ideiglenesen lemondani. Ám a „magasdiplomáciai” szélcsend ezen periódusaiban is folytatódott a titkos propaganda. Pór Ernő vezetésével a Külügyi Népbiztosság osztályaként, utóbb önálló szervezetként mindvégig működött a Mérő Gyulát és Duczynska Ilonát is foglalkoztató Szocializmus Nemzetközi Propagandája nevet viselő egység. Tevékenységük teljes körét nem sikerült megállapítani, s a primer források már sokat említett hiányossága miatt a legfrissebb, a Tanácsköztársaság propagandájának történetét kimerítően feldolgozó monográfia sem ad egzakt választ. Ám egyetérthetünk szerzőjével, Szabó Viktorral abban, hogy minden jel szerint az iroda a Kun Béla által felügyelt, erősen központosított kommunista-külgügyér intézményhálózathoz tartozhatott.¹⁷⁷ Azt azonban éppen Janoušek kapcsán tudjuk, hogy Prága, pontosabban az ahhoz közeli bányászváros, Kladno a forradalmasító erőfeszítések célpontja maradt. Kun oroszországi párttársa, Alois Muna is oda tért vissza a csehországi forradalmat előkészíteni. Magyarország felől pénz, információ és aktivisták érkeztek, akik nemcsak a forradalmi előkészületeket táplálták, de a Tanácsköztársaság nemzetközi megítélését is rontották a sokszor meghirdetett békepolitika hitelének aláásával.¹⁷⁸

A forradalmasító külpolitika legfontosabb iránya mindazonáltal Bécs maradt. A magyar-osztrák viszony egyre terheltebbé vált, jelentős részben az ottani kommunistáknak nyújtott magyar támogatás miatt. Kun, ahogy más esetben is, szimbolikus korrekcióra hajlandó volt, de olyan érdemi változtatásra, amely a kommunista külpolitika alaptéziseivel fordult volna szembe, sem ekkor, sem máskor nem állt készen. Így Bolgár Elek után, akinek helyzete éppen a magyar külpolitika konspiratív dimenziója miatt vált tarthatatlanná, Czóbel Ernő érkezett némi késéssel követként Bécsbe, s az ő révén a missziót változatlanul irányító kommunista „külgügyér” csoport tovább kísérletezett a forradalom kirobantásával.

Májusban szinte nyílt kenyértörésre került sor a békekötésre készülő, és pozícióikat a hazai választók előtt is javítani kívánó osztrák szociáldemokraták és Kun között. Utóbbi határozott hangú jegyzékben hányta a szociáldemokrata vezetésű külügyminisztérium szemére, hogy propagandájukkal a tőkésék uralma alá térítik vissza a „felszabadult” munkástömegeket – s elutasította, hogy a kérdésben a nemzeti szempont mérlegelhető lenne.¹⁷⁹ Bár Bauer külügyi államtitkár erőtlenül cáfol-

¹⁷⁶ KÓVÁGÓ, 1979. 14–15.

¹⁷⁷ SZABÓ, 2019. 13–15. Szabó értékelését alátámasztja, hogy Ágoston Péternek kellett például osztrák propagandacélokra forrást biztosítani a Külügyi Népbiztosság költségvetésének terhére – erre pedig csak Kun utasíthatta.

¹⁷⁸ KÓVÁGÓ, 1969. 37; SIKLÓS, 1988. 139.

¹⁷⁹ Kun Béla külügyi népbiztos levele Otto Bauer osztrák külügyi államtitkárnak. 1919. május 10. MNL OL K 81 21. d. 4. t. 1919/490, 124pol. 120–121.f.

ta, hogy Ausztria Nyugat-Magyarország elcsatolására törekedne, Budapesten is tudottá vált, hogy a bécsi kormány a vitatott vármegyék területén zajló propagandát esetenként támogatja, s az elszakadás melletti kiállásra felszólító gyűlések ausztriai szervezőit-segítőit sem igyekszik gátolni.¹⁸⁰

Az ellentét valódi oka azonban nem a területi kérdés volt, hiszen, mint láttuk, a négy nyugati vármegye feletti gazdasági ellenőrzés átadását az eljövendő osztrák forradalom javára éppen Kun javasolta az optimista márciusi napokban. Mivel a tavasz nem hozta el a bécsi forradalmat, és az osztrák szociáldemokrácia radikalizálhatóságához fűződő remények sem váltak valóra, május-júniusban már egy, a szociáldemokratákkal is szembeszálló kommunista forradalom forgatókönyve határozta meg a Tanácsköztársaság – pontosabban Kun személyes – külpolitikáját. A forgatókönyvnek a vártnak megfelelő, azaz az osztrák társadalom elvárásaival szembenemő békefeltételek ismertté válása látszólag realitást is kölcsönzött. A kommunista logika forradalmat várt Németországban május 13. után, majd a hasonló júniusi válsághelyzetben Német-Ausztriában is –, figyelmen kívül hagyva, hogy a német forradalom akkor már egy hónapja váratott magára. A *Vörös Ujság* június 1-jén újra a bécsi forradalom eljövételét jövendölte, amely – és ez már az eredeti imperializmus-elmélet vulgarizált változatának tekinthető csak – meg fogja akadályozni, hogy a kirabolt Közép-Európa erőforrásai révén pacifikálhassák lázongó munkásaikat a győztes hatalmak.¹⁸¹

A mechanisztikus külpolitikai gondolkodás által meghatározott irány korrekcióra képtelen követése a Tanácsköztársaság számára komoly kudarcot és presztízsvesztést jelentett. A látványosan kedvezőtlen körülmények és a sikertelen előkészítés ellenére Kun nem hagyta magára a bukásra ítélt puccsot – a Magyarországról Bécsbe küldött Bettelheim Ernő bűnbakká tétele az átideologizált történetírás utólagos kísérlete volt erre –, hanem a *Soziale Revolution* nevű kommunista lapban június 14-én közzétett táviratában nyíltan támogatni igyekezett azt.¹⁸² Fellépéséről és az egész forradalmi kísérletben látványos szerepet játszó magyarországi kommunisták tevékenységéről a bécsi missziók természetesen beszámoltak Párizsnak.¹⁸³ Ez erősítette azokat a többségbe került hangokat, amelyek a Tanácsköztársaság felszámolását kívánták elérni.

Az elszigetelődés dinamikáján az sem változtatott, hogy a kommunista veszélytől megszabadult osztrák szociáldemokraták érdekeit képviselő Bauer már a puccskísérlet utáni napon, június 16-án megkísérelte a magyar-osztrák viszonyt normalizálni – hogy aztán a magyar Tanácsköztársaság jelentette veszélyre hivatkozva kérhesse az antant hatalmak hozzájárulását az Anschlusshoz. Ezzel pedig végeredményben Bauer taktikázása is a Magyarország nemzetközi helyzetét rontotta, hiszen az osztrák fél a magyar győzelmek és egy látványosan magyar támogatással előkészített puccskísérlet pillanatában győzködte a Tanácsköztársaság veszélyességéről a bécsi missziókat.¹⁸⁴ Ehhez adódik, hogy éppen június 16-án fordult

¹⁸⁰ Telefontávirat, Bécsi követség, 1919. május 11. MNL OL K 81 21. d. 4. t. 1919/490,125pol.

¹⁸¹ Bolsevizmus és világbéke. *Vörös Ujság*, (1919. június 1.) 1.

¹⁸² GÁBOR, 1969. 162; lásd MMTVD 6/A kötet, 687–688; BORSÁNYI, 1979. 178.

¹⁸³ Mr. Albert Halstead to the Commission to Negotiate Peace. Bécs, 1919. június 13. FRUS PPC 12. kötet, 528–531.

¹⁸⁴ Ennek részletes kifejtéséhez lásd: SWANSON, 1994.

Párizsban Renner kancellár a szövetséges hatalmakhoz Nyugat-Magyarország Ausztriához való csatolása érdekében.¹⁸⁵ Ezért ezt a levelet baráti lépésként beállítani, egyben létezéséből a viszony normalizálódására következtetni, s ezáltal a forradalmasítás dogmatikus kísérleteinek költségéről megfélekedni, nézetünk szerint téves értékelés a június derekén kibontakozott osztrák válság Magyarországot érintő hatásairól.¹⁸⁶ Alátámasztja ezt Bauer Cnobloch-nak, a budapesti osztrák követnek írt utasítása májusból, amelyben teljes nyíltsággal fejtette ki: a magyarországi rezsim fennmaradása a cél, hiszen az *Anschluss* – ma már tudjuk: jószerivel így sem létező – esélyei növekszenek, amíg a magyar „szovjet” megakadályozza, hogy az antanthatalmak a dunai konföderáció tervével kompenzálják Ausztriát a Németországgal való egyesülés megtiltásáért.¹⁸⁷

A forradalmasító kísérletet az antant és az utódállamok egyaránt regisztrálták. A bécsi kísérlet láttán Prága elővigyázatosságból a cseh kommunisták vezetőjét, Alois Munát le is tartóztatta, ám ennél általánosabb és nagyobb jelentőséggel bírt, hogy a nagyhatalmak a Tanácsköztársaság létezéséből következő, az új Európát fenyegető kockázatoknak újabb bizonyítékát kapták.¹⁸⁸

A Clemenceau-jegyzékek

A bécsi forradalmi kísérletre való felkészülés egybeesett a nemzetközi diplomáciai aktivitás újbóli felélénlékülésével. A május eleji válság és jegyzék hullám óta eszmecserék folytak a missziók tagjai és a magyar politikai elit különböző szegmensei között. Eközben azonban a szakértői bizottságok megállapodtak az új magyar határra vonatkozó javaslatokról, s bár a politikai döntés még nem született meg, a békeelőkészítés tartalmi folyamata lezárult. Ennek tudatában, a magyar Vörös Hadsereg potenciálját ugyanakkor túlértékelve tárgyalt Clemenceau javaslatára a békekonferencia Legfelső Tanácsa a lehetséges lépésekről. Ormos Mária áttekintése pontosan megmutatja a Tanácsköztársaság valós mozgásterét június elején. A Négy Nagy valós, magát védeni képes hatalmi tényezőként számolt a Tanácsköztársasággal. A diktatúra puccsszerű átalakítása, szakszervezeti, vagy más kormányal az élen ekkor nem merült fel. A szovjet–orosz erőkkal való kapcsolatfelvételt annál inkább valós veszélynek tekintették, s Csehszlovákia látványos gyengeségét is aggályokkal figyelték.¹⁸⁹ Mindez azt jelentette, hogy a tanács hajlandó volt sokat ígérni – ám, mint Pritz Pál arra felhívja a figyelmet, minden jel szerint a legfontosabb pozitív ösztönző, a békekonferenciára való meghívás, teljességgel álságos volt. Pritz értékelését alátámasztja, hogy Clemenceau ezzel egyidőben adott utasítást a vezérkarnak új intervenciók opciók kidolgozására – holott korábban ő maga szólalt fel a beavatkozás ellen.¹⁹⁰ Ezeknek a megfontolásoknak az eredőjét láthatjuk az ún. első

¹⁸⁵ ROMSICS, 2001. 154.

¹⁸⁶ SZINAI, 1969.

¹⁸⁷ Staatssekretär für Äußeres Bauer an Gesandten Cnobloch (Budapest) Weisung (geheim). Bécs, 1919. május 27. *ADÓ*, 254. sz., 192–193.

¹⁸⁸ Munát letartóztatták. *Népszava*, (1919. június 18.) 6.

¹⁸⁹ ORMOS, 1990. 295–297.

¹⁹⁰ PRITZ, 2010. 33–36.

Clemenceau jegyzékben, amely a június 5-én a Négyek Tanácsában zajlott egyeztetések nyomán rögzítette a győztes nagyhatalmak követeléseit. A fegyverszünet és a Vix-jegyzékben kijelölt demarkációs vonal mögé való visszavonulás – a jegyzék elfogadása esetén – fenntartotta volna a május végi *status quo*-t, megengedve a német kérdés rendezését. Ez volt a cél, a párizsi meghívás lebegtetése pedig az az ösztönző, amit az intervencióra a legközelebbi jövőben továbbra sem képes antant-hatalmak ajánlani tudtak.¹⁹¹

Hogyan értékelhető tehát a Tanácsköztársaság és a győztes nagyhatalmak viszonya június 7. körül? Kun Béla és a kommunista logika által tételezett szükségszerű szembenállás a nemzetközi proletár- és tőkés hatalom között ekkorra igazzá vált. A kölcsönösen be nem tartott ígéretek sorozata nyomán valóban nem maradt olyan terv a párizsi és bécsi asztalokon, amely a Tanácsköztársaság tartós fennmaradásával számolt volna – holott április elején változatlan formában, a hónap végén egy centrista korrekció nyomán ennek a forгатókönyvnek még volt realitása.¹⁹² Kun megmaradhatott eddigi stratégiájánál, hiszen a kezdet kezdetétől ebből indult ki – ő azzal nem vetett számot, hogy magatartása lényegében önbeteljesítő jóslatként működött. Ebben a felállásban a Tanácsköztársaság fennmaradására akkor nyílt volna esély, ha a szovjet-orsz, esetleg ukrán seregek jelentős offenzívával kiütik minimálisan Romániát az antant regionális szövetségeseinek sorából. Mivel azonban a Moszkvából visszatérő Szamuely alig leplezetten már május 31-én beszámolt arról, hogy érdemi segítség kelet felől egyelőre nem várható, a széljárás újra megfordult.¹⁹³

Kun ugyanolyan határozottsággal módosított, mint hasonló helyzetben április végén, s diplomatikusan, bár nagyon is látványos módon időhúzásra törekedett.¹⁹⁴ Ez mutatta az általa irányított külpolitikai „gépezet” korlátait: a doktrínából adódó válaszokat hatékonyan foganatosította egy-egy, akár váratlan helyzetben, azonban valódi külpolitikai innovációra nem volt képes. Szorult helyzetben időt próbált nyerni, a helyzetből kikecmeregve azonban visszaváltott a „forradalmár” vágányra. Mindeközben a „tőkés” államok felé konciliáns hangon beszélt, míg itthon a propagandaszólamok hangosabban vagy halkabban, de ismétlődtek az alaposan ellenőrzött sajtóban – s a külföldi, különösen cseh és osztrák szövetségesek támogatása is folytatódott.¹⁹⁵ Cselekvés és diplomáciai nyelvhasználat ellentmondásai, illetve a diplomáciai és a propagandadiskurzusok feloldhatatlan opozíciója természetesen módon ásták alá hitelességét, és erősítették meg azokat a békekonferencián, akik a Tanácsköztársaság megsemmisítését tartották kívánatos, vagy éppen egyedül járható útnak.

¹⁹¹ ROMSICS, 2001. 148–149. Vö. Kun Béla jegyzékváltása a párizsi békekonferencia elnökével, Clemenceau-val. 1919. június 7. MMTVD 6/A kötet, 670–671.

¹⁹² A magyar társadalom iránt valóban maradt jóindulat a békekonferencia egyes résztvevői körében, ez azonban nem esett egybe a kormányzótanáccsal és politikai rendszerrel szemben elfoglalt álláspontokkal. Vö. MANTOUX, 1955. 2. kötet, 349–350.

¹⁹³ Szamuely Tibor: Felszólalás a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács 500-as bizottságának 1919. május 31-i ülésén és Uő.: Nyilatkozat az orosz Vörös Hadsereg helyzetéről. Közli: SZAMUELY, 1975. 612–617.

¹⁹⁴ Kun Béla jegyzékváltása a párizsi békekonferencia elnökével, Clemenceau-val. 1919. jún. 7. MMTVD 6/A kötet, 670–671.

¹⁹⁵ ANDREIDES, 2009; HAVASMEZŐI, 2010. 52–57.

A fentiek miatt csak kiegészítésekkel tartjuk fenntarthatónak a magyar történetírás korábbi álláspontját, amely elsősorban az antanttal szembeni szívéllyességet, a válaszjegyzék okozta meglepetést emelte ki. Erről számolt be Hajdu Tibor, majd utóbb Borsányi György is, ahogy Ormos Mária szintén erre a következtetésre jutott – bár ebben a konkrét esetben magyar diplomáciai jelentés alapján.¹⁹⁶ A Négyek Tanácsa megbeszéléseiről készült feljegyzések két változata, Paul Mantoux saját feljegyzéseiből készült francia összeállítás és az amerikai diplomáciai dokumentumtár lényegében azonos módon számol be a június 7. és 12. közötti találkozókról: a győztes hatalmak vezetői a magyar offenzívát mindenképpen meg kívánták állítani, ám tudatában voltak az utódállamok többszörös szerződésesszögő magatartásának, ezért a magyar társadalom reakcióját, a bolsevikok mögött részleges összezárást természetesnek ítélték. Sőt, a szomszédok agressziójával magyarázták, hogy a Tanácsköztársaság miért vált képtessé hatalmának kiterjesztésére a fővároson túl. Ezt el is fogadhatjuk. Ezen beszélgetésekből sem olvasható ki azonban, hogy a *de facto* Kun vezette Tanácsköztársaság tartós fennmaradását komolyan mérlegelték volna a lehetséges forgatókönyvek között – a kérdés Csehszlovákia megmentése volt a német békeelőkészületek által meghatározott helyzetben, amely egyebek mellett komolyabb expedíciós haderők keletre irányítását is kizárta.¹⁹⁷

Nemcsak bécsi misszióik intették őket ez ellen, de – mint másutt Ormos Mária rekonstruálja – új intervenciós tervek is készültek. Kun kitérő válasza, amelyet a francia vezérkar időhúzásként egy feljegyzésben azonnal le is söpört, ahhoz volt elegendő, hogy a második Clemenceau-jegyzék immár konkrét – és szoros – határidőket fogalmazzon meg a visszavonulásra. Amikor Kun ezt elfogadta, de a határidő (négy nap) meghosszabbítását kérte, a szövetséges válasz az volt, hogy egyoldalúvá tette a visszavonulás követelését, jelezve, hogy a *quid pro quo* – a román csapatok visszavonulása a Tiszától – csak akkor lesz időszerű, ha a magyar fél már teljesítette a jegyzék követeléseit.¹⁹⁸ Álláspontjuk mellett utóbb a szövetségesek mindvégig kitartottak, mígnem június 29-én Kun elfogadta a döntést.

Az északi hadjárat katonai sikereivel párhuzamosan tehát egy olyan diplomáciai folyamat indult meg, amelyet a külügyek érdemi részét továbbra is ellenőrző Kun nem tudott kontrollálni, s utóbb meghátrálni kényszerült. A diadalok idején Kun nyilvános eseményeken igyekezett kihasználni az újonnan jött presztízt, azt hirdelve, hogy „a pacifizmus megbukott, a wilsonizmus kimúlt”, s eljött az idő „a proletariátus forradalmi osztályhaborúj[ra] a külső és belső ellenforradalommal szemben”.¹⁹⁹ Kun ekkori beszédeinek lényegét a Vörös Ujság a szlovák tanácsköztársaság kikiáltását ünneplő írása foglalta össze a legtömörebben: „csakis a tényleges, nyers erőviszonyok, a szocializmus ereje és fegyvereinek száma határozzák meg az entente

¹⁹⁶ HAJDU, 1969. 241; BORSÁNYI, 1979. 174–175; ORMOS 1990. 297.

¹⁹⁷ Ehhez lásd a Négy Nagy megbeszéléseit, így június 9-én, majd 10-én, különösen Wilson elnök expozeját, utóbb Foch marsall előadását a Németország elleni lehetséges offenzíváról június 20-án, illetve ennek kapcsán Clemenceau miniszterelnök értékelését: MANTOUX, 1955. II., 349–351; 368–369; 459–459; 465.

¹⁹⁸ ORMOS, 1990. 302–303.

¹⁹⁹ A budapesti munkás és katonatanácsok, a szakszervezeti és pártszervezeti vezetőségek együttes ünnepi ülése. 1919. június 7. MMTVD 6/A kötet, 672–687., különösen 674.

*imperialistáinak viselkedését velünk [...] szemben, [...] ha tárgyalnak, azért van, mert gyöngék”.*²⁰⁰ Ez Szamuely és más, szélsőséges kommunista vezetők gyakran ismételt tézise volt, amelyet a bécsi és prágai forradalmakat váró Kun ekkor nyíltan is átvett, valószínűleg a valóságosnál erősebbnek gondolva a nemzetközi kommunista mozgalom helyzetét. A győztes hatalmak diplomáciai nyomása ennek a triumfalista diskurzusnak a fenntarthatatlanságát bizonyította – legalábbis a kormányzati elitcsoportok számára. A május-júniusi ambíciók a március-áprilisi fellángoláshoz hasonló véget értek.

Belső viták hatalomról és külpolitikáról a Clemenceau-jegyzékek idején

Kun újbóli radikalizálódása a kormányzó elitcsoportok közötti egyetértést is aláásta: a szociáldemokrácia képviselői egy ponton túl nem kívánták őt követni a forradalmi külpolitika és általában a Tanácsköztársaság teljes bolsevizálásának útján. A május legvégén, június elején a szakszervezetek vezetői által artikulált külpolitikai irány ezáltal legalábbis közvetett támogatást kapott. Az egyesült, de végleges nevet még nem választott párt júniusi kongresszusán Rónai Zoltán és Kunfi Zsigmond foglalt állást a diktatúra átalakítása, egyben a forradalmasító politika elutasítása mellett. Beszédeik külpolitikai vonatkozásai a régi szociáldemokrata fejlődéselméleten, az imperializmus meghaladhatóságán alapultak. Rónai a példaadás módszerét határozta meg az elsődleges külpolitikai eszközként, míg Kunfi a diktatúra erőszak-alkalmazásának felfüggesztését javasolta.²⁰¹ Mint beszédében leszögezte, „a nemzetközi forradalom még csak fejlődőfélben van, de még nem következett be”, s ebből következően a magyar proletariátus elsődleges feladata a hazai konszolidáció, a rendszer fennmaradásának biztosítása. Kunfi is elismerte, ahogy Ágoston is tette május 16-i cikkében, hogy a végtelenségig nem lehetséges a tőkésállamok között egy szocialista társadalom fennmaradása. Ám az elszigeteltség feloldásának egyedül lehetséges eszközét ő is a nemzetközi példaadásban látta.²⁰²

Ennek alapján az antant képviselőivel folytatott szakszervezeti megbeszélésekben egyfajta „maximális programot” láthatunk, amely a szociáldemokrácia jobbszárnyának sajátja volt, s a győztes nagyhatalmakkal kialakítandó *modus vivendi*, valamint az új Európába való beilleszkedés képezte sarkalatos pontját, továbbá komoly belpolitikai átrendeződést is feltételezett. Ennek létezését elfogadva szűkebbes ugyanakkor rögzíteni, hogy létezett egy „minimális” szociáldemokrata program is, amelyet saját nyilvánosságuk előtt sokkal inkább képviselt a régi pártelit kormányzásban részt vevő szegmense. Ez a munkásuralom fenntartása mellett és a kommuniszták kiszorítása nélkül, a maximális programhoz hasonló irányú korrekciót javasolt. Párhuzamos létezésük nem tudathasadást hasonlított a mérsékelt körében, hanem bizonyos politikai rugalmasság és természetes nézetkülönbségek meglétét bizonyítja. Abból a hevességből, amellyel Kunfi és Rónai hozzászólásaira

²⁰⁰ Szlovák Tanácsköztársaság. *Vörös Ujság*, (1919. június 18.) 1.

²⁰¹ A szociálisták pártgyűlése. *Néptanítók Lapja*, 52. (1919) 24–25. 15–18., különösen 17.

²⁰² A pártprogram módosítása. *Népszava*, (1919. június 13.) 3–4; HAJDU, 1979. 138; VARGA, 2019. 367–369.

a kommunista szónokok (elsősorban Rudas László és Alpári Gyula) reagáltak, világossá válik, hogy a téteket a felek még a „minimális” program és a kommunista tervek közötti választás tekintetében is jelentősnek látták. Különösen Alpári hirdette az erőpolitika szükségességét a jelenlegi helyzetben, összhangban az előző két hét hivatalos diskurzusával, és éles ellentétben saját május 13-án közölt programcikkével.²⁰³

Az egyesült párt elitjén belüli szakadások alkalmával elővett stratégiáját követő Kun ezúttal is egyensúlyozott. Éppen a kommunista vezérszónokok radikális és polemikus kiállása miatt őrizhette meg közvetítő szerepét, amely egész kongresszusi – nyilvános – szereplésének egyik fő motívuma volt.²⁰⁴ Beszédében többször és hangsúlyosan azonos álláspontra helyezkedett Rónaival és Kunfival a külpolitikában tanúsítandó realizmus kérdésében, demonstrálva a (nem létező) pártegyeséget, s ezzel hatékonyan lépett fel az ellen, hogy a formálódó alternatív külpolitikai platform kifejezett ellenzékként (esetleg ellenzéki többségként) definiálhassa magát. A belpolitikai kérdésekben ugyanakkor vállalta a konfliktust.²⁰⁵ Ezzel az állásfoglalással egyben felvette azt a pozíciót, amelyet a következő két hétben megtartva az antanttal kötendő fegyverszünet kérdését is kommunikálni igyekezett, míg a háttérben – ahogy azt már bemutattuk – éppen a közép-európai forradalmak kirobbantása került napirendre.

A pártkongresszus vitái ugyanakkor nem a külpolitika körül csúcsosodtak ki. Legújában Varga Lajos foglalta össze az egykori szociáldemokraták pozícióőrző küzdelmét, majd meghátrálásukat, hogy elkerüljék a nyílt törést az egyesült pártban.²⁰⁶ A kongresszus talán taktikai győzelmükkel zárult, de a stratégiai győztesek a kommunisták voltak: egyértelműen gyengébb félként is megtartották pozícióikat, ami azzal is járt, hogy nem rendült meg Kun ellenőrzése a külügyek felett. Ez a *status quo ante* fenntartását jelentette a diplomáciában, amely a szlovák tanácsköztársaság már elemzett kikiáltásával, a bécsi puccskísérlet nyilvános és titkos támogatásával következményeit is egyből megmutatta. A szociáldemokraták minden kétséget kizáróan tudtak arról, hogy nem pusztán a III. Internacionálé nevében eljáró Bettelheim Ernő támogatja, sőt szervezi a hatalomátvételi kísérletet Bécsben, de részt vesz ebben a magyar követség is. Ágoston, aki külügyi népbiztosként a bürokráciát felügyelő államtitkárnak megfelelő feladatkört látott el a minisztériumban, maga kapott utasítást, hogy június 13-án jelentős összeget juttasson Bécsbe a forradalom támogatására. Perében csak azt tagadta, hogy ennek folyósítására sor került volna – így a régi szociáldemokraták pontosan tisztában lehettek azzal, milyen kettős játékot űz a külföld felé épp ekkor pacifizmusát demonstráló Kun.²⁰⁷

Kun stratégiája a nyilvános vitát tehát a kompromisszum felé terelte, ám párhuzamos és saját szavait meghazudtoló titkos diplomáciája elkerülhetetlenül tovább növelte a feszültséget. A lappangó ellentétek a Tanácsok Országos Gyűlésén, június 19-én sokkal nyíltabban mutatkoztak meg, mint egy héttel korábban. Erre a napra esett a külpolitikai helyzet megtárgyalása, melyet Kun nyitott meg és zárt

²⁰³ A pártgyűlés második napja. *Népszava*, (1919. június 14.) 4–5.

²⁰⁴ Kunnak ezt a taktikáját a Tanácsköztársaság egészére vonatkoztatva elemzi: KENEZ, 1971. 74–76.

²⁰⁵ A pártgyűlés második napja. *Népszava*, (1919. június 14.) 7.

²⁰⁶ VARGA, 2019. 382–386.

²⁰⁷ ORMOS, 2011. 132.

le. Tudatosan közepén tartotta magát nyitó felszólalásában: egyszerre védte a forradalmi külpolitikát, és ennek szavakban való megtagadását a túlerővel szemben. A határokat és általában a második Clemenceau jegyzéket azért javasolta elfogadásra, mert *„hajlandóknak kell lennünk a vérontásnak a megszüntetésére egy tisztességes békének a reményében, mert minden béke reánk nézve nem lehet más, mint egy breszti vagy egy bukaresti béke, amelyet a forradalom feltétlenül felfordít, amelyet a forradalom feltétlenül megdönt.”* Kikelt ugyanakkor a pacifizmus ellen, amelyet *„az antant békepolitikája által becsapásnak”* nevezett, és a tőkés rend küszöbön álló összeomlását vizionálta.²⁰⁸

A jegyzék elfogadásával kapcsolatban megfogalmazott kritikák a kommunizmus konfliktuscentrikus nemzetközi politikai világlátását tükrözték. A rendszerek és osztályok közötti háború eszerint permanens, csak fegyverszünetek szakítják meg ideiglenesen, és valójában a relatív hatalom biztosítja egyik vagy másik oldal fölényét éppúgy, mint hosszabb távú túlélését. Ennek a budapesti tanácsok gyűlésén Alpári által elegánsabban kifejtett gondolatnak a szellemében szólt fel Pogány József éppúgy, mint Szamuely Tibor, s olyan *„egyszerű”* küldöttek, mint Kellner Sándor vagy Csákányovszky Károly, aki magvas tömörséggel a hónap elején még Kun által is hirdetett maximát ismételte meg: *„garanciát csak a fegyveres erő adhat”*. Szamuely kifejezetten elutasította a breszti békével vont népszerű párhuzamot (amely ellen a kormányzótanácsban nem emelt kifogást az áprilisi válság tetőpontján). Arra hivatkozott, hogy míg a tőkés hatalmak egymás között zajló háborúja a breszt-litovszki békét legitimálta, 1919 nyarára a helyzet átalakult: létrejöttek a politikai rendszerek között meghúzódó frontvonalak, s immár a kapitalisták elleni külső és belső harc került napirendre. A nemzeti és imperialista burzsoáziák további kivéreztetése, a forradalom előkészítése és oroszországi megerősítése 1918-ban indokoltá tette a béke biztosítását bármi áron, ám a forradalom európai kiterjesztésének pillanata más eszközöket és döntéseket kíván.²⁰⁹

Elméleti szempontból a *„keményvonalas”* táborból felszólalók közül Pogány eszmefuttatása volt a legkiérleltebb. Természetesen a modern politikatudományi szókincs híján, de impresszív fogalmi-logikai pontossággal tárta fel az antant és a Tanácsköztársaság között kialakult (illetve, a kommunista ideológia szerint eleve és örökké fennálló) bizalmatlanságot, amelyet a két fél hiteles önelkötelezésre való képtelenségeként (*credible commitment dilemma*) írt le. Leszögezte, hogy ebben a helyzetben a jóindulatot demonstráló gesztus, a leszerelés csak a jövőbeni agressziót bátorítja, szóljanak bármiről is az ígéretet. A már több offenzívába kezdett antant, kérdezte *„ebben a számunkra percről percre kedvezőtlenebb szituációban, mához két, három vagy négy hétre nem fog-e [...] bennünket az egész vonalon ugyanúgy megtámadni, mint ahogy megtámadott volna bennünket most is, ha tudott volna?”*²¹⁰ Pogány értékelése állt a legközelebb a történetileg rekonstruálható valósághoz – bár ez inkább

²⁰⁸ Kun Béla beszédéhez lásd: A Tanácsok Országos Gyűlésének hatodik napja. 1919. június 19. MMTVD 6/B kötet, 147.

²⁰⁹ Szamuely hozzászólását lásd: A Tanácsok Országos Gyűlésének hatodik napja. 1919. június 19. MMTVD 6/B kötet, 162.

²¹⁰ Pogány hozzászólását lásd: A Tanácsok Országos Gyűlésének hatodik napja. 1919. június 19. MMTVD 6/B kötet, 159. Érvelésének a racionális döntések elméletén belüli formális igazolásához lásd: FEARON, 1995.

tekinthető a dogmatikus gondolkodás véletlen igazságának, valamint a Kun diplomáciai manőverei kapcsán már megfigyelt önbeteljesítő jóslat eredményének, semmint a külpolitikai tisztánlátás esetének.

Ez azt is jelenti, hogy visszatekintve – a körülmények általi meghaladottsága miatt – irreálisnak kell tartanunk azt az álláspontot, amelyet *formailag* a „békepárt” képviselt a tanácskozáson. Kunfi Zsigmond és Mónus Illés ugyanis a pacifizmus és a humanizmus védelmére vállalkozott, valamint ezúttal már – a legújabb bécsi kudarc tapasztalatainak birtokában – a forradalmasító külpolitika nyílt kritikájával próbálkozott. Kunfi a vitát különösen nyílttá tette azzal, hogy a példaadás emlegetésén túllépve kimondta: nem célravezető más államokban forradalmak szítása. *„Az ország területére szorítkozó, azután pedig fokozatosan a világ valamennyi államát felszabadító proletárháborúnak folytatását”* olyan „szociális messzianizmusnak” látta, amely *„erőnket messze túlhaladja, másrésről pedig egy transzformált, átalakított, lappangó, talán az illetők öntudatában világosan ki sem fejeződő nacionalizmust”* testesít meg. Ezzel szemben, javasolta Kunfi, *„politikánkat ne arra építsük, hogy holnap, vagy két hét múlva, vagy egy hónap múlva ez a nemzetközi forradalom bekövetkezik, hanem iparkodjunk itt bent a forradalomnak, a diktatúrának ezt a szigetét megtartani”*.²¹¹ Elutasította a pacifizmus kritikáját, megkísérelve Kun álláspontját is célkeresztbe venni. Kijelentette: a *„nemzetközi szolidaritásnak ezt a gondolatát [...] sirba tenni a burzsoá-pacifizmus jelszava alatt és eltemetni azon a cimen, hogy a régi pacifizmus meghalt és csak háborús erények vannak a világon: ezt is egy olyan dolognak tartom, amely fölötte veszedelmes”*.²¹² Ezzel szemben ő a pacifizmust a munkásság természetes hajlamaként definiálta, amely éppen ezért békére vágyik, akkor is, ha a szomszédos országokban nem győzött még a munkáshatalom. Ezt az ösztönt pedig magasabbra értékelte a dogmatikus külpolitikánál, amely absztrakt elvek alapján ír elő diplomáciai és szubverzív akciókat.

Mónus szintén az emberek békevágyát és az optimális külpolitikát kapcsolta össze – mint amelyek természetes módon egybeesnek. A békés építkezésben, állította, *„több agitativ erő rejlik mindennél, amit el tudunk képzelni”*.²¹³ Kettejük felszólalásaiból olyan külpolitika-értelmezés bontakozott ki, amely a társadalmi átalakulások belpolitika meghatározottságát elfogadta, egyben felkínálta a különböző politikai rendszerek egymás mellett élését – bár azzal a feltevéssel módosítva az eredeti pacifista gondolatot, hogy a nemzetközi forradalom bekövetkezése meg fogja oldani az ebből következő, valósként elismert problémákat. Tehát nem tagadták a politikai rendszerek különbözőségéből fakadó nemzetközi feszültségek lehetőségét – sőt, elismerték a magyar Tanácsköztársaság fenyegetettségét. Éppen erre a kérdésre mégsem fogalmaztak meg választ – nevezetesen, hogy milyen békés külpolitikával lenne biztosítható a munkásállam fennmaradása, ha magát a nemzetközi osztályharcot nem tagadják?

Ma már eldönthetetlen, hogy ekkor Kunfi és Mónus beszédeikhez hozzágondolták-e a túlkapások kigyomlálása mellett a diktatúra leépítését is. De ha így is volt,

²¹¹ Tanácsok országos gyűlése. 1919. évi június hó. 19. *Tanácsok országos gyűlésének naplója, 1919. június 14. – 1919. június 23.* Budapest, 1919. (A továbbiakban: TOGY) 126. A következőkben a teljesebb szövegverzió fontossága miatt hivatkozunk a gyűlés eredeti szövegkiadására.

²¹² TOGY, 128.

²¹³ TOGY, 135.

nincs okunk kételkedni abban, hogy – az osztályharc elméletét valló gondolkodók-ként – a munkásság által ellenőrzött politikai rendet mindenképpen kívánatosnak tartották, különösen Kunfi június 13-án a (kautskyánus) szociáldemokrácia meghaladottságáról tett kijelentésének fényében. 1919 júniusának vége felé közeledve azonban ez a köztes – mert békét és a munkásuralom fennmaradását egyszerre kívánó – álláspont már nem volt reális. Legfeljebb valódi plurális politikai rendszer, azaz a Tanácsköztársaság önfelszámolása és az antanttal való gyors, behódoláson alapuló megegyezés lehetett volna elegendő a fenyegetés elhárításához. Az utód-államok ambícióit is figyelembe véve pedig a pacifizmus önmagában is komoly veszélyeket hordozott.

Az elméleti problémáknál ugyanakkor nagyobb gyakorlati politikai veszélyt jelentett a Kunfihoz hasonlóan gondolkodók számára, hogy Kun ismét meg tudott maradni a vitanapon a közép pozíciójában. Az antanttal való megegyezés híveként lépett fel, ám azt ideiglenesként írta le, amelyet majd újabb konfliktus követ. Így a radikális és a pacifista látásmóddal szimpatizáló küldöttek álláspontjából egyes kiragadott elemeket szintetizálva sikerült elkerülni a nyílt lázadást: innen is, onnan is magáévá téve programelemeket, nem hagyott elegendő teret ahhoz, hogy az álláspontjával való szembefordulás határozott alternatívaként tétéleződjön. Hogy ebből olyan fából vaskarika koncepciók is keletkeztek, mint a proletár pacifizmus fogalma (amely „*harcos forradalmi pacifizmus, [...] nem fegyvertelen pacifizmus [...] ez a pacifizmus a fölfegyverzett proletariátus pacifizmusa*”), az újabb taktikai sikerhez képest másodlagos maradt. Az egyes ellentétes álláspontok részigazságait újfent elismerve legalábbis a nyilvánosság színe előtt saját személyével áthidalta az eliten belüli árkokat, s megerősítette pozícióját, mint a külügyek álláspontokat integrálni képes vezetője.²¹⁴

A Tanácsköztársaság agóniája és a szociáldemokrata fordulat kísérlete

Kun taktikai győzelme újabb stratégiai vereséggel párosult. Ahogy a békekonferenciával folytatott jegyzékváltások során elhárította az antant provokációját, de eközben a Tanácsköztársaság bázisának jelentős részét elidegenítő engedményeket is tett, úgy ezúttal megakadályozta a Kunfi vezette szociáldemokrata „új jobbszárny” szembefordulását a személyével összeforrott külpolitikával – ám anélkül érte ezt el, hogy a mérsékelt iránnyal szimpatizálókat valóban meggyőzte volna. Ahogy a nemzetközi diplomáciában kialakult kényszerpálya hatásai érződni kezdtek, a szakítástól visszariadó és Kun középutas taktikázása által visszatartott „ellenzék” is egyre határozottabban indult meg a változás felé. Döntő jelentőséggel bírt, hogy a sokáig kiváró, a hadsereg élén korábban is hatalmas presztízsét csak megerősítő Böhm, aki a helyzet fenntarthatatlanságát másoknál is pontosabban láthatta, ekkor úgy döntött, a nem nyilvános békeplatform élére áll.

Az egykori szociáldemokratákból kialakuló ellenzéki csoport a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetét rendkívül negatívan ítélte meg. A második Clemenceau-jegyzék elfogadásával épp ezért egyetértettek. Bár a Tanácsok Országos Gyűlésén

²¹⁴ TOGY, 136.

explicit módon nem sorakoztak fel Kun mögé a kérdésben, elviekben azonos álláspontot képviseltek, s utóbb sem fordultak szembe álláspontjával. A csüggedés oka éppen az volt, hogy alternatívát nem tudtak felmutatni, sőt, programjuk lényegi eleme volt az együttműködés az antattal, amely viszont épp demonstrálta ellenséges viszonyulását a magyar kormány iránt. E markáns kudarc mellett helyesen mérték fel a jegyzék hatását a diktatúra katonai-társadalmi erejére.²¹⁵ Az adott helyzetben láthatóvá vált: külpolitikai programjuk megvalósítása az általuk is megőrizni kívánt társadalmi rendet fenntartani képes erők végső elgyengülésével járt volna. Böhm révén a hadsereg állapotáról is információkkal bírtak, amelynek felbomlása, mint ezt Révész Tamás legújabban aprólékosan rekonstruálta, gyorsabban zajlott le és korábban kezdődött, mint a korábbi szakirodalom feltételezte.²¹⁶ Ez pedig egy esetleges szociáldemokrata kormány tárgyalóerejére is szükségszerűen kihatott volna.²¹⁷

Pesszimizmusukat az is befolyásolta, hogy felismerték: a jegyzékváltások idején tanúsított és a végrehajtás késleltetésével szemben megmutatkozó viszonylagos francia türelem a német békeszerződéssel kapcsolatos kiélezett helyzetre vezethető vissza, amely ideiglenesen minden egyéb konfliktus eskalációjától eltántorította a győztes hatalmakat. Ágoston június 19-én jegyezte fel: „*Clemenceau azért olyan engedékeny velünk, hogy teljes erejével fordulhasson a németek ellen. Az a látászat, hogy a német kormány nem fogja a békét aláírni.*”²¹⁸ Amikor aztán június 23-án a nemzetgyűlési többség Németországban megszavazta a békeszerződés aláírását, Ágoston véleménye fájdalmas megerősítést nyert: egy napra rá megérkezett Foch marsall ultimátuma Böhm főparancsnokságára, s világossá vált, hogy a második Clemenceau-jegyzékben követelt lépések végrehajtását meg kell kezdeni.²¹⁹

Érdekes, hogy a kommunisták felé közeledő Landler már ekkor előállt az alternatív szociáldemokrata programmal. Ennek lényege a kommunistákkal való egybeforrás volt, olyan osztályháborúban, amely részsikerek révén újra galvanizálja a magyar, majd a nemzetközi munkástársadalmat.²²⁰ Ez szintén nem volt járható út, hiszen a konszolidációs program abszolút tagadását jelentette. Így rövidtávon nem maradt más lehetőség, mint a Tanácsköztársaság agóniájában való részvétel, az antanttal együttműködést hirdető, de szubverzióval kísérletező külpolitika folytatása Kun vezetése alatt. Valódi kezdeményezésre ugyanakkor nem volt már erő: Kun maga is elismerte a kormányzótanács június 29-én tartott ülésén, hogy „*a háborút a hadseregtől beérkezett jelentések alapján tovább viselni nem lehet.*”²²¹ Így az időnyerés vált közvetlen céllá, s az erre irányuló erőfeszítések részeként Ágoston Pozsonyba távozott a fegyverszünetről tárgyalni – ahol aztán még pontosabban felmérte a helyzet reménytelenségét.²²²

²¹⁵ FOGARASSY, 1988. 8–9; ORMOS, 2011. 153.

²¹⁶ RÉVÉSZ, 2019. 225–229.

²¹⁷ HAJDU, 1969. 150–151; LIPTAI, 1973. 368–369.

²¹⁸ Ágoston Péter naplója. 1919. június 19. MTA Kézirattár, Ms50604. dosszié, 1.f.

²¹⁹ HAJDU, 1969. 151.

²²⁰ Ágoston Péter naplója. 1919. június 24. MTA Kézirattár, Ms5060, 4. dosszié, 2–3. f.

²²¹ A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. június 29. Közli: IMRE, 1986. 460.

²²² ORMOS, 2011. 154.

A kilátástalan helyzetben került sor a szociáldemokrata vezetők találkozására Böhm kezdeményezésére július 5-én. Bár az eseményről egykorú primer forrás nem maradt fenn, a szakirodalom megfelelő forráskritikával és Weltner Jakab emlékezéseire támaszkodva megerősítette a Böhm által leírtakat. Ő maga ekkor a hatalom megragadását és béke megkötését javasolta, ám a balszárny képviselői, Pogány és Landler nem támogatták az akciót. Amikor Weltner Jakab kifejtette véleményét arról, hogy a jelenlegi helyzetben egy szociáldemokrata kísérlet is bukáshoz vezetne, s csak a konzervatív erők jövődó hegemoniáját tenné még teljesebbé, Böhm maga is elejtette javaslatát.²²³ Az ilyen irányú gondolkodás meglétét „független” szemtanúk is igazolják: július 6. és 9. között Budapesten tartózkodott az amerikai segélyszervezet (ARA) két munkatára, Emory Pottle és Dana Durand. A szokásos diplomáciai tájékoztatásoknál alaposabb jelentésük tartalmazza az általuk is hallott elképzelés leírását, amelynek központi eleme egy Böhm vezetése alatt végrehajtott politikai korrekció lett volna. Ehhez kapcsolódóan kifejezetten megerősítették a korábbi – például Williams-Freeman kapitány által jelzett – várákozást számos körben az antantcsapatok, különösen britek vagy amerikaiak bevonulásával kapcsolatban.²²⁴ Ennek alapján, ha a július elején tartott találkozó pontos rekonstrukciója nem is végezhető el, az valószínűsíthető, hogy a mélyülő válság a szociáldemokrata centrumot elindította a politikai cselekvés felé – bár nem kevésbé világos, hogy gyakorlati lépésekről a legszűkebb körben sem sikerült megállapodni.

A szociáldemokraták körében megindult folyamatokra az is hathatott, hogy a romló helyzetre a kommunista propaganda csak radikálisnál radikálisabb elképzelésekkel tudott reagálni. Talán a széles körben ismert olasz kapcsolatokra gondolt a névtelen szerző, amikor az antanthatalmak közötti nézetkülönbségek kihasználásának lehetőségéről írt, az azonban már egyértelműen a vágyvezérelt gondolkodás körébe tartozott, amikor – a kommunista mozgalmak egyértelmű gyengülése idején – a *Vörös Ujság* továbbra is a küszöbön álló forradalomról cikkezett – miközben például az éppen zajló pozsonyi fegyverszüneti tárgyalásokról hallgatott.²²⁵ Ám a Népszava is harciasan számolt be Kun Béla jegyzékeinek elutasításáról – még az utolsó olyan üzenetről is, amelyben a Tiszántúl románok általi kiürítésének kikényszerítését kérte július 10-én. A pontos *gravamen* meghatározása nélkül egyszerűen a fegyverszüneti szerződés megsértését felróvó, a magyar felvetésre érdemben nem reagáló válasz félreérthetetlenül jelezte, amit már számos jelből érezni lehetett: a Tanácsköztársaságot az antant nem ismeri el partnernek.²²⁶ Erről a benyomásáról a hivatalos tárgyalóként Pozsonyba utazó, de bekötött szemmel, csuklyában, mélyen megalázó módon a tárgyalóasztalhoz vezetett Ágoston is beszámolt, aki feljegyezte, hogy ahol lehet, a „franciák megint ütnek rajtunk egyet”. A Pozsonyból a bécsi követségre vezényelt Ágoston Otto Bauerre hivatkozva néhány nappal később pedig rögzítette immár Ausztriában szerzett benyomását,

²²³ SAKMYSTER, 2012. 50; HAJDU, 1969. 320. Vö. BÖHM, 1923. 439–440; WELTNER, 1929. 245–247.

²²⁴ Memorandum regarding Conditions in Hungary. Prepared by Lieut. Emory Pottle and E. Dana Durand of the American Relief Administration. 1919. július 17. FRUS PPC 11. kötet, 314–322.

²²⁵ Proletárpolitika és emberi eszme. *Vörös Ujság*, (1919. június 23.) 1; Az imperializmus üzletei. *Vörös Ujság*, (1919. július 4.) 1.

²²⁶ A Tiszántúl kiürítése. *Népszava*, (1919. július 15.) 1.

amely szerint az antant elkötelezte magát az ellenforradalmár erők, azaz a „reakció” mellett.²²⁷ Az osztrák külügyminiszterrel érintkezve az sem maradhatott számára titok, hogy ellentétben Brownnal és Williams-Freemannel, a júniusban megérkezett új amerikai misszióvezető, a merkurialis természetű Albert Halstead egyenesen amagyar követség bezárását követelte, s ez vezetett végül Czóbel kitűzítéséhez.²²⁸ Ez azt is jelentette, hogy a korábban megértőnek hitt nagyhatalom a kapcsolattartás lehetőségénél fontosabbnak ítéli Bécs biztonságát, és egy újabb kommunista hatalomszerzési kísérlet megakadályozását.²²⁹ A beállt változás felismerésére abból is következtethetünk, hogy a *Vörös Ujság* a korábbiaknál jóval hosszabban és hevesebben figyelmeztetett: az antant azzal kívánja fenntartani az imperializmus nemzetközi rendjét, hogy a történelem által meghaladott uralkodó osztályokat támogatja, és előkészíti visszatérítésüket.²³⁰

1919. július derekára a korábban is érezhető jelek a Tanácsköztársaság megbuktatására irányuló nagyhatalmi szándékról a közbeszéd részévé váltak. Ágoston Péter sajtószemléiben beszámolt ennek a közép-európai lapokban zajló intenzív tárgyalásáról. A saját kezű feljegyzéseivel kiegészített szemlék tartalmazzák az olasz nagyhatalmi szimpátia elapadásának történetét, cikkeket Bethlen István és a bécsi „fehér” emigránsok emelkedő csillagáról, Kánya Kálmán párizsi tárgyalásairól, valamint a készülő általános offenzíváról, amelyben francia és olasz csapatok is részt vesznek majd.²³¹

A kívülről fenyegető veszélyekre a Kun vezette diplomácia nem tudott választ adni. A szovjet–orosz segítség végképp kizárt volt, mivel megindult Gyenyikin tábornok fehér hadseregének délről Moszkva felé törő offenzívája, amelyet a Vörös Hadsereg augusztusban költséges ellentámadással és eleinte valódi siker nélkül próbált megállítani. Ebben a helyzetben lehetetlen nem felfedezni a közelgő bukás kiváltotta valóságtagadást, pszichózis jegyeit a július 21-ére várt nemzetközi sztrájkot megelőző soknapos sajtókampányban. Minden jel szerint – ha nem is remélték a nemzetközi forradalom azonnali győzelmét – a kommunista vezetők valóban hittek abban, hogy jelentős, az antant cselekvőképességét érdemben befolyásoló megmozdulásokra kerülhet sor. Ennek a meggyőződésnek a forrásait pontosan nem ismerjük, így nem megválaszolható a kérdés, hogy a radikálisok hagyták magukat – akár megvásárolt, gyakran hamis – hírek által megvezetni, vagy „csupán” felnagyították a III. Internacionálé ezirányú erőfeszítéseinek várható hatását.²³² Diplomáciai fronton pedig nem maradt más eszköz, mint a be nem avatkozás elvének elismerése és egyben követelése, amely Kun „állandó ajánlataként” minden

²²⁷ Ágoston Péter naplója. 1919. június 29. MTA Kézirattár, Ms5060 4. dosszié, 3.f.

²²⁸ BEER, 2010.

²²⁹ Mr Albert Halstead to the Commission to Negotiate Peace. 1919. július 4. és 6. FRUS PPC 12. kötet, 537–539.

²³⁰ Az entente mesterkedései. *Vörös Ujság*, (1919. július 5.) 1.

²³¹ Sajtószemle, Bécsi Magyar Követség Sajtóosztálya. 1919. júl. 12. és 13. Lelőhely: Ágoston Péter naplója. MTA Kézirattár, Ms5060 4. dosszié.

²³² Lásd: A *Vörös Ujság* 1919. július 20-i teljes száma. Július 22-e után a világorradalom eljövételét a lap szerkesztősége újra távolabbra helyezte a jövőben. Az álhíreiket jó pénzért áruló bizonytalan személyek az egész 1918–20-as periódus jellegzetes tüneteit jelenítették meg. A Tanácsköztársaság reményt kereső vezetőit, tisztségviselőit „beetető” kalandorok ellen Böhm Vilmos is keserűen fakadt ki emlékiratában: BÖHM, 1923. 339–341. Az álhírek belföldi terjedéséhez lásd: VÖRÖS, 2005.

válság idején megjelent a diplomáciai kommunikációban. Ez a tettekkel többször megcáfolt ajánlat azonban éppen a július 21-i események, az elmaradt világsztrájk nyomán egyre kevesebbet jelentett a külföld számára.²³³ A kapkodást, egyben a forradalmi diplomácia inkohereciáját tükrözte, hogy egymást követő napokon vezércikkekben szerepelhetett az az állítás, mely szerint „a külpolitika egyetlen célja a világorradalom”, s Kun Béla nyilatkozata „kormányának minden állam népével szemben való békekészségéről”.²³⁴

A hivatalos külpolitika július második felére valóban elveszítette koherenciáját, s Kun sűrű jegyzékváltásainak immár semmilyen hozadéka nem volt. Ugyanakkor váltak intenzívebbé az egykori szociáldemokraták tárgyalásai, amelyek jelezték, hogy a többség tartózkodása nyomán Böhm által az informális szociáldemokrata vezetőség találkozáján elvetett forgatókönyv mégsem került a süllyesztőbe. Ahogy sokáig Böhm ezirányú passzivitása akadályozta meg, hogy az antantbarátságon és a centrista fordulaton alapuló elképzelés valódi tehetetlenségi erőre tegyen szert, úgy ekkor már személye volt a folyamat kibontakozásának kulcsa. Július 14-én, bécsi látogatása során Bauer azzal a javaslattal fordult hozzá, hogy a szociáldemokrata fordulatot előkészítendő maradjon Bécsben. Emellett szólott, hogy így Böhm kikerült volna a budapesti politikai térből, ahol bizonyos esetekben olyan döntésekhez kellett volna nevének adnia, amelyek utóbb éppen az ő jövőbeni szerepét áshatták volna alá.²³⁵ Az antantmissziók is elfogadták Böhm informális vezető szerepét, különösen, hogy a június folyamán önmagát újra aktivizáló Garamival való együttműködésre is alkalmasnak tűnt.²³⁶

Böhm ugyanakkor nem a régi párttársak kizárásával járt el. A budapesti olasz misszió Weltner, Peyert, Buchingert és Peidlt is tárgyalásokra invitálta Bécsbe. Kun útjukhoz sokáig nem járult hozzá, evidens módon azért, mert minden Bécsbe hívott politikus az ekkora kirajzolódott szociáldemokrata-szakszervezeti ellenzék valamely árnyalatát képviselte. Amikor azonban a tiszai offenzíva kudarca (július 23.) nyilvánvalóvá vált, Szovjet–Oroszország pedig fegyverszünetet kért Romániától (július 22.), megváltoztatta álláspontját, és Weltner, valamint Peyer kitutazásához hozzájárult. A teljes elszigeteltségben elszenvedett vereséghez képest még egy ellenzéke által titokban megtárgyalt fegyverszünet is pozitív kifejelet lett volna. Abban pedig reménykedhetett, hogy – mint az már többször megtörtént – a kommunisták számára kedvezőtlen döntést, előzetes megállapodást képes lesz utólag módosítani.²³⁷

A szociáldemokrata békekísérlet tehát valóban nem Kuntól függetlenül, *sub rosa* zajlott, s ennyiben S. Balogh Éva 1979-es tanulmányának intései jogosak.²³⁸ Ugyanakkor teljesen világos, hogy az a 8 pontból álló program, amelyről július 25-én előzetes megállapodás született, az első román támadás nyomán kialakult

²³³ A *Daily News*-t szemlézi: Kun Béla elvtárs a Tanácsköztársaság külpolitikájáról. *Vörös Ujság*, (1919. július 22.) 3.

²³⁴ A forradalom politikája; Ujabb jegyzékváltás az olaszokkal. *Vörös Ujság*, (1919. július 16; 17.) 1. és 1–2.

²³⁵ Ágoston Péter naplója. 1919. július 14. MTA Kézirattár, Ms5060 4. dosszié, 23.f.

²³⁶ Colonel Cunnighame to Twiss, 1919. július 18. DBFP 6. kötet, 85.

²³⁷ Ágoston Péter naplója. 1919. július 22. és 25. MTA Kézirattár, Ms5060 4. dosszié, 28. és 32.f.

²³⁸ S. BALOGH, 1979.97.

politikai válság idején artikulálódott, kommunista külügyekkel és radikálisokkal egyaránt szembe forduló szociáldemokrata elképzelés gyakorlati megvalósítására törekedett, s annak praktikus cselekvésekre való lefordítását jelentette. A végbement társadalmi átalakulás védelmének igényét a megváltozott körülmények között az egykori párt vezetői nem integrálisan kezelték, de sikerült elvi szinten elfogadtatni egy munkáskormány alakítását, amely azonban forradalmi és oroszbarát politika helyett éppen hogy az antantra bízta volna sorsát. Ezt nemcsak az ellenségeskedések beszüntetése és a blokádnak feloldásának ígérete tükrözte, de az is, hogy a hatodik pont katonai antant-missziók Budapestre küldését is célul tűzte. Ezzel külpolitikailag nem sikerült meghaladni Károlyi Mihály eredeti és 1919 márciusában megbukott „polgári” programját, ám a Tanácsköztársaság július végi nemzetközi legitimitásával összevetve elfogadása és végrehajtása kétségtelenül komoly diplomáciai eredmény lett volna.²³⁹

A szociáldemokrata külpolitikai gondolkodás nem egyetlen, de utolsó 1919-es tragédiája az volt, hogy mire a platform kialakult, és a nagyhatalmi támogatás elérhetőnek tűnhetett, a frakció jórészt elvesztette képességét arra, hogy az átalakulást gyorsan végrehajtsa, illetve kierőszakolja. Böhm már nem volt főparancsnok, utódja Landler lett, akinek együttműködésére nem lehetett számítani. Így aztán Böhm egyhónapos átmeneti időszakot tartott szükségesnek. Ez nem azért kódotta bele a tervbe annak kudarcát, mert a szövetségesek elutasították volna, hanem azért, mert a Tanácsköztársaság felbomlása olyan ütemben haladt előre, hogy egy hónappal később már nem lett volna mit felszámolni, valamint a román haderő offenzíváját sem volt lehetséges hetekig feltartóztatni.

A szövetségesek türelmét az is növelhette, hogy – mint már korábban is – elkerülni kívánták a közvetlen részvételt a Tanácsköztársaság leverésében. Emiatt könnyebben fogadták el a Cunninghame-Böhm találkozókön született dokumentumot, mint amely anélkül ígért eredményt (a Tanácsköztársaság felszámolása), hogy az utódállamoktól kellett volna kérni a katonai beavatkozást – minden bizonnyal új és egyre védhetetlenebb területi követeléseket eredményezve.²⁴⁰ Ehhez járult, hogy amit Kun remélt, attól a párizsi döntéshozók egy része is tartott. Balfour brit külügyminiszter a delegációk vezetőinek tanácskozásán július 25-én kifejtette: intervenció esetén számolni kell a hazai közvélemény egyes rétegeinek várható szembenállásával. Francia részről is jól érezhető volt a közvetlen nagyhatalmi beavatkozás nélküli megoldás preferálása. Ezek a tényezők, amelyek az általános háborús fáradtság és a háború utáni gazdasági-társadalmi nehézségek eredőiként foglалhatóak össze, a szociáldemokrata javaslat fogadtatásában mind megmutatkoztak.²⁴¹ A valódi cél a vezérkari „hégják” számára is az oroszországi

²³⁹ A megállapodáshoz és az erről folyt megbeszélésekhez lásd Capt. Thomas T. C. Gregory of the American Relief Administration to the Director General of Relief (Hoover). 1919. július 25. FRUS PPC 7. kötet, 310–311., illetve Mr Albert Halstead to the Commission to Negotiate Peace. Bécs, 1919. július 24. FRUS PPC 12. kötet, 613–614.

²⁴⁰ Böhm Vilmos távirata Ágoston Péternek. 1919. augusztus 5. (2. távirat). Közli: GÁBOR, 1960. 196–198.

²⁴¹ Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers. Párizs, 1919. július 25. FRUS PPC 7. kötet, 254–257.

szovjet rendszer felszámolása volt, ennek meggyorsításához képest a magyar átmenet jellege és módja másodlagosnak számított.

A győztes hatalmak azonban a közvetlen intervenció elkerülésére egy másik lehetőséggel is rendelkeztek. A leginkább harcolni kész utódállam, Románia katonai sikerei nyomán a Párizsban még egy héttel korábban is valószínűtlennek tartott forgatókönyvből, a Tanácsköztársaság döntően regionális kishatalmak révén történő megdöntésének gondolatából egyszerre valódi alternatíva lett. A nagyhatalmak a július végi román ellentámadáshoz ezért hallgatólagosan hozzájárultak. Ezzel olyan folyamatok kezdtek kibontakozni, amelyek a szociáldemokrata külpolitikai alternatíva lehetőségeit néhány nap alatt felszámolták.

Böhm július 23-án még korántsem a tiszai offenzíva kudarcának tudatában tárgyalt Cuninghame-mel. Az sem egyértelmű, hogy a nagyhatalmak július 26-i deklarációjában, mely rögzítette, hogy a Tanácsköztársasággal nem kívánnak tárgyalni, az offenzíva kudarcra játszott döntő szerepet.²⁴² Ormos Mária azonban rámutatott: már jóval korábban kialakult a lehetséges politikai kimenetelek preferencia-rangsora Párizsban: ennek végén szerepelt a nagyhatalmi intervenció, míg a Tanácsköztársaság felszámolásának egyéb lehetőségei előrébb helyezkedtek el ezen a listán.²⁴³ Bár utalnak arra jelek, hogy különösen a brit és amerikai nézőpontból a „belpolitikai” megoldás, például a szociáldemokrata hatalomátvétel, kedvezőbbnek tűnt, a román előrenyomulás fogadtatása bebizonyította, hogy nem volt már olyan ellenállás a szomszédállamok bevonásával történő megoldással szemben, mint az első román offenzíva idején. A Tanácsköztársaság elfogadottságának csökkenése egyben a háborús megoldások legitimitását is megnövelte, a román hadsereg pedig napok leforgása alatt világos *fait accompli*-vá alakította a korábban igen bonyolult helyzetet.

A szociáldemokrata próbálkozásokról Kun Böhm saját beszámolója szerint is első kézből értesülhetett, és ezt igazolja az is, hogy július 30-án Királyhidánál találkozott a két politikus.²⁴⁴ A Böhm Kunhoz intézett beszámolójának keletkezésekor fennálló helyzet arra szorította azonban a szerzőt, hogy csak az átmenetre vonatkozó forgatókönyvről számoljon be benne pontosan. A bécsi antantmissziók jelentéseiből, illetve a párizsi tárgyalások jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy ezúttal – ahogy Kun tette korábban – Böhm is megfordította a helyzetet: az antantnak tett ajánlat helyett az antant követeléseiről írt, nyomás alá igyekezve helyezni Kunt, s magát hírhozóként, nem pedig az események katalizátoraként pozicionálta.²⁴⁵

A Tanácsköztársaság alatt kibontakozó kommunista külpolitika utolsó mozzanatát képezi Kun Béla Böhm „diplomatikussá” tájékoztatására adott reakciója, s az ezt követően foganatosított, pusztán szimbolikus lépések. Július 30. előtt az antant által többszörösen (július 11., július 26.) partnerként elutasított Kun azzal igyekezett tárgyalni, aki erre hajlandó volt. Így egy gyakorlati következmények nélküli

²⁴² HAJDU, 1979. 156. és 163.

²⁴³ ORMOS, 1990. 296–304.

²⁴⁴ BÖHM, 1923. 451; WELTNER, 1929. 250.

²⁴⁵ Tittoni „megbízható” forrásból már a delegációk vezetőinek július 21-én tartott tanácskozásán jelezte, hogy Böhm a rendszer átalakításának programját igyekszik kivitelezni, és ehhez az antant támogatását kívánja. Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers. Párizs, 1919. júl. 21. FRUS PPC 7. kötet, 236.

megállapodást sikerült egy jegyzékváltás keretében rögzítenie Vlastimil Tusar cseh miniszterelnökkel, aki szociáldemokratáként a polgári politikusoknál megértőbben viszonyult a Tanácsköztársasághoz.²⁴⁶ Amikor Böhmrel folytatott megbeszélésén szembesült a rendszerátalakítás programjával, a valós helyzet – evidens módon átlátszó – tagadásával kísérletezett, valamint egy utolsó, a nemzetközi proletariátust tőkés vezetőikkel való szembefordulásra felhívó kiáltványt adott ki.²⁴⁷ Ez július 30-án történt. Három nappal később megkezdődött a magyar kommunista elit menekülése, mely évtizedekre feloldódott a nemzetközi és szovjet mozgalom vezér- és tisztikarában.

A Böhm-programot augusztus 1. után a Peidl-kormány igyekezett végrehajtani. Az aznap tartott utolsó, összevont kormányülés Ágoston Péter által készített összefoglalójából kiderül, hogy a Kormányzótanács lemondását javasoló szociáldemokraták, különösen Weltner, kifejezetten az antant-megállapodásra hivatkozva indokolták az eljárást.²⁴⁸ Böhm ezzel nemcsak beváltotta ígérletét, de az jócskán az általa javasolt határidő előtt teljesült. Ez sem tudott azonban változtatni azon a tényen, hogy a Budapest felé tartó román haderő és a „fehér” politikusok Bécstől Szegedig kiépült, s különösen júniustól egyre hatékonyabban politizáló hálózata két alternatívát is biztosított a szakszervezeti kormánnyal szemben. A szövetséges nagyhatalmak haszonkalkulációinak, a román hadsereg és a magyar jobboldali kormány egymást ellensúlyozó helyzetbe hozása mellett szóló érvek pontos rekonstrukciója nélkül is belátható: a nagyhatalmak számára nem volt olyan hozadéka a Peidl-kormány létezésének, amely az elengedhetetlen antant-támogatást biztosította volna. Lanyha jóindulat igen, cselekvési kedv nem mutatkozott Párizsban. Bécsben, ahogy már a Tanácsköztársaság hónapjaiban is, több nyitottságot tanúsítottak az antantmissziók képviselői. A bécsi követként posztján maradó Böhm így tehetett egy utolsó kísérletet arra, hogy a demokratikus fordulat szociáldemokrata vezetés mellett, de a polgári és konzervatív politikusokat kooptálva szélesebb legitimitációval bontakozhasson ki. Ez azonban egyrészt már inkább a magyar belpolitika alakulásával függött össze, másrészt a bécsi jóindulat nem kompenzálhatta a párizsi tartózkodást, a költségkerülés által dominált, a kész helyzetek elfogadására hajló döntéshozatalt a békekonferencián. Így aztán öt nappal a kommunista külpolitikai platform végső összeomlása után az előbbivel párhuzamosan, ám sokáig rejtve és bizonytalanul formálódó szociáldemokrata irány is megsemmisült.

Konklúziók

1919 tavaszán-nyarán Magyarországon a kormányzó elitek külpolitikai gondolkodását kettős, párhuzamosan futó gyökerek és logika jellemezték. Az általánosan elfogadott helyzetértékelés szerint a világháborúval az imperializmus fejlődésének utolsó szakaszához ért, amely válságokba torkollva át fogja alakítani a nemzetközi

²⁴⁶ Tusar cseh miniszterelnök és Kun Béla elvtárs jegyzékváltása. *Vörös Ujság*, (1919. július 29.) 1–2.

²⁴⁷ Kun Béla külügyi népbiztos a világ proletárjaihoz fordul az antant-hatalmaknak a Tanács-kormány távozását követelő nyilatkozatával szemben. 1919. július 30. MMTVD 6/B kötet, 872. sz., 538–539.

²⁴⁸ VARGA, 2019. 488.

politikát és a tőkés gazdasági rendet egyaránt. A szociáldemokrata és kommunista olvasatok közötti legfontosabb különbség abban állt, hogy az előbbi szellemi hagyomány szkeptikusan viszonyult a forradalmi központ és élcsapat által előrevitt, gyors és alapvető változás – a nemzetközi forradalom – kommunista eszméjéhez, s az átalakulást vagy nemzeti forradalmak sorozataként vagy, Karl Kautskyt követve, egy nemzetközi együttműködésen alapuló, a társadalmi haladást lehetővé tevő és a pénztöke militarizmusát megtörő reformfolyamatként képzelte el.

1919 márciusának végén azonban a szociáldemokrácia válaszüthöz érkezett. A mérsékeltbb vezetők és értelmiségiek körében népszerű, Kautsky-féle hagyomány kompatibilis volt a wilsonizmussal – pontosabban annak tiszta, elvi formájával. Az októberi forradalom kísérlete során azonban kiderült, hogy ez az orientáció külpolitikai kudarchoz vezet, részben más nagyhatalmak realista külpolitikája, részben az amerikai diplomácia ingadozásai – s természetesen az utódállamok ambíciói – miatt. Ebben a helyzetben a szakszervezetekre épülő MSzDP és szellemi hátszágának nagyobb része a kommunistákkal való fúziót választotta, amely a forradalmi átalakulás és a keleti orientáció programja mögé való felzárkózásukat is jelentette. Ezzel elvben „forradalmi” párttá váltak, noha épp a szakszervezeti vezetők jelentős csoportja ezen úton nem követte társait. Az új rend kormányzatának csúcsára kerülő politikusok között ekkor a legfontosabb elvi nézetkülönbséggé az vált, hogy a világorradalom aktív előmozdítását, vagy a hazai eredmények biztosítását határozták-e meg a külpolitika elsődleges feladataként.

Fontos rögzíteni, hogy a szociáldemokrata külpolitikai gondolkodás, amennyiben a kommunista irányzattól elkülönülő diskurzust és világméretű értünk alatta, a kormányzaton belül még a fenti, embrionális formájában sem mutatható ki folyamatosan. A Kun Béla által a kommunista doktrína szerint vezetett magyar diplomácia lépéseit az egykori szociáldemokraták az egyesülést követően, különösen az első, sikeres időszakban támogatták. Ekkori megnyilatkozásaik alapján – a külföldre távozott Garami és az említett, a szakszervezeti mozgalomban kitartó vezetők kivételével – úgy vélték, valóban megkezdődött a forradalmak korszaka, s az események láttán néhány hétig kevés különbség, s még kevesebb feszültség mutatkozott a forradalmasítás kommunista, s a forradalmi szolidaritás szociáldemokrata stratégiai között. Egybeesett a nemzetiségi program is: a nemzetközi munkásszolidaritás előfeltételeként a nemzetiségi küzdelmeket kellett felszámolni, amelyre az etnikai magterületeken szerveződő átmeneti forradalmi államok tüntek alkalmas eszköznek. Az enklávék – például a Székelyföld – és a magyar szórványok kérdésének elvi kidolgozására ezekben a viharos időkben nem jutott idő. A nemzetiségi kérdés legbonyolultabb aleteiről úgy a kommunista, mint a régi szociáldemokrata platform képviselői leginkább pillanatnyi érdekek mentén gondolkodtak – egyedül a „szakszervezeti” frakció tagjairól állapítható meg a következetes kiállás a nemzetiségi elv érvényesítése mellett.

Nagyobb különbség a háború és béke kérdésében mutatkozott a két, saját ideológiáik által meghatározott külpolitikai perspektíva között. A szociáldemokrata logikából a pacifizmus következett, a beilleszkedés lehetőségeinek keresése az új európai rendbe addig a pontig, ameddig az nem érinti a hazai átalakulást, és nem vezet más európai munkásmozgalmakkal való szolidaritás felmondásához. A háború csak az önvédelem végső eszközeként tűnt elfogadhatónak. A kommunista

logika az erő pillanatában a támadás, a gyengeség óráiban az őszintétlen békekeresést írta elő, utóbbiba beleértve bármilyen akkor éppen szükséges koncessziót. Ennek oka abban keresendő, hogy előbbi nem a teljesen internacionalista (vagy azzá váló) munkásosztály és a nemzetközi szövetségbe tömörülő tőkés államok és szereplők közötti szükségszerű harc vastörvényéből indult ki, hanem a társadalmi fejlettségi foknak megfelelő, a különböző társadalmakban különböző szakaszokba érő osztályharc „ortodox” elméletéből. Ez utóbbiból nem következett a kommunisták nemcsak determinisztikus, de egyben szélsőségesen a barát-ellenség logikán nyugvó világértelmezése. Azonban mindaddig, amíg Kun taktikája az időnyerés s ennek érdekében a békevágypéridikus deklaráció maradt, az elvi különbségek nem fordítottak át politikai összecsapásokká.

A Tanácsköztársaság első válságától, az áprilisi román offenzívától számítható az alternatív külpolitikai koncepció eleinte csak nyomokban és töredékekben azonosítható jelentkezése. Ennek oka az volt, hogy a mérsékeltbb megközelítés szerint szükséges demonstrálni a jóhiszeműséget a béke, a szocialista társadalom konszolidációja érdekében, míg a kommunista értelmezés kizárta a felek jóhiszemű viszonyulását. Az ellentmondás dacára a két irányzat képviselői azonos módon értelmezték kül- és belpolitika viszonyát: a belső berendezkedésből vezették le az állam külpolitikai identitását. A nemzetközi rendszer ideológiákra vak kényszereinek meghatározó jelentőségét (s ezzel a „klasszikus” diplomáciai bölcsesség sarokkövét) saját ideológiájukhoz hűen következetesen tagadták.

A megegyezésre nyitottabb szociáldemokrata gondolkodás létezése és Kun eleinte hitelesebbként értékelt, hasonló szellemű nyilatkozatai elősegítették, hogy az angolszász antanthatalmak hasonlóan gondolkodó vezetői és képviselői ezekről a kérdésekről párbeszédet folytathassanak a Tanácsköztársasággal. (A biztonságmaximalizálás által meghatározott, a reálpolitikán nyugvó francia logika ettől eltért, az olasz pedig szélsőségesen, de következetesen opportunistá volt.) Ebből is, de a győztes hatalmak kockázat- és költségkerülő beállítódásából, a háborús fáradtság által korlátozott cselekvőképességéből is következett, hogy a magyar forradalom „exportjának” kérdése mellett a másik lehetséges, „állandó” külpolitikai opció a magyar politikai rend centrista reformja volt. Erre Kun Béla a szavak szintjén volt csak kapható – a népbiztosok megrostálása, a radikálisok valódi kiszűrése is elmaradt az áprilisi válság elmúltával. Az egyesült pártba átlépett egykori szociáldemokraták többsége azonban erre a változtatásra április végétől kezdve készen állt volna.

A gyakorlatban a szociáldemokrata platform nemcsak érvényesülni, artikulálni sem tudott sokáig. Ennek oka az volt, hogy a válságot követő katonai sikerek nyomán újra összeczárt az egyesült pártelit, s ha nem is a részkerdekekben, de a terület- és rendszervédő háborúban szolidaritást mutatott. A belső hatalmi harcok, a kommunisták párton belüli ambíciói ugyan kiélezhettek az ellentéteket, de azok a külpolitikai diskurzus kettéválását nem azonnal eredményezték. Az antant nyomásának erősödése is kellett ahhoz, hogy június derekára megfogalmazódjon egy elvi pacifista álláspont. Ez azonban sem cselekvési programmá nem fordítódott le egyből, sem a szociáldemokrata *mainstream* nem zárkózott fel az ezt egyre határozottabban képviselő Kunfi mögött. Utóbbi magatartás leírható egyensúlyozó politikaként, amelyet a Tanácsköztársaság megőrzésének vágya és az internacionalista

forradalmár radikalizmus között kettős kötésbe került szociáldemokraták inkább kevesebb, mint több ügyességgel megkíséreltek. De leírható habozásként is, amennyiben, amikor ennek a győztes nagyhatalmak számára még valódi haszna lett volna, nem hajtották végre a korrekciót (akár erővel), s csak akkor kezdték meg a program gyakorlati kivitelezését (július derekán), amikor a bukás már látható volt, a szociáldemokrácia szembefordulása a kommunistákkal pedig Párizsból szemlélve egyéb bukás-forगतókönyvekhez képest csekély előnyökkel kecsegtetett csupán.

A kettős külpolitikai gondolkodást egyaránt bizonyos érzéketlenség jellemezte a nemzeti kérdéssel szemben. A szociáldemokrácia és a kommunisták egy közelebről nem meghatározott, a túléléshez elegendőnek ítélt terület megtartására törekedtek, a válságok idején elfogadva bármilyen „breszti békét.” Csak a Tanácsköztársasággal nem azonosuló MSZDP jobbszárnyat képviselő Peyer szólalt fel a Tanácsok Országos Gyűlésén az etnikailag magyar területek védelme és megtartása mellett. Ez nem azt jelenti, hogy optimális esetben ne erre törekedett volna minden erő – pusztán arról van szó, hogy prioritásaik rendjében nem a magyar területek, hanem *életképes* terület megőrzése szerepelt az első helyen. Tegyük hozzá: ez bizonyos megszorításokkal minden, a Tanácsköztársaság utáni években hivatalba lépett magyar kormányra igaznak mondható – egyébként a trianoni szerződés aláírása és az azt követő *Erfüllungspolitik* nem történt volna meg.

A Tanácsköztársaság utolsó időszakában ezek a kérdések kikerültek a gondolkodás homlokteréből – azt egyre növekvő mértékben a túlélés vágya határozta meg. (A belpolitikában ugyanakkor napirenden maradtak szociális kérdések, elkezdett kiépülni a nemzetiségi intézményrendszer – különösen a munkásságban is reprezentált német kisebbség esetében.) A külpolitikai horizont beszűkülése kettős következménnyel járt. A kommunista ideológia jegyében eljáró, s a napi külpolitika intézését mintegy magánbirtokként őrző, sokszor a kormányzótanács látókörén kívül eljáró Kun Béla taktikusként sikeres maradt a belharcokban, és megőrizte pozícióit. Ám mint külpolitikus egyre több kudarcot szenvedett el. Az, amit pártbírái vallottak – tőke és munkásság szükségszerű és örök osztályháborúja – rossz-hiszemű cselekedetei nyomán, önbeteljesítő jóslatként működve, valósággá vált. Elvesztette az antant bizalmát, s erősítette azokat az erőket, amelyek rendszerének teljes felszámolására törekedtek. A másik következmény a szociáldemokrácia különutas kísérletének megindulása volt. A viták és elvi különbségek kiéleződését figyelembe véve sem lehet azt mondani, hogy a szociáldemokrácia valódi vezérkara 1919. június vége előtt mozgásba lendült volna. Valódi akciókba csak július derekán kezdtek, nem utolsósorban azért, mert a megkérdőjelezhetetlen tekintélyű, a régi pártelit informális vezetőjeként működő Böhm Vilmos maga is csak július 5-én jelezte egyértelműen régi harcostársainak, hogy felkészült a szakításra.

A szociáldemokrata külpolitikai programnak mindaddig volt realitása, amíg a Tanácsköztársaságnak volt ereje. Amikor azonban a nagyhatalmak különösebb erőfeszítés nélkül – a román hadsereggel vagy a magyar ellenforradalmárokkal – felszámolhatták azt, a szociáldemokraták az antanttal szembeni alkupozíciója rohamosan meggyengült. Összességében le kell szögezni: a magyar szociáldemokraták sokáig meggyőződésből és a kezdeti sikerek búvőkörében, utóbb a közös, szűk csoportban zajló kormányzás körében kialakult *groupthink* hatására, valamint

szolidaritástudatból és osztályharcos szemléletükből következően az utolsó utáni pillanatig jobbára belső kritikára és vitára korlátozták ellenállásukat. Sorsdöntő kérdésekben pedig elfogadták a rendszerint Kun által kimunkált kompromisszumokat. Utóbbi helyzetét nagyban segítette, a szociáldemokraták tisztánlátását pedig ronthatta, hogy létezett egy radikális baloldali platform, amely a legszélsőségesebb forradalmi és internacionalista háborút propagálta. Így a doktriner kommunista Kun, akinek opportunizmusa is az ideológia tanításából fakadt, rendszeresen eljárhatott a konszenzusépítő szerepét, fenntartva minden tanúságtevő szerint amúgy is jelentős nimbuszát. Önálló szociáldemokrata külpolitikai gondolkodás tehát létezett a hagyományok és gondolkodás szintjén, de ez a kommunistáktól jól megkülönböztethető szemlélet külpolitikai praxisként nem jelentkezett egészen a Tanácsköztársaság utolsó válságáig.

Alkalmazható-e a Tanácsköztársaság elitjének külpolitikai gondolkodására a revolucionista jelző? Az egyértelmű válasz erre csak igenlő lehet. A Martin Wight által leírt jellemzők pontosan illenek a korszakra: 1919 vezetői valóban a nemzetközi rend alapvető megváltoztathatóságában hittek, a külpolitikát, a régi és új – reálpolitikai és liberális – diplomáciát egyszerre akarták elsöpörni. Jövőképükben sem uralkodók titkos szerződéseinek, sem a szabadkereskedelmet propagáló, a tőkés termelés és társadalmak érdekeit a jog eszközével védő nemzetközi szervezeteknek nem volt helye. Egy ilyen rendben történő beilleszkedés a pacifista platform számára is átmeneti állapotnak minősült volna, amelyet a nemzeti, szerves forradalmak eljövetele alakít majd tovább egy igazibb föderalizmus irányába. Azonban láthattuk: bár mind a szociáldemokratákat, mind a kommunistákat a külpolitikai gondolkodás revolucionista hagyományához kell sorolnunk, számos jelentős különbség mutatható ki a két csoport és eszmerendszer között, s éppen azt kellett igyekeznünk megmagyarázni, hogy több hónapon át az egyik csoport miért nem fordult szembe a másikkal. A történész Wight soha nem tagadta árnyalatok létezését az ideológiákon belül. Míg fedőfogalma hasznos, és megengedi különböző történeti jelenségek csoportosítását és összevetését, az elemző munkának nem lehet végpontja a Tanácsköztársaság külpolitikai gondolkodásának egyetlen fogalommal történő sommás leírása. Éppen ezért szükséges megkülönböztetni a revolucionizmus ernyőfogalmán belül az akár egyidőben jelentkező irányzatokat. A revolucionizmus 1919-es magyarországi epizódja erre is tanulságul szolgál, ugyanakkor megőrzi hasznosságát olyan fogalomként, amely kiemeli a Tanácsköztársaság utolsó időszakában egymással szembe fordult irányzatok eredeti ideológiai rokonságát. Ez a rokonság, és az elitek többsége által közösként elfogadott vállalkozás eredményezte, hogy az eltérő helyzetértékelés és külpolitikai cselekvésetika ellenére csak az utolsó válságidőszakban kettőződött meg a forradalmi diplomácia. Ez okozta a szociáldemokrata kísérlet megkésettését, majd kudarcát, s biztosította, hogy a 133 nap nem még rövidebb epizódként vonult be a magyar történelembe.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Levéltári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 64	Külügyminisztérium levéltára, Politikai osztály rezervált iratai.
K 81	Külügyminisztérium levéltára, Bécsi Követség.
MTA Kézirattár	Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára
Ms 5060	Ágoston Péter hagyatéka

Dokumentumtárak

ADÖ

1994 RAUSCHER, Peter – SUPPAN, Arnold (Hrsg.): *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich, 1918–1938, Band 2: Im Schatten von Saint-Germain*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik – Oldenbourg, 1994.

DBFP

1947 BUTLER, Rohan – BURY, J. P. T. (eds.): *Documents on British Foreign Policy, 1919–1939*. First Series. London, H. M. S. O., 1947.

MMTVD 4/B

1969 ERÉNYI Tibor – MUCSI Ferenc – S. VINCZE Edit – KENDE János (szerk.): *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai IV/B.: A szocialista munkásmozgalom Magyarországon az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idejében, 1907–1918: Második rész*. Budapest, Kossuth, 1969.

MMTVD 5

1956 ERÉNYI Tibor – MUCSI Ferenc – TELEKI Éva – S. VINCZE Edit – IVÁNY Béla (szerk.): *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V.: A magyar munkásmozgalom a nagy októberi szocialista forradalom győzelmét követő forradalmi fellendülés időszakában: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása, harca a proletárforradalom győzelméért, 1917. november–1919. március*. Budapest, Kossuth, 1956.

MMTVD 6/A

1959 GÁBOR SÁNDORNÉ - HAJDU TIBOR - SZABÓ GIZELLA (szerk.): *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai VI/A. A Magyar Tanácsköztársaság, 1919 március–1919. augusztus*. Budapest, Kossuth, 1959.

MMTVD 6/B

1960 GÁBOR SÁNDORNÉ - HAJDU TIBOR - SZABÓ GIZELLA (szerk.): *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai VI/B. A Magyar Tanácsköztársaság, 1919 március–1919. augusztus*. Budapest, Kossuth, 1960.

FRUS PPC

1946–1947 *Papers relating to the foreign relations of the United States: The Paris Peace Conference, 1919. Vols. 1–12.* Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1946–47

TOGY

1919 *Tanácsok országos gyűlésének naplója, 1919. június 14.–1919. június 23.* Budapest, Athenaeum, 1919.

Sajtó

Az Ujság

Népszava

Néptanítók Lapja

Pesti Napló

Vörös Ujság

Forráskiadások, szakirodalom

ÁGOSTON

1916 ÁGOSTON Péter: Közép-Európa? *Szocializmus*, 9. (1916) 1. sz. 58–61.

1919 ÁGOSTON Péter: *A háború okozói.* Budapest, Népszava Könyvkereskedés, 1919.

ALPÁRI

1919 ALPÁRI Gyula: *Az imperializmus.* Budapest, Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919.

ANDREIDES

2009 ANDREIDES Gábor: Az államosítás és a Magyar Távirati Iroda működése a Tanácsköztársaság alatt. *Médiakutató*, 10. (2009) 4. sz. (https://mediakutato.hu/cikk/2009_04_tel/02_allamositas_mti_magyar_tavirati_iroda_tanacskozarsasag – Utolsó letöltés: 2020. február 24.)

ARANYOSSI (SZERK.)

1960 ARANYOSSI Magda (szerk.): *Alpári Gyula válogatott írásai.* Budapest, Kossuth, 1960.

BAUER

1923 BAUER, Otto: *Die Österreichische Revolution.* Wien, Wiener Volksbuchhandlung, 1923.

BAUM

2002 BAUM, Matthew A.: The Constituent Foundations of the Rally-Round-the-Flag Phenomenon. *International Studies Quarterly*, 46. (2002) 2. sz. 263–298.

BEER

2010 BEER, Siegfried: Selectively Perceived Legacies of World War I: The Little-Known Halstead Mission in Austria, 1919. In: *From Empire to Republic: Post-World War I Austria.* Eds.: BISCHOF, Günter – PLASSER, Fritz – BERGER, Peter. New Orleans, LA, University of New Orleans Press, 2010. 110–122.

BORSÁNYI

1979 BORSÁNYI György: *Kun Béla: Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1979.

BÖHM

1923 BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1923.

BUHARIN

1918 BUHARIN, Nyikolaj: Miért vagyunk kommunisták? *Vörös Ujság*, 1918. december 7. 1.

CEADEL

1987 CEADEL, Martin: *Thinking about Peace and War*. Oxford–New York, NY, Oxford University Press, 1987.

CSUNDERLIK

2017 CSUNDERLIK Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták: A Galilei Kör (1908–1919) története*. Budapest, Napvilág, 2017.

2019 CSUNDERLIK Péter: Szédület. *Múltunk*, 54. (2019) 2. sz. 226–241.

ENGELS

[1892] ENGELS, Friedrich: Vorwort zur englischen Ausgabe der „Lage der arbeitenden Klasse in England“. In: MARX, Karl – ENGELS, Friedrich: *Werke: Band 22: Januar 1890 bis August 1895*. Berlin, Dietz, 1963. 265–278.

FEARON

1995 FEARON, James D.: Rationalist Explanations for War. *International Organization*, 49. (1995) 3. sz. 379–414.

FOGARASSY

1988 FOGARASSY László: *A Magyar Tanácsköztársaság katonai összeomlása*. Budapest, Akadémiai, 1988.

FORD

2010 FORD, Christopher: The Independentist Ukrainian Marxists and Soviet Hungary, Allies for Ukrainian Self-Government in 1919. In: *1919: A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak*. Szerk.: KRAUSZ Tamás – VÉRTES Judit. Budapest, L'Harmattan, 2010. 170–217.

GÁBOR

1960 GÁBOR Sándorné: Böhm Vilmos, bécsi magyar követ jelentései a Peidl-kormányhoz és Ágoston Péter külügyminiszterhez. *Párttörténeti Közlemények*, 6. (1960) 4. sz. 191–204.

1969 GÁBOR Sándorné: *Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Akadémiai, 1969.

GARAMI

1916 GARAMI Ernő: Magyarország és a háború. *Szocializmus*, 9. (1916) 1. sz. 10–17.

GEORGE

- 1969 GEORGE, Alexander L.: The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. *International Studies Quarterly*, 13. (1969) 2. sz. 190–222.

GERMAIN

- 1966 GERMAIN, E. [Ernest Mandel]: The Marxist Theory of Imperialism and its Critics. In: GERMAIN, E.: *Two Essays on Imperialism*. New York, NY, Young Socialists Alliance, 1966.

GLANT

- 2008 GLANT Tibor: *Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.

HAJDU

- 1969 HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1969.
 1978 HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály: Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1978.
 1979 HAJDU, Tibor: *The Hungarian Soviet Republic*. Budapest, Akadémiai, 1979.
 2010 HAJDU Tibor: A Tanácsköztársaság mint a közép-európai forradalom része. In: 1919: *A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak*. Szerk.: KRAUSZ Tamás – VÉRTES Judit. Budapest, L'Harmattan, 2010. 17–24.

HALPERIN ET AL.

- 2006 HALPERIN, Morton H. – CLAPP, Priscilla A. – KANTER, Arnold: *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*. Washington, DC, Brookings Institute Press, 2006.

HAMERLI

- 2014 HAMERLI Petra: A magyar–olasz kapcsolatok alakulása 1918–1919-ben. *Századok*, 148. (2014) 1. sz. 133–149.

HAVASMEZŐI

- 2010 HAVASMEZŐI Gergely: A Vörös Ujság: Egy kommunista lap a Népköztársaságban és a Tanácsköztársaságban, 1918–1919. *Filológia*, 1. (2010) 1. sz. 30–81.

HEINRICH

- 1997 HEINRICH, Michael: Engels' Edition of the Third Volume of Capital and Marx's Original Manuscript. *Science & Society*, 60. (1996/1997) 4. sz. 452–466.

HETHERINGTON–NELSON

- 2003 HETHERINGTON, Marc J.– NELSON, Michael: Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *Political Science and Politics*, 36. (2003) 1. sz. 37–42.

HILFERDING

- [1910] HILFERDING, Rudolf: *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*. Ed.: BOTTOMORE, Tom. London, Routledge & Kegan Paul, 1981.

HILSMAN ET AL.

- 1992 HILSMAN, Roger – GAUGHRAN, Laura – WEITSMAN, Patricia: *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs: Conceptual Models and Bureaucratic Politics*. 3rd ed. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1992.

IMRE (SZERK.)

- 1979 IMRE Magda (szerk.): *Budapest–Moszkva: Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében 1919. március 22. – augusztus 1.* Budapest, Kossuth, 1979.

IMRE-SZÜCS (SZERK.)

- 1986 IMRE Magda – SZÜCS László (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919.* Budapest, Akadémiai, 1986. (A *Magyar Országos Levéltár kiadványai* II., *Forráskiadványok*, 3. *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1919.*, XIII.)

JANIS

- 1982 JANIS, Irving: *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascos*. Boston, MA, Houghton Mifflin, 1982.

JOHANCSIK

- 2010 JOHANCSIK János: *Magyarország külpolitikája 1918–1999.* Budapest, L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, 2010.

JÓZSA

- 1979 JÓZSA Antal: *Az internacionalisták szervezése és a magyar tanácsköztársaság katonai megsegítése. Hadtörténeti Közlemények*, 26. (1979) 1. sz. 22–45.

JUHÁSZ

- 1988 JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Budapest, Kossuth, 1988.

KENEZ

- 1971 KENEZ, Peter: *Coalition Politics in the Hungarian Soviet Republic*. In: *Revolution in Perspective: Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*. Eds.: JANOS, Andrew J. – SLOTTMAN, William B. Berkeley, CA, University of California Press, 1971. 61–84.

KÓVÁGÓ

- 1969 KÓVÁGÓ László: *Internacionalisták a Tanácsköztársaságért.* Budapest, Kossuth, 1969.

KÓVÁGÓ

- 1979 KÓVÁGÓ, László: *The International Socialist Federation of Hungary in 1919. Acta Historica*, 25. (1979) 1. sz. 1–26.

KUN

- 1966 KUN Béla: *Válogatott írások és beszédek. I–II. kötet.* S. a. r.: VASS, Henrik – FRISS, Istvánné – SZABÓ, Éva. Budapest, Kossuth, 1966.

KUN

- 1979 KUN Béla: *Szocialista forradalom Magyarországon*. S. a. r.: BORSÁNYI György – VASS Henrik. Budapest, Kossuth, 1979.

L. NAGY

- 1965 L. NAGY Zsuzsa: *A párizsi békekonzferencia és Magyarország 1918–1919*. Budapest, Kossuth, 1965.
- 1965a L. NAGY Zsuzsa: Az olasz érdekek és Magyarország 1918–1919-ben. *Történelmi Szemle*, 8. (1965) 2–3. sz. 256–275.

LAMBER-SCHOTT-SCHERER

- 2011 LAMBERT, Alan – SCHOTT, J. J. P. – SCHEREE, Laura: Threat, Politics, and Attitudes: Toward a Greater Understanding of Rally-'Round-the-Flag Effects'. *Current Directions in Psychological Science*, 20. (2011) 6. sz. 343–348.

LIPTAI

- 1958 LIPTAI Ervin: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5. (1958) 1–2. sz. 71–91.

LIPTAI

- 1973 LIPTAI Ervin: *A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1973.

LOW

- 1963 LOW, Alfred D.: *The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference*. Philadelphia, PA, The American Philosophical Society, 1963. (*Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, Vol. LIII., Pt. 10.)

MANNHEIM

- 1996 MANNHEIM Károly: *Ideológia és utópia*. Budapest, Atlantisz, 1996.

MANTOUX

- 1955 MANTOUX, Paul: *Les délibérations du Conseil des Quatre, 24 Mars – 28 Juin 1919: Notes de L'Officier Interprète*. Paris, Centre national de la recherche scientifique, 1955.

MARX

- 1894 MARX, Karl: *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie. Buch III: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion*. Hrsg.: ENGELS, Friedrich. Hamburg, Otto Meissner, 1894.

MASTELLONE

- 1994 MASTELLONE, Salvo: *Il progetto politico di Mazzini: Italia-Europa*. Firenze, Olschki, 1994.

MUELLER

- 1970 MUELLER, John: Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64. (1970) 1. sz. 18–34.

MURBER

- 2018 MURBER Ibolya: Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918–1920: Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. *Századok*, 151. (2018) 6. sz. 1293–1320.

NÉMETH

- 2007 NÉMETH István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945, 1. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a Weimari Köztársaság: Összegzés és dokumentumok*. Budapest, L'Harmattan, 2007.

NICOLSON

- 1933 NICOLSON, Harold: *Peacemaking 1919*. Boston, Houghton and Mifflin, 1933.

ORMOS

- 1988 ORMOS Mária: Kun Béla, a külügyi népbiztos: Világtörténelem – magyar történelem. In: *Tanulmányok Kun Béláról*. Szerk. MILEI György. Budapest, Kossuth, 1988. 225–254.
- 1990 ORMOS Mária: *From Padua to the Trianon, 1918–1920*. Budapest, Akadémiai, 1990.
- 2009 ORMOS Mária: *Világháború és forradalmak, 1914–1919*. Budapest, Kossuth, 2009.
- 2011 ORMOS Mária: *A katedrától a halálsorig: Ágoston Peter, 1874–1925*. Budapest, Napvilág, 2011.

OSIANDER

- 1998 OSIANDER, Andreas: Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited. *International Studies Quarterly*, 42. (1998) 3. sz. 409–432.

PALMER

- 1934 PALMER, Frederick (ed.): *Bliss, Peacemaker: The Life and Letters of General Tasker Howard Bliss*. New York, Dodd, Meade & Co., 1934.

PASTOR

- 1976 PASTOR, Peter: *Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*. Boulder, CO, East European Quarterly, 1976.
- 2003 PASTOR, Peter: Major Trends in Hungarian Foreign Policy from the Collapse of the Monarchy to the Peace Treaty of Trianon. *Hungarian Studies*, 17. (2003) 1. sz. 3–11.

PRITZ

- 2010 PRITZ Pál: Kun Béla után – Horthy Miklós előtt: Magyarország és az antant 1919 nyarán. *Múltunk*, 45. (2010) 3. sz. 25–45.

RENSHON–RENSHON

- 2008 RENSHON, Jonathan – RENSHON, Stanley: Theory and practice of foreign policy decision making. *Political Psychology*, 29. (2008) 4. sz. 509–536.

RÉVÉSZ

- 2019 RÉVÉSZ Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi intézet, 2019.

ROMSICS

- 2001 ROMSICS Ignác: *A Trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2001.
 2019 ROMSICS Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest, Helikon, 2019.

S. BALOGH

- 1979 S. BALOGH, Éva: A Böhm–Cuninghame tárgyalások 1919 júliusában. *Történelmi Szemle*, 22. (1979) 1. sz. 88–100.

SAKMYSTER

- 2012 SAKMYSTER, Thomas: *A Communist Odyssey: The Life of József Pogány / John Pepper*. Budapest, Central European University Press, 2012.

SEYMOUR

- 1965 SEYMOUR, Charles: *Letters from the Paris Peace Conference*. New Haven, CN, Yale University Press, 1965.

SIKLÓS

- 1988 SIKLÓS, András: *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State*. Budapest, Akadémiai, 1988.

SWANSON

- 1994 SWANSON, John C.: Otto Bauer külpolitikája és a Magyar Tanácsköztársaság. *Aetas*, 9. (1994) 3. sz. 57–70.

SZABÓ

- 1915 SZABÓ Ervin: Gazdasági szervezet és háború. *Husadik Század*, 16. (1915) 1. sz. 1–37.

SZABÓ

- 2009 SZABÓ Mária: *A Romanelli-misszió*. Budapest, Mundus, 2009.

SZABÓ

- 2015 SZABÓ Viktor: A háborús felelősség kérdése az 1918–19-es magyar és német kommunista propagandában. *Acta Academica Agriensis – Sectio Historiae*, 43. (2015) 363–371.
 2019 SZABÓ Viktor: *A kommunizmus bővületében: A magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. Budapest, Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület, 2019.

SZAMUELY

- 1975 SZAMUELY Tibor: *Összegyűjtött írások és beszédek*. S. a. r.: MÁTHÉ Pál. Budapest, Magvető, 1975.

SZÉKELY

- 1916 SZÉKELY Artúr: Szocialisták a közép-európai vámszövetségről. *Husadik Század*, 17. (1916) 2. sz. 86–93.

SZÉKELY

- 1998 SZÉKELY Gábor: *Béke és háború: A nemzetközi békeszervezetek története*. Budapest, Napvilág, 1998.

SZINAI

- 1969 SZINAI Miklós: A Magyar Tanácsköztársaság és Ausztria kapcsolataihoz: Otto Bauer levele Kun Bélához. *Századok*, 102. (1969) 2–3. sz. 449–470.

TAYLOR–YOUNG

- 1987 TAYLOR, Richard – YOUNG, Nigel: *Campaigns for Peace: British Peace Movements in the Twentieth Century*. Manchester, Manchester University Press, 1987.

TOKODY

- 1980 TOKODY Gyula: *Németország és a magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1980.

TÓKÉS

- 1967 TÓKÉS, Rudolf L.: *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919*. New York, NY, Praeger, 1967.

VADÁSZ

- 1979 VADÁSZ Sándor: A magyar Tanácsköztársaság információi Bajorországnak. *Magyar Pedagógia*, 79. (1979) 2. sz. 183–188.
- 1988 VADÁSZ Sándor: A magyarországi Tanácsköztársaság és a nemzetközi helyzet. In: *Tanulmányok Kun Béláról*. Szerk.: MILEI György. Budapest, Kossuth, 1988. 277–296.

VARGA

- 1911 VJ [Varga Jenő]: A finánctőke. *Huszedik Század*, 12. (1911) 2. sz. 211–222.
- 1913 VJ [Varga Jenő]: A tője akkumulációja. *Huszedik Század*, 14. (1913) 1. sz. 521–524.
- 1916a VARGA Jenő: Az imperializmus gazdasági bírálata. *Huszedik Század*, 17. (1916) 1. sz. 81–104.
- 1916b VARGA Jenő: A munkásság vámpolitikája. *Népszava*, (1916. február 23., 24. és 25.)

VARGA

- 2010 VARGA Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon, 1914–1919. március*. Budapest, Napvilág, 2010.
- 2019 VARGA Lajos: *Kényszerpályáról tévútra: Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban*. Budapest, Napvilág, 2019.

VÖRÖS

- 2004 VÖRÖS Boldizsár: *„A múltat végképp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokráta és kommunista propagandában 1890–1919*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2004.

- 2005 VÖRÖS Boldizsár: „Szamuelli repülőgépen Oroszországba szökött” Álhírek Budapesten a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. *Budapesti Negyed*, 13. (2005) 1-2. sz. 31-62.

WELTNER

- 1916 WELTNER Jakab: Válságok. *Szocializmus*, 9. (1916) 1. sz. 36-45.
1929 WELTNER Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Budapest, Szerző, 1929.

WIGHT

- 1992 WIGHT, Martin: *International Theory: The Three Traditions*. Eds.: WIGHT, Gabriele – PORTER, Brian. London, Holmes & Meier, 1992.

ZSILÁK

- 1961 ZSILÁK András: Az OK(b)P magyar csoportjának szerepe a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek szervezésében (1918-1919). *Történelmi Szemle*, 4. (1961) 3. 347-361.

ZSUPPÁN

- 1969 ZSUPPÁN, Ferenc Tibor: The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April-June 1919. *The Slavonic and East European Review*, 47. (1969) 1. sz. 198-218.